

Creatieve mbo-opleidingen
tussen talentontwikkeling
en arbeidsmarkt

29

JAARGANG 10

Cultuur+ Educatie

CULTUUR + EDUCATIE

Reeks thematische uitgaven over cultuureducatie. De reeks maakt kennis toegankelijk over onderzoek, beleid, theorie en praktijk en besteedt expliciet aandacht aan de verbanden daartussen. Iedere uitgave behandelt een per aflevering wisselend thema dat van belang is voor de maatschappelijke en inhoudelijke ontwikkeling van de cultuureducatie. Cultuur + Educatie is een uitgave van Cultuurnetwerk Nederland en is bedoeld voor mensen die beroepsmatig betrokken zijn bij cultuureducatie.

HOOFDREDACTIE

Marjo van Hoorn

EINDREDACTIE

Tia M. Lücker, Amsterdam

REDACTIE

Folkert Haanstra, Piet Hagens, Marjo van Hoorn, Vera Meewis, Melissa de Vreede en Teunis Ildens

PRODUCTIEBEGELEIDING EN REDACTIESECRETARIAAT

Miriam Schout

OPMAAK EN FOTOGRAFIE

www.taluut.nl

DRUKWERK

Drukkerij Libertas Bunnik

Cultuurnetwerk Nederland
Ganzenmarkt 6
Postbus 61
3500 AB Utrecht
Telefoon 030-236 12 00
Fax 030-236 12 90
E-mail info@cultuurnetwerk.nl
Internet www.cultuurnetwerk.nl

Creatieve mbo-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarkt

Marieke Buisman
Sandra van Dungen
Erik Fleur
Karin Laarakker
Hermien Mijnen
Bea Ros
Teunis IJdens

Cultuur+Educatie 29 2010

Creatieve mbo-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarkt

Auteurs: Marieke Buisman, Sandra van Dungen, Erik Fleur, Karin Laarakker, Hermien Mijnen, Bea Ros en
Teunis IJdens

ISBN 978-90-6997-133-9

© Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht

Overname is alleen toegestaan met bronvermelding en na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Redactioneel <i>Teunis IJdens en Marjo van Hoorn</i>	4
Inleiding <i>Teunis IJdens</i>	8
Mbo Artiest in uitvoering <i>Hermien Wijnen</i>	32
Creatieve mbo-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarktrelevantie <i>Karin Laarakker en Teunis IJdens</i>	50
De schoolloopbaan van creatieve mbo'ers <i>Marieke Buisman, Sandra van den Dungen en Erik Fleur</i>	80
Brede cultuureducatie in het mbo <i>Bea Ros</i>	102

Redactioneel

'Ben je creatief? Heb je iets met nieuwe media? Kan kunst je raken? Als je een of meerdere van deze vragen met 'ja' kunt beantwoorden dan kun je hier je ei kwijt. Wat je hoofd bedenkt, dat maak je met je handen, de computer, de camera of een ander hulpmiddel. Zo combineren we jouw creativiteit met vaardigheden op het gebied van techniek, technologie en ambacht. En wat te denken van het toneel? De opleiding Artiest bereidt je voor op een loopbaan "op het podium".' (website Koning Willem I College 's-Hertogenbosch, tekst over de Academie voor Media, Art & Performance).

Op de websites van diverse ROC's die mbo-opleidingen aanbieden op het gebied van kunst, cultuur en media zijn wervende teksten zoals deze te vinden.

De ontwikkeling van creatieve opleidingen in het mbo nam een vlucht na de invoering van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) in 1996. Dit werd van de ene kant toegejuicht en stuitte aan de andere kant op bezwaren. De controverse gold - en geldt - vooral (maar niet alleen) de opleiding Artiest. Voorstanders brengen de vraag van het creatieve bedrijfsleven naar creatieve professionals op mbo-niveau, de toegankelijkheid van creatieve beroepen voor getalenteerde vmbo'ers en de gewenste doorstroom van mbo naar hbo in stelling. Tegenstanders betogen dat er al veel te veel kunstenaars en artiesten zijn en dat de samenleving beslist niet gebaat is bij nog meer creatievelingen, zeker niet als die in kwaliteit onderdoen voor afgestudeerden van de hbo kunstvakopleidingen.

Dit nummer van *Cultuur+Educatie* geeft zowel een beeld van huidige staat van de discussie over de creatieve opleidingen in het mbo als het onderzoek naar deze opleidingen, bijna anderhalf decennium na de invoering van de WEB. Karin Laarakker en Teunis IJdens (Cultuurnetwerk Nederland) proberen orde te brengen in de soms heftige discussies over nut, noodzaak en kwaliteit van creatieve mbo-opleidingen. Hermien Mijnen (GOC) beschrijft en evalueert de totstandkoming van het Kwalificatiedossier Artiest, de meest

omstreden opleiding. Een van de controversiële onderwerpen is de doorstroom van mbo naar hbo. Marieke Buisman, Sandra van den Dungen en Erik Fleur (ecbo), presenteren resultaten van een analyse van de omvang, richting en het succes van doorstroom van creatieve mbo-opleidingen naar het hbo op basis van gegevens die door de invoering van het onderwijsnummer beschikbaar zijn. Tot slot geeft Bea Ros een beeld van de praktijk van cultuureducatie in het mbo na de opheffing van de subsidieregeling die van 2001 tot 2006 werd toegepast en die ten doel had om cultuureducatie in het middelbaar beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie te versterken. Ter inleiding wordt eerst kort het wettelijk kader voor het middelbaar beroepsonderwijs weergegeven zoals dat in 1996 werd vastgelegd in de Wet educatie en beroepsonderwijs. Vervolgens wordt een beeld gegeven van de *restyling* en *upgrading* van bestaande vakopleidingen en de lancering van nieuwe opleidingen in het mbo, waaronder de opleiding Artiest.

Teunis Ildens en Marjo van Hoorn

Inleiding

In deze inleiding geeft Teunis IJdens eerst een korte schets van het ontstaan van het mbo, gevolgd door de context waarin de creatieve mbo-opleidingen de laatste tien jaar tot ontwikkeling kwamen. Daarna wordt nader ingegaan op de definitie en afbakening van deze opleidingen: wat verstaat men eronder, wat rekent men er toe? Ter illustratie van de ontwikkeling van de creatieve mbo-opleidingen zijn er vervolgens voorbeelden van de wijze waarop nieuwe en vernieuwde creatieve opleidingen door ROC's en vakinstellingen worden gepresenteerd, met speciale aandacht voor de opleiding Artiest.

ONTSTAAN VAN HET MBO

— NIJVERHEIDSONDERWIJS EN LEERLINGWEZEN

Het beroepsonderwijs in Nederland kwam in het midden van de negentiende eeuw tot ontwikkeling op initiatief van werkgevers. Het leidde vooral op tot ambachtsman voor de traditionele, vooral agrarische georiënteerde economie en tot technicus voor de nieuwe, industriële economie. Aanvankelijk ontplooidde het zich zonder financiële overheidssteun, maar naarmate de kosten van het beroepsonderwijs toenamen, vooral doordat vakbekwame leraren betaald moesten worden, nam de roep om overheidssteun toe. Eerst kwamen er incidentele overheids subsidies voor opleidingen in bedrijfstakken en daarna een wet die de financiering van het beroepsonderwijs regelde: de Nijverheidsonderwijswet 1919. Het nijverheidsonderwijs (lager en middelbaar) had volgens de wet ten doel om op te leiden 'voor ambacht, nijverheid, scheepvaart, huishouden en vrouwelijke handwerken' maar dan wel 'op den grondslag van en met voortzetting van algemeen vormend onderwijs' (Makkink 1994, p. 13). De wet trad in 1921 in werking en liet veel ruimte aan het particulier initiatief en gemeentebesturen bij de oprichting en de inrichting van scholen. In het kader van de Nijverheidsonderwijswet werd op particulier initiatief ook een leerlingstelsel ingevoerd, voor de praktisch-technische scholing bij bedrijven (fabrieks- en

bedrijfsscholen) en voor bepaalde vakken en ambachten, zoals kleermaker en drukker. In het leerlingstelsel werkten leerlingen in een bedrijf en kregen zij daar en buiten het bedrijf een of twee dagen scholing.

De Wet op het leerlingwezen van 1968 versterkte de status van het leerlingwezen dat tot dan toe een ondergeschikte functie had in het bedrijfsleven en het onderwijsveld. In de nieuwe wet werd het onderwijs centraal, bedrijfstakgericht benaderd. Het georganiseerde bedrijfsleven had een belangrijke stem in de inrichting van opleidingen in en buiten het bedrijf via landelijke organen voor het beroepsonderwijs, zoals de branche-gerichte opleidingscentra (Van der Borden 2007, p. 10).

WET EDUCATIE EN BEROEPSONDERWIJS

Nederland kende tot in de jaren negentig dus twee vormen van wettelijk geregeld beroepsonderwijs tussen lager nijverheidsonderwijs en het hoger beroepsonderwijs: het middelbaar beroepsonderwijs in schoolverband (de mts, meao en dergelijke) en het leerlingwezen. Voor algemeen vormende en beroepsgerichte elementen van het leerlingwezen, zoals het vormingswerk voor jeugdigen, bestond bovendien een aantal andere regelingen.

De Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB) uit 1996 brengt de verschillende wetten en regelingen voor afzonderlijke onderdelen van beroepsonderwijs, volwasseneneducatie en vormingswerk samen in een wettelijk kader. De WEB regelt de bekostiging van Regionale Opleidingscentra (ROC's) die een breed scala aan opleidingen voor verschillende beroepen aanbieden en de bekostiging van Agrarische Opleidingscentra (AOC's) en van Vakcolleges voor specifieke branches.

In de WEB wordt beroepsonderwijs omschreven als 'onderwijs dat is gericht op de theoretische en praktische voorbereiding voor de uitoefening van beroepen, waarvoor een beroepskwalificerende opleiding of dienstig kan zijn'. De opleidingen bestaan uit onderwijs op school en beroepspraktijkvorming door stages bij leerbedrijven.

De WEB gaf het middelbaar beroepsonderwijs een duidelijke positie in het onderwijsstelsel maar bracht ook een verschuiving van verhoudingen in het beroepsonderwijsveld met zich mee.

Met de invoering van de WEB kwamen de sociale partners (werkgevers- en werknemersorganisaties) op afstand van de opleidingen te staan en grote ROC's werden belangrijke spelers op de markt voor middelbaar beroepsonderwijs. Directeuren van branche-gerichte beroepsopleidingen die veelal nog uit het vak voortkwamen, maakten plaats voor ondernemende onderwijsmanagers. De ontwikkeling van nieuwe opleidingen en

de reorganisatie van bestaande opleidingen werd onderdeel van de marktstrategie van deze non-profitonderwijsbedrijven. Onderwijsinstellingen verenigden zich in de MBO Raad, die zich spiegelt aan de al langer bestaande HBO-raad, de overkoepelende vereniging van hogescholen. De landelijke, branchegerichte opleidingsorganen voor het bedrijfsleven kregen een nieuwe en belangrijke verantwoordelijkheid: zij werden als kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven verantwoordelijk voor de landelijke ontwikkeling, toetsing en kwaliteitszorg van opleidingen. De kenniscentra doen ook voorstellen welke beroepsopleidingen voor rijksbekostiging in aanmerking komen. Verder bevorderen ze de kwaliteit van de leerbedrijven waar de beroepspraktijkvorming wordt verzorgd en zorgen er zoveel mogelijk voor dat er voldoende geschikte leerbedrijven zijn (Wet educatie en beroepsonderwijs 1995). Het in 1954 opgerichte Centraal Orgaan van Landelijke Opleidingsorganen van het Bedrijfsleven (COLO) kreeg nieuwe glans als 'merknaam voor de vereniging van samenwerkende kenniscentra' (COLO 2009).

HET MBO TER DISCUSSIE

—
Ongeveer 40 procent van de beroepsbevolking in Nederland heeft een mbo-diploma en het mbo is qua aantal studenten het grootste type onderwijs na het vo. In 2009 gingen 84.700 studenten na het vo door naar het mbo: meer dan naar het hbo (36.500) en naar het wo (24.200) samen. In het schooljaar 2009-2010 volgden in totaal 537.000 studenten een mbo-opleiding. Dat zijn er ook veel meer dan het hbo (394.000) en het wo (226.000) (MBO Raad z.j. a).

Politiek, overheid, de brancheorganisatie MBO Raad, de kenniscentra en het bedrijfsleven zijn het met elkaar eens over het belang van het mbo voor de arbeidsmarkt en de economie. Desondanks, of juist door dat grote belang van het mbo, is er de laatste jaren een stevige publieke discussie gaande over de ontwikkeling, organisatie en kwaliteit van het mbo.

Hier wordt niet ingegaan op de discussie over de organisatie van het mbo die draait om de schaalgrootte van ROC's en over de relatie tussen managers en professionals (docenten). In de massaliteit van de grote scholen zou de menselijke maat verloren gaan en het pedagogisch klimaat aan kwaliteit verliezen. De intocht van de managers die niet met beide benen in de praktijk van het beroepsonderwijs gestaan hadden, en de bureaucratisering van het onderwijs en de daarmee gepaard gaande vergadercultuur stuitte en stuit op weerstand bij een aantal leerkrachten, zo staat in het slothoofdstuk van de geschiedenis van het ROC Midden-Brabant (Gorisse 2007, p. 125). Deze discussie

betreft de ROC's in het algemeen en is niet direct inhoudelijk relevant voor de creatieve opleidingen in het mbo die het onderwerp van dit nummer vormen. Andere controverses zijn wel relevant voor het thema van dit nummer: de kwaliteit van het mbo in het algemeen en de merites van het competentiegericht onderwijs in het bijzonder, evenals het evenwicht tussen de vraag naar arbeid en het aanbod van opleidingen. Volgens critici dreigt dat evenwicht verstoord te worden doordat onderwijsinstellingen te veel opleidingen 'in de markt zetten' die wel leerlingen trekken maar onvoldoende arbeidsmarktperspectief bieden. Dat laatste argument komt verderop aan de orde waar het om de nieuwe mbo-opleiding Artiest gaat. Hier gaat het om de controverses over het competentiegericht onderwijs: wat het is, waarom het volgens de voorstanders moet en wat de bezwaren van critici zijn.

COMPETENTIEGERICHT ONDERWIJS

De MBO Raad omschrijft competenties als het geheel van kennis, vaardigheden en attitudes die werkenden nodig hebben om in een bepaalde beroepssituatie adequaat te functioneren (beroepscompetenties), om hun loopbaan te ontwikkelen (loopbaancompetenties) en voor het maatschappelijk functioneren (burgerschapscompetenties). Competentiegericht onderwijs onderscheidt zich van het traditionele beroeps- onderwijs dat gericht is op het overdragen van vaste vakkennis en vaardigheden. Competentiegericht opleiden (cgo) betekent dat onderwijs en bedrijfsleven samen werken aan de ontwikkeling en invoering van een nieuwe kwalificatiestructuur en een nieuwe manier van kennisoverdracht. Competenties vormen het uitgangspunt voor dit nieuwe leren (MBO Raad z.j. b).

Een omslag van traditioneel vakgericht onderwijs naar competentiegericht onderwijs wordt nodig geacht omdat kennis en techniek sneller veranderen dan vroeger en er dus andere eisen aan het lerend vermogen van werkenden worden gesteld. 'Leren te leren' wordt steeds belangrijker, aldus de Onderwijsraad in 2000. Bij competenties in het beroepsonderwijs kan een onderscheid gemaakt worden tussen vaktechnische bekwaamheden (de zogenaamde *hard skills*) en dispositiegerelateerde bekwaamheden (de zogenaamde *soft skills*). Volgens de raad zal het belang van soft skills toenemen in de moderne kenniseconomie, waarin de werkgelegenheid meer en meer een dienstverlenend karakter krijgt. In maart 2005 gaat de Tweede Kamer akkoord met het voorstel van staatssecretaris Van Bijsterveldt om proeftuinen in te richten voor experimenten met competentiegerichte onderwijs in het mbo. Op basis van de opgedane ervaringen moet een besluit worden genomen over integrale invoering van cgo in het mbo met ingang van het studiejaar 2010-2011.

Competentiegericht opleiden is een controversieel onderwerp in het beroepsonderwijsveld. Sommige critici zijn vierkant tegen competentiegericht onderwijs omdat dit ten koste zou gaan van het verwerven van specifieke vakkennis en beroepsvaardigheden. Het primaire onderwijsproces (de relatie docent-leerling) en een vak leren moeten volgens hen weer centraal komen te staan. Andere critici zijn niet tegen competentiegericht opleiden op zich, maar maken bezwaar tegen de wijze waarop dit concept wordt uitgewerkt en toegepast. Zo noemt Brandsma (2003) de voorstellen voor competentiegericht onderwijs zoals die tot dan toe zijn gepresenteerd 'oude wijn in nieuwe zakken' omdat de nieuwe kwalificatiestructuur volgens haar op dezelfde lineaire en naïeve wijze van de beroepspraktijk is afgeleid als de oude. Ten slotte zijn er bezwaren die evenmin het principe van cgo betreffen maar wel de condities waaronder het wordt ingevoerd. De omslag van traditioneel onderwijs naar cgo vergt tijd en deskundigheid. Docenten moeten anders leren werken en dat gaat alleen als ze het ook willen, er de voordelen van inzien. Zonder voldoende draagvlak, bijscholing en tijd kan cgo niet succesvol worden ingevoerd.

Volgens onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs in 2009 zijn opleidingsmanagers in grote meerderheid voor integrale invoering. Deelnemers, docenten en bedrijven zijn dat in meerderheid ook, maar deelnemers willen wel meer instructie, meer structuur, meer praktijklessen, mogelijkheden voor maatwerk en meer vakinhoudelijke verdieping en docenten vragen tijd om zich verder te bekwamen (Inspectie van het Onderwijs 2009, p. 93).

Staatssecretaris Van Bijsterveldt besluit in maart 2009 om de wettelijke invoering van cgo een jaar uit te stellen. Ze wil nog eens goed kijken naar de doorstroom van mbo naar hbo en naar de omvang en detaillering van sommige kwalificatiedossiers. De helft van de mbo-studenten (niveau 4) stroomt door naar het hbo en er is nog wel iets te verbeteren aan de aansluiting. Een aantal kwalificatiedossiers is in omvang en gedetailleerdheid doorgeschoten vanuit de wens te komen tot maatwerk en optimale herkenbaarheid voor het bedrijfsleven. Scholen dreigen in een keurslijf gedwongen te worden, terwijl ze juist voldoende ruimte moeten krijgen om het onderwijs adequaat in te richten (Van Bijsterveldt 2009a). Op dit eerste uitstel volgt in februari 2010 opnieuw een jaar uitstel. Het ene jaar blijkt niet genoeg voor de trage opleidingen die nog niet klaar zijn met hun invoeringsplan. Bovendien ligt er een kritisch advies van de Raad van State die vindt dat de staatssecretaris ten onrechte constateerde dat invoering de steun van betrokkenen heeft. Docenten en bedrijven zijn volgens de Raad aanmerkelijk minder positief dan bestuurders en managers (Raad van State in Van Bijsterveldt 2009b). Van Bijsterveldt stelt verder de Commissie Onderwijs en Besturing BVE in om haar van

advies te dienen in verband met de politieke en maatschappelijke discussie naar aanleiding van de negatieve publiciteit over het mbo.

SAMENVATTING

— Sinds de invoering van de WEB in 1996 kent Nederland één stelsel van middelbaar beroepsonderwijs. Het mbo is van groot belang voor de arbeidsmarkt en de economie wegens het aantal studenten en het aandeel van mbo'ers in de beroepsbevolking. De WEB bracht een herverdeling van verantwoordelijkheden in het beroepsonderwijsveld met zich mee waarbij (grote) onderwijsinstellingen en landelijke kenniscentra aan invloed wonnen en sociale partners verder op afstand kwamen te staan. De ontwikkeling van het mbo sinds 1996 roept kritiek op wegens de schaalvergroting van instellingen en hun gerichtheid op de leerlingenmarkt, maar vooral ook door het competentiegericht onderwijs dat de traditionele vakgerichte opleidingen moest vervangen. Het imago van het mbo leed onder de controversiële discussie over het cgo. Hoe de verhouding tussen werkelijke problemen van en negatieve beeldvorming over het competentiegericht onderwijs ook is, het is duidelijk dat het mbo onder druk staat. Het mbo moet alles op alles zetten om de samenleving te overtuigen van de kwaliteit van de opleidingen en om studenten en docenten te boeien en te binden. De Commissie Onderwijs en Besturing BVE constateert in haar in november 2010 verschenen adviesrapport dat op te veel instellingen de basiskwaliteit, de onderwijskwaliteit of de examenkwaliteit onvoldoende is. Daarin moet verbetering worden gebracht. Wanneer dit niet gebeurt, zal het gebrek aan kwaliteit op een aantal onderdelen of op een aantal instellingen zijn weerslag blijven houden op het imago van de gehele sector en, nog belangrijker, dan krijgen te veel studenten onvoldoende kwalitatief goed onderwijs.

CREATIEVE OPLEIDINGEN IN HET MBO

— DYNAMIEK IN HET BEROEPSONDERWIJSVELD

In veel sectoren van het onderwijs kunnen leerlingen doorstromen van vmbo via mbo naar hbo. Men spreekt van een beroepskolom in het onderwijs. Daarmee wordt bedoeld dat er opleidingen en opleidingsniveaus zijn die leerlingen competenties en kwalificaties leveren voor verschillende functies en functieniveaus op een bepaalde beroepsdeelmarkt. Eigenlijk gaat het dus om een onderwijskolom naast de beroepskolom: twee

liften naast elkaar waarin je op bepaalde plekken ook van de ene naar de andere lift kunt overstappen. Als je op de bovenste etage bent (hbo) kun je ook nog onder bepaalde condities overstappen naar het wo. Tot tien jaar geleden bestond een dergelijke beroepsonderwijskolom niet in de culturele sector. Voor getalenteerde vmbo'ers was er geen opleidingsinstituut op mbo-niveau. In een doorlopende leerlijn vmbo-mbo-hbo nam het mbo kunstvakonderwijs als sector geen positie in zoals de andere sectoren in het mbo. Het mbo-onderwijs kende wel een aantal kwalificaties met een creatief en/of kunstzinnig karakter, maar deze kwalificaties waren versnipperd en niet breed genoeg om een goede doorstroom naar het hbo te garanderen. In 1999 kwam hier verandering in; toen nam een aantal vertegenwoordigers uit de cultuurindustrie, het kunstonderwijs en een aantal artiesten en producenten het initiatief tot de ontwikkeling van kunstvakopleidingen op mbo-niveau (*Culture Clinics*). De nieuwe opleidingen zouden studenten moeten aantrekken die geïnteresseerd zijn in de praktische uitvoering van hun kunstdiscipline(s) en minder op het ontwikkelen van artistieke concepten.

Bij de ontwikkeling en erkenning van nieuwe opleidingen speelt een aantal factoren een rol. In de eerste plaats de onderwijsvraag: de vraag van jongeren naar bepaalde opleidingen. Door nieuwe opleidingen aan te bieden voorzien scholen in de veranderende belangstelling van jongeren en profileren ze zich op de leerlingenmarkt. Tweede factor is de arbeidsvraag van werkgevers en opdrachtgevers. Als bestaande opleidingen niet voorzien in de behoefte van werkgevers aan jong en geschikt personeel, neemt de roep om nieuwe opleidingen en meer opleidingsplaatsen toe. De tendens om in een bepaald stelsel tot meer consistentie en samenhang te komen is een derde factor. Hier gaat het bijvoorbeeld om de beroepsonderwijskolom die een centrale plaats kreeg in de WEB, in sommige sectoren al vanzelfsprekend was, maar bijvoorbeeld in de podiumkunsten en het artiestenvak nog niet bestond. Vierde factor is de competitie tussen scholen met hun uiteenlopende visies en belangen die zorgt voor een dynamische markt. Onderwijsinstellingen moeten in hun strategie rekening houden met deze veranderlijke factoren en condities.

Bij de onderwijsvraag gaat het niet alleen om feitelijke veranderingen in de vraag naar creatieve beroepsopleidingen maar vooral ook om de kwestie in hoeverre onderwijsinstellingen mogen en moeten afgaan op die vraag en – nog kritischer – of ze opleidingen in de markt mogen zetten die nieuwe vraag genereren. Het mbo is wel verwetend dat het pretopleidingen aanbiedt die veel studenten aantrekken, maar te weinig perspectief op werk en inkomen bieden. Voorstanders van (nieuwe) creatieve opleidingen in het mbo voeren het economisch belang en de groei van de creatieve industrie aan, die vraagt om competenties waarin het hbo kunstvakonderwijs niet voorziet en/of die niet op hbo-

niveau hoeven te worden aangeboden. Tegenstanders wijzen op de wisselvalligheid van de arbeidsvraag in de creatieve sector en op het overaanbod van kunstenaars en artiesten dat alleen nog maar zal toenemen door nieuwe mbo-opleidingen. Laarakker & Ildens laten in hun bijdrage zien welke discussie in de afgelopen tien jaar over het creatieve mbo in relatie tot het hbo kunstvakonderwijs gevoerd is en hoe de arbeidsvraag daarin steeds wordt uitgespeeld tegen de onderwijsvraag. Het gaat er steeds om welke van beide principes het primaat moet krijgen: dat jonge mensen via het beroepsonderwijs in staat gesteld worden hun talent te ontwikkelen in een door hen zelf gekozen richting of dat het beroepsonderwijs zo goed mogelijk voorziet in de behoefte van de arbeidsmarkt aan geschikte nieuwe arbeidskrachten.

De ontwikkeling van creatieve opleidingen in het mbo werd aangedreven door het institutionele kader dat met de WEB en met het model van de beroepsonderwijskolom ontstond. Dit model verschaftte het mbo niet alleen een duidelijke positie in relatie tot het hbo, maar maakte ook het bevorderen van doorstroom van het mbo naar het hbo tot een normale en legitieme taak van het mbo. Tot tien jaar geleden was dit model geen norm in de culturele sector. Voor artistiek of creatief getalenteerde vmbo'ers waren er nauwelijks opleidingen in die richting op mbo-niveau en de opleidingen die dat misschien zouden kunnen zijn werden niet in die termen aangeduid. Doorstroom van zo'n opleiding naar het hbo kunstvakonderwijs was geen institutioneel mechanisme maar een individuele uitzondering. De beroepsonderwijskolom fungeerde als het ware als nieuw platform en als lift voor het creatieve mbo. Want waarom zou het model van de beroepsonderwijskolom dat voor het mbo als geheel geldt, niet gelden voor het creatieve mbo in relatie tot het hbo kunstvakonderwijs? En waarom zouden er dus – net als in andere sectoren – geen kunstzinnige en creatieve opleidingen in het hbo én het mbo kunnen zijn? De initiatiefnemers van nieuwe creatieve opleidingen in het mbo – in het begin van deze eeuw nog onder de titel mbo kunstonderwijs – maakten dankbaar gebruik van de institutionele rechtvaardiging die de WEB en het model van de beroepsonderwijskolom boden.

Nadat pionierende ROC's hadden laten zien dat er een behoorlijke vraag naar nieuwe creatieve opleidingen was, ging het ene na het andere ROC ertoe over om deze opleidingen in het aanbod op te nemen. De Kunstconnectie, brancheorganisatie van centra voor de kunsten (2006) vroeg dan ook of en in hoeverre de motieven om opleidingen te starten zijn gebaseerd op idealisme en bedrijfsmatig onderzoek. Vooral onderlinge concurrentie tussen ROC's lijkt volgens de Kunstconnectie een grote rol te spelen, waarbij leerlingen een te rooskleurig toekomstperspectief wordt voorgehouden. Overigens concurreren ROC's niet alleen op deze deelmarkt om leerlingen, het is een algemeen

kenmerk van het beroepsonderwijsveld in 2010. De Commissie Onderwijs en Besturing BVE constateert in haar rapport (2010) dat ROC's zowel in als buiten de eigen regio met elkaar en met vakinstellingen concurreren. De Commissie vindt het onwenselijk als een instelling zonder afstemming een opleiding begint buiten de eigen regio of in de eigen regio een opleiding start die reeds wordt aangeboden. Dit kan namelijk leiden tot kleine, kwalitatief minder goede opleidingen en werkt onnodige bestuurlijke drukte in de hand. Er ligt een grote verantwoordelijkheid bij de instellingen om daar waar nodig samenwerking te zoeken in plaats van de concurrentie aan te gaan.

DEFINITIE EN AFBAKENING

Kort na de invoering van de WEB, en terwijl bijna het hele mbo aan de slag ging met de ontwikkeling van competentiegericht onderwijs, formeerde zich in het mbo een nieuw domein rond bestaande, vernieuwde en nieuwe opleidingen op het gebied van kunst, cultuur, media en de creatieve industrie. Titelwoorden van nota's, rapporten en artikelen die hierover sinds 1999 verschenen laten de zoektocht naar een gemeenschappelijke noemer van deze opleidingen zien: amusement en cultuur, kunstcluster, kunstonderwijs, kunst, cultuur en media en creatieve industrie. De laatste term werd gaandeweg vaker gebruikt. In 2010 wordt meestal gesproken van creatieve mbo-opleidingen en vat het GOC, het meest betrokken kenniscentrum, zijn missie samen in de slogan: 'Personeelsontwikkeling in de creatieve industrie. Dat is waar GOC voor staat.'

Naast de opleiding Artiest worden ook diverse andere, reeds langer bestaande opleidingen tot het brede domein van de creatieve industrie gerekend. Er bestaat echter geen eenduidige definitie en afbakening van dit werkveld en van de creatieve opleidingen die zich daar op richten.

Het GOC haalt in 2006 in een rapport de definitie van het begrip creatieve industrie door het EIM aan: een vorm van bedrijvigheid die goederen en diensten voortbrengt die het resultaat zijn van individuele of collectieve, creatieve arbeid en ondernemerschap. Inhoud en symboliek zijn de belangrijkste elementen van deze goederen en diensten. Ze worden aangeschaft door consumenten en zakelijke afnemers omdat ze een betekenis oproepen (De Boer, Flear, Mijnen, Osnabrugge & Teunen 2006, p. 4).

Met TNO (Rutten, Manshanden, Muskens & Koops 2004) verdeelt het GOC de creatieve industrie in drie categorieën: kunsten, media en entertainment, en creatieve zakelijke dienstverlening. In een later rapport zegt het GOC zich niet aan een definitie van de creatieve industrie te willen wagen en volstaat het met de vaststelling dat de term door de overheid en door onderwijsinstellingen en onderzoekers wordt gebruikt voor een breed

scala aan creatieve bedrijven en beroepen. Het rekent daar zelf bedrijven en beroepsbeoefenaren toe die zich bezighouden met de volgende economische activiteiten: film, radio en tv, podium- en beeldende kunsten, evenementen, grafische producten, reclame, webdesign, gaming, journalistiek en uitgeverij. Architecten en modeontwerpers vallen buiten de afbakening van het GOC (De Boer, Teunen & Mijnen 2009, p. 25). Zo komt het GOC tot de volgende lijst van creatieve mbo-opleidingen (Teunen 2009, p. 19). Deze opleidingen worden (in 2008) gevolgd door 18.904 leerlingen bij 34 mbo-scholen. Mediavormgever, Artiest, AV-productie en DTP'er tellen het grootste aantal leerlingen: respectievelijk ruim 9.000, ruim 2.000, bijna 2.000 en ruim 1.100.

 FIGUUR 1_CREATIEVE OPLEIDINGEN MBO VOLGENS HET GOC (TEUNEN 2009)

<i>Crebo</i>	<i>Kwalificatie</i>	<i>Niveau</i>
10339	Praktijkopleider	4
90030	Artiest	4
90070	AV-productie	4
90340	Podium- en evenemententechniek	4
90400	Mediavormgever	4
90600	Mediamanagement	4
90610	Mediatechnologie	4
93220	Gaming	4
94060	Printmediatechnologie	4
90060	AV-productie	3
90190	DTP'er	3
90330	Podium- en evenemententechniek	3
92220	Printmedia	3
90050	AV-productie	2
90180	DTP'er	2
90320	Podium- en evenemententechniek	2
92210	Printmedia	2
90440	Arbeidsmarktgekwalificeerd assistent	1

Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) heeft een eigen classificatie van opleidingen die gebaseerd is op studiegidsen, bestaande indelingen zoals crebo en informatie van de deelnemende onderwijsinstellingen zelf. De ROA-classificatie kent geen aparte klasse van creatieve opleidingen. In een rapportage over de kwaliteit van de afgestudeerden van creatieve mbo-opleidingen (Coenen, Huijgen, Meng & Ramaekers 2010) geeft het ROA evenmin als het GOC een definitie van die opleidingen, maar rekent het – volgens instructie van opdrachtgever OCW – naast de opleidingen voor media en podiumkunsten ook opleidingen voor goud- en zilvermeden en voor de mode- en

kledingbranche tot de creatieve sector. De lijst van opleidingen, in dit geval alleen de beroepsopleidende leerweg (BOL), is dus langer dan die van het GOC en het aantal leerlingen hoger. Het ROA-rapport bevat geen informatie over het aantal leerlingen dat aan die opleidingen deelneemt omdat het over de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden gaat en over de mate waarin zij achteraf tevreden zijn over hun opleiding.

 FIGUUR 2_CREATIEVE OPLEIDINGEN MBO VOLGENS HET ROA (COENEN ET AL. 2010)

ROA 2010

Goud- en Zilversmeden	Productiemedewerker goud- en zilversmeden Goudsmid Juwelier Goud- en zilversmeden (Basisgoudsmid) Goudsmid/ondernemer Zilversmid/ondernemer Juwelier/ondernemer Goud- en zilversmeden Goudsmid specialist
Mode en Kleding	Assistent medewerker naaizaal Uitvoerend medewerker naai-/perszaal Uitvoerend medewerker kleinvak maatkleding Medewerker mode/maatkleding (Basismedewerker mode/maatkleding) Medewerker grootvak maatkleding Ontwikkeling (confectie) Commercie (confectie) Productie (confectie) Ondernemer/middenkader medewerker breedvak maatkleding Medewerker Mode en Kleding
Theater en Podiumtechniek	Podium- en Evenementtechniek Theatertechnicus Podium- en Evenementtechniek Podium- en Evenementtechniek (podiumtechnicus toneel) Artiest (drama) Artiest dans Artiest musical Artiest (muziek)
Media en Grafische Vormgeving	Vormgever reclame, presentatie en communicatie Mediatechnologie Grafisch vormgever Grafisch management Multimedia vormgever IT Mediaproductie Vormgever ruimtrepresentatie en communicatie Gaming (gamedesigner) Fotonica

Het Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ECBO) hanteert een nog ruimere definitie, zoals blijkt uit de bijdrage van Buisman, Van den Dungen en Fleur, over de schoolloopbaan van deelnemers aan creatieve mbo-opleidingen in dit nummer. Uitgaande van de door TNO (Rutten et al. 2004) voorgestelde indeling van de creatieve sector in drie hoofdgroepen – kunsten en cultureel erfgoed, media en entertainment, en creatieve zakelijke dienstverlening – zijn opleidingen voor creatieve beroepen in deze groepen gezocht, van Artiest tot AV-productie en Technisch tekenaar. Het betreft ruim 32.000 studenten in het jaar 2008-2009 tegen de bijna 19.000 die door het GOC worden geteld.

 FIGUUR 3_ CREATIEVE BEDRIJVEN EN/OF BEROEPEN: SBI EN SBC

	SBC: Creatieve beroepen	SBC: Niet-creatieve beroepen
SBI: creatieve bedrijven: kunst, media en entertainment en creatieve zakelijke dienstverlening	Opleidingen voor creatieve functies in creatieve bedrijven en voor zelfstandige creatieve beroepen	Opleidingen voor niet-creatieve functies in creatieve bedrijven en voor niet-creatieve zelfstandigen die werken voor creatieve bedrijven
SBI: niet-creatieve bedrijven	Opleidingen voor creatieve functies in niet-creatieve bedrijven en voor zelfstandige creatieve beroepsbeoefenaren die werken in opdracht van niet-creatieve bedrijven	Opleidingen voor niet-creatieve functies in niet-creatieve bedrijven en voor niet-creatieve zelfstandigen die werken voor niet-creatieve bedrijven

De Standaard Beroepenclassificatie (SBC) van het CBS is een classificatie van beroepen op grond van niveau en richting van de benodigde bekwaamheden om het beroep uit te oefenen en de combinatie van de (maximaal drie) belangrijkste werksoorten. De Standaard Bedrijfsindeling (SBI) is een classificatie van economische activiteiten en wordt door het CBS onder andere gebruikt om bedrijfseenheden te rubriceren naar hun hoofdactiviteit.

Bij de afbakening van creatieve opleidingen op basis van de SBI en SBC is een kritische kanttekening te plaatsen. De SBI is eigenlijk niet relevant voor een afbakening van creatieve opleidingen omdat creatieve beroepen zowel in de creatieve sector als daarbuiten worden uitgeoefend en omdat creatieve bedrijven naast creatief personeel ook niet-creatief personeel in dienst hebben. Een grafisch ontwerper in loondienst van een energiebedrijf of van een universiteit werkt volgens de SBI en daarop gebaseerde statistieken niet in de creatieve industrie. De SBI en de SBC overlappen elkaar alleen bij zelfstandige beoefenaren van creatieve beroepen, bijvoorbeeld de zelfstandige grafisch

ontwerper zonder personeel. De identificatie van creatieve beroepsopleidingen (competenties en kwalificaties voor creatieve beroepen) kan dus alleen afgeleid worden van de SBC. Waarbij dan het probleem is hoe het creatieve gehalte van een beroep is vast te stellen: wat zijn creatieve competenties en kwalificaties, in welke mate zijn ze vereist voor de uitoefening van een beroep en welke beroepen in de SBC zijn derhalve als creatief beroep aan te merken?

In de praktijk wagen onderzoekers zich niet op die lastige principiële weg, maar wordt volstaan met het selecteren van beroepen en opleidingen die naar het inzicht van onderzoekers of op verzoek van hun opdrachtgever tot de creatieve beroepen en opleidingen behoren. Zolang daarover geen afstemming plaatsvindt en geen consensus bestaat, loopt het aantal beroepen en opleidingen op de lijstjes van verschillende onderzoekers dus sterk uiteen.

Het CBS heeft onlangs wel een poging tot afstemming gedaan en in overleg met een aantal onderzoekers een ruime en een smalle definitie van de creatieve industrie gemaakt om daarover statistische informatie te kunnen publiceren (Braams & Urlings 2010). Het CBS volgt de definitie van de creatieve industrie en de driedeling (kunsten en erfgoed, media en entertainment, en creatieve zakelijke dienstverlening) van TNO en selecteerde uit de SBI groepen van bedrijven die tot de creatieve industrie in ruime zin behoren en groepen van bedrijven die de creatieve industrie in engere zin vormen. Deze exercitie wordt gevolgd door een gelijksoortige selectie van creatieve beroepen uit de SBC. Deze selectie kan dus steunen op consensus in de kring van betrokken onderzoekers, maar ook hier blijft het bij het samenstellen van een lijst van bedrijven en beroepen en wordt geen poging gedaan om het creatieve gehalte van bedrijven en beroepen te meten.

Deze korte bespreking van het afbakeningsprobleem onderstreept dat het bij de werkvelden kunst en cultuur of kunst, cultuur en media of creatieve industrie niet om zogenaamde natuurlijke populaties gaat maar om constructies, bepaald door de doelen en belangen die ze in beleid en onderzoek moeten dienen. Zo plaatst Le Cosquino de Bussy (2007) de traditionele 'burgerlijke' kunst en het traditionele hbo kunstvakonderwijs tegenover de moderne en dynamisch creatieve industrie en het mbo dat jonge mensen daarvoor opleidt, terwijl de creatieve industrie volgens de veel gebruikte definitie van TNO naast media en entertainment, en creatieve zakelijke dienstverlening (waaronder bijvoorbeeld grafische vormgeving) dus ook de kunsten omvat.

Met de gekozen benadering varieert ook het aantal opleidingen en studenten. Dat geldt ook, maar in mindere mate, voor het aantal scholen (instellingen) dat die opleidingen aanbiedt: grote ROC's hebben over het algemeen tenminste een maar vaak meer cre-

atieve opleidingen. Het betreft ongeveer dertig ROC's. Daarnaast is er een klein aantal vakinstellingen die van oudsher creatieve opleidingen aanboden of die hun opleidingen in deze richting vernieuwd hebben. Cibap, vakschool voor verbeelding, in Zwolle is zo'n vakinstelling: een kleinschalig mbo met opleidingen voor beroepen als grafisch vormgever, etaleur, restaurateur, standontwerper, interieuradviseur, meubelmaker, multimediaontwerper, decorateur, werkvoorbereider, verftechnisch adviseur, stylist en nog vele andere. Het Nimeto Utrecht is een zelfstandige en professionele vakschool met zes creatieve, technische mbo-opleidingen: interieurstyling, schilderen, vastgoedonderhoud, vormgeving, design, presentatie en styling.

Hoe smal en ruim de creatieve industrie echter ook wordt gedefinieerd, het aantal opleidingen en studenten is de laatste zes, zeven jaar sterk gegroeid. Volgens DUO-CFI nam het aantal creatieve mbo-opleidingen toe van 39 in 2004-2005 naar 99 in 2010. Het aantal mbo-opleidingen Artiest steeg in dezelfde periode van 3 naar 20. Het aantal leerlingen in creatieve mbo-opleidingen is sinds 1990-1991 tot 2009-2010 volgens de staatssecretaris van Onderwijs zelfs gestegen van ruim 7.000 naar bijna 21.000, een toename van maar liefst 287,9 procent. Ter vergelijking: het totale aantal mbo-leerlingen steeg in die periode met 12,2 procent (Van Bijsterveldt 2010). Ook die cijfers zijn mede het resultaat van definities en afbakeningscriteria.

INNOVATIE EN DIVERSIFICATIE

De ontwikkeling van creatieve opleidingen in het mbo kan getypeerd worden in termen van twee marktstrategieën: productontwikkeling (innovatie) en diversificatie. Productontwikkeling betreft het ontwerpen van nieuwe of vernieuwde opleidingen voor een bestaande leerlingen- en arbeidsmarkt. Hier gaat het om *restyling*, *upgrading* en innovatie van opleidingen voor bijvoorbeeld de grafische en mediasector, de kledingindustrie en voor de kunstambachten. Diversificatie houdt in dat nieuwe producten worden ontwikkeld voor een vraag die nog niet bediend wordt. De nieuwe opleiding Artiest is hiervan het voorbeeld bij uitstek. Innovatie van opleidingen is in sommige gevallen een respons op technologische veranderingen in sectoren en de daarin uitgeoefende beroepen. Door informatisering en digitalisering in de grafische en audiovisuele industrie verouderen bepaalde kwalificaties, moeten ze worden aangepast en ontstaat ook een vraag naar nieuwe kwalificaties. In andere gevallen gaat het meer om innovatie van het imago en de positionering van bepaalde beroepen. Door restyling krijgen traditionele ambachtelijke beroepen nieuwe glans. Creatief en creatieve industrie zijn sleutelwoorden in beide trends.

UPGRADING EN RESTYLING BESTAANDE OPLEIDINGEN

Het Sint Lucas in Boxtel, in 1948 opgericht als vakschool voor huisschilders, kent al lang een opleiding grafische vormgeving, maar profileert zich nu ook met de opleiding creatieve vaklieden, die met leer, glas, keramiek of textiel werken. 'Als creatief vakman maak je producten die uniek zijn. Een bijzondere vaas, een trendy tas of een paar handgemaakte schoenen bijvoorbeeld. Je werkt vanuit een eigen idee of in opdracht van een klant en zoekt steeds de grenzen van creativiteit, technische uitvoerbaarheid en financiële haalbaarheid.' (Sint Lucas z.j.). Deze mbo vakinstelling legt hiermee een slimme verbinding tussen het positieve imago van de creatieve industrie en het nostalgische verlangen naar de degelijke, ambachtelijke vakman.

De opleiding mediavormgever, die door veel ROC's en een aantal vakinstellingen wordt aangeboden, is een typisch voorbeeld van *restyling*, *upgrading* én *technology-driven* innovatie. Op de middelbare scholen voor de grafische vakken – onderdeel van of op het niveau van de mts – werden in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw allround grafici opgeleid. Na het praktijkjaar in het derde jaar koos de leerling voor de technische, esthetische of economisch-administratieve kant van het grafisch bedrijf. De esthetische differentiatie was gericht op het geven van drukwerkadviezen door een tot graficus opgeleid medewerker van een drukkerij (Makkink 1994, p. 73). In de jaren tachtig kregen vormgeving en creativiteit meer nadruk op een aantal grafische scholen. De volgende, betekenisvolle stap was de inrichting van een opleiding Grafisch vormgever aan de ROC's en aan een aantal vakinstellingen. Het GOC omschrijft het beroepsbeeld als volgt. 'De Grafisch Vormgever is belast met het conceptioneel [sic] ontwikkelen, vormgeven, presenteren, uitwerken en voorbereiden van grafisch materiaal als communicatiemiddel. [...] De Grafisch Vormgever is zelfstandig in het indelen van de volgorde van de werkzaamheden op basis van planning en aanlevering van materiaal. Uitingen van grafische vormgeving moeten vaak langere tijd meegaan. Dit vraagt vermogen tot inleven in klant en doelgroep, gekoppeld aan creatief vermogen en een groot gevoel voor kwaliteit en technisch inzicht.' (ROC.nl z.j.).

De websites van mbo-scholen spreken in wervende taal van de dynamische wereld van de mediavormgeving, 'een wereld vol creativiteit en ambitie [...] waarin alles draait om media, frisse ideeën en vernieuwende technologie. Een wereld waar mensen samenwerken en mooie mediaproducten maken'. (Grafisch Lyceum Rotterdam z.j.). Het Koning Willem I College (KWIC) in 's-Hertogenbosch doet er nog een schepje bovenop. "WOW! Hoe deed je dat?!" Die kreet hoor jij regelmatig als mensen over jouw schouder meekijken naar je beeldscherm. Jij bent een goochelaar, maar dan digitaal! Jij kunt iets wat maar weinig mensen kunnen: logisch nadenken combineren met grenzeloze creativi-

teit. Daarom is de opleiding Mediavormgever perfect voor jou.' (Koning Willem I College z.j. a). De omschrijving van de opleiding Graphic Design aan de ArteZ-hogeschool in Arnhem, een van de gerenommeerde kunstvakopleidingen op dit gebied, steekt daar nuchter tegen af. 'De studierichting Graphic Design is in Arnhem een vierjarige vakgerichte en beroepsgeoriënteerde opleiding [...]. Het onderwijs van de studierichting Graphic Design richt zich op vormgeving van informatie voor analoge gedrukte media zoals boeken, tijdschriften, kranten, affiches, tentoonstellingen en catalogi.' (ArteZ z.j.). De toon mag dan verschillen, de mbo-scholen hanteren wel dezelfde beroepsaanduiding als de kunstvakopleidingen die al sinds jaar en dag de opleiding tot grafisch vormgever op hbo-niveau aanbieden. Daarmee raakt de inrichting van deze mbo-opleiding de status van het beroep van grafisch vormgever, zoals die onder meer wordt beschermd door de Beroepsvereniging van Nederlandse Ontwerpers (BNO). Wie van deze beroepsvereniging lid wil worden moeten tenminste een vakopleiding op hbo-niveau hebben (BNO 2007). Met de *upgrading* en *restyling* van de traditionele grafische vakken tot mediavormgeving schudt het mbo aan de hiërarchie van de beroepskolom. Overigens past dit in de algehele popularisering van het begrip design.

ONTWIKKELING VAN NIEUWE OPLEIDINGEN

Nieuwe mbo-opleidingen zijn ten eerste opleidingen voor werk waar nog geen formele en erkende vakopleiding voor is, bijvoorbeeld werk dat door ongeschoolden of autodidacten wordt gedaan, dat je informeel kunt leren of non-formeel via bijvoorbeeld commerciële, niet erkende opleidingen; ten tweede zijn het mbo-opleidingen voor werk waar al een erkende opleiding op hbo-niveau voor is of een wel door de overheid erkende maar niet bekostigde opleiding. Mbo-opleidingen tot gamedesigner, filmacteur en artiest zijn voorbeelden van zulke nieuwe creatieve opleidingen.

Met de gamedesigner wordt de grens van de traditionele grafimediaopleidingen in het mbo eigenlijk al overschreden. Hier gaat het om een nieuw beroep dat kwalificaties omvat voor 'het totale ontwikkelproces van een game: het bepalen van de doelgroep, het maken en bewaken van het projectplan, het ontwikkelen van het gameconcept, het creëren van het gameontwerp, het ontwikkelen van gameonderdelen, het testen van de game en het evalueren van het project.' Kern is 'het ontwikkelen van gameonderdelen zoals *characters*, *textures*, *levels*, *assets* en audio. Bij de grotere gameontwikkelbedrijven zijn dit de voornaamste werkzaamheden van de gamedesigner.' Gamedesigners kunnen ook zelf kleinere games maken en hebben dan te maken met het totale ontwikkelproces (GOC z.j.).

Het Mediacollege Amsterdam biedt een voltijdse en een avondopleiding Filmacteur aan. 'De opleiding Filmacteur helpt je op weg om straks een carrière als professioneel filmacteur te starten. Want hier leer je acteren voor de camera. De opleiding is ontwikkeld in samenwerking met Stichting faam (film acteurs academie Amsterdam) en is opgericht door acteur en regisseur Hugo Metsers. 'De opleiding filmacteur is de enige opleiding in Nederland waar je leert acteren voor de camera. Dat is anders dan spelen op toneel, want de camera vergroot details, registreert nuances en het kan altijd opnieuw als het moet. Het grootste verschil: je kunt het terugkijken, evalueren, herhalen en het wordt gemonteerd. Kortom, filmacteren is een ambacht.' Na de opleiding 'kun je werk vinden in de film- of tv-industrie. Je kunt ook werken voor bedrijfsfilms of films nasynchroniseren, voice-overs of radiocommercials inspreken, trainingsacteur of zelfs (met extra scholing) presentator worden. [...] Wij zien het als onze taak om zo veel mogelijk een gevarieerd praktijkgericht programma aan te bieden, zodat je kans op werk zo groot mogelijk is. Doorstuderen kan ook. Met dit diploma kun je een hbo-opleiding op diverse kunstacademies volgen.'

Tot slot de nieuwe mbo-opleiding Artiest. Met deze opleiding waagde het mbo zich pas echt op niet eerder betreden terrein. Op de site van het KWIC in 's-Hertogenbosch staat de volgende wervende tekst. 'De theaterwereld is je lust en je leven. Je durft in de spotlights te staan om het publiek te vermaken. Hoe maak je van die passie je beroep? Wij leren je de fijne kneepjes van het theatervak, het spelen, het vormgeven en het organiseren. Voorwaarde is wel dat je nieuwsgierig bent en veel doorzettingsvermogen hebt. En dat je met de billen bloot durft te gaan ... Je wordt opgeleid tot beginnend artiest. Er komt veel bij het vak kijken. Van artistieke vaardigheden tot een zakelijke instelling. Wij zorgen ervoor dat je een goede basis krijgt. We leren je hoe je zelfstandig een theateervoorstelling maakt, een goede workshop voorbereidt, en hoe je na moet denken over de kwaliteit in het artiestenvak.' De opleiding aan het KWIC wordt een theateervooropleiding genoemd. 'We besteden aandacht aan het acteren, het maken van theater in de breedste zin, de vormgeving van theater, research, organisatorische vaardigheden en doelgroeponderzoek. De opleiding bereidt je voor op een functie in culturele centra, theaters en theaterbureaus en helpt je bij de doorstroming naar het theatervakonderwijs.' (Koning Willem I College z.j. b).

De ontwikkeling van de opleiding Artiest krijgt in dit nummer extra aandacht. Die ontwikkeling verliep in drie stadia: in het eerste stadium, van 1999 tot 2003, werden ideeën besproken en plannen ontworpen, in het tweede stadium, in 2004 en 2005, werd door een klein aantal instellingen geëxperimenteerd met een opleiding Artiest en werd het kwalificatiedossier Artiest uitgewerkt voor formele erkenning. Sinds 2006 is het kwali-

ficatiedossier erkend en wordt de opleiding Artiest aangeboden door een groot aantal mbo-instellingen.

In 1999 hield Arthur le Cosquino de Bussy een pleidooi voor kunstopleidingen op mbo-niveau in de vorm van zogenoemde *Culture Clinics*. Hij wilde jongeren met een vmbo-vooropleiding de kans geven hun kunstzinnig talent te ontwikkelen en via het mbo ook het hbo kunstvakonderwijs voor hen toegankelijk te maken. De *Culture Clinics* hadden tevens ten doel de culturele diversiteit in de kunsten te bevorderen door allochtone jongeren meer kans te geven hun artistiek talent te ontwikkelen en te laten zien. In hetzelfde jaar verscheen het rapport *Meer amusement en cultuur in het bve-segment?* (Baarda & Smets 1999), geschreven in opdracht van het Max Goote Kenniscentrum bve. Volgens dit rapport waren er veel mogelijkheden voor nieuwe opleidingsinitiatieven in het mbo op het gebied van amusement en cultuur. In 2001 volgde een vooronderzoek van de kenniscentra ECABO en GOC (2001) naar de noodzaak om nieuwe mbo-kwalificaties op het terrein van kunst en cultuur te ontwikkelen, onderzoek naar de arbeidsmarkt in de sector cultuur en media (Research voor Beleid, zie Reij 2001) en onderzoek naar de podia als nieuw werkveld voor mbo'ers (QRA, zie Boonzajer Flaes, Le Cosquino de Bussy, Savenije, & Zanen 2001).

In datzelfde jaar (2001) verenigden vertegenwoordigers van een aantal mbo-instellingen en diverse andere betrokkenen zich in het Platform MBO Kunstonderwijs, dat voor de organisatie en inhoud steunde op het GOC, kenniscentrum voor de grafimedia. Op instigatie van het platform werden diverse expertmeetings en conferenties gehouden waar vooral de ontwikkeling van een kwalificatieprofiel Artiest werd besproken. In 2002 stelde het platform een projectplan op voor de ontwikkeling van een kwalificatiestructuur mbo kunstonderwijs volgens de daarvoor geldende richtlijnen. Hiermee werd koers gezet naar een formeel te erkennen en dus van overheidswege te bekostigen mbo-opleiding Artiest.

Haanstra (2002) constateert in *Een kunstcluster voor het mbo?*, het tweede rapport van het Max Goote Kenniscentrum bve over kunstonderwijs in het mbo, dat eind jaren negentig de tijd kennelijk rijp was voor nieuwe initiatieven van het mbo op het gebied van kunst, cultuur en amusement. Hij noemt twee factoren ter verklaring: de groei van de creatieve industrie en de daarmee verbonden economische bedrijvigheid en werkgelegenheid die om meer creatief geschoold personeel vraagt maar niet per se op hbo-niveau, en cultuurpolitieke doelstellingen aangaande het bevorderen van cultuurparticipatie en culturele diversiteit.

De *Regeling subsidiëring proeftuinen herontwerp beroepsonderwijs 2004-2005* luidde het tweede stadium in. In de proeftuinen konden diverse nieuwe kwalificatieprofielen

getest worden. Er kwam een proeftuin *Kunst, Cultuur en Media* op basis van het projectplan van het Platform MBO Kunstonderwijs en vijf mbo-instellingen vroegen subsidie aan voor het ontwikkelen van nieuwe opleidingen op dit terrein: het Albeda College, ROC Midden Nederland, ROC van Amsterdam, Deltion College en het Grafisch Lyceum Amsterdam. Samen met de kenniscentra ontwikkelden zij de negen kwalificatieprofielen en uitstroombdifferentiaties waaronder AV-productie, Gaming, Mediavormgever, Podium- en evenemententechniek en Artiest. Ter voorbereiding van de erkenning van het kwalificatieprofiel Artiest werd opnieuw onderzoek gedaan in opdracht van het Max Goote Kenniscentrum bve, nu specifiek naar de arbeidsmarktrelevantie van deze opleiding. De onderzoekers verwachten dat artiesten met een mbo-opleiding vooral emplooi zullen vinden in de amusementswereld en de vrijetijdsindustrie, waar ze (jonge) autodidacten zullen vervangen. De professionele podiumkunsten zullen grotendeels het domein blijven van afgestudeerden van hogere kunstvakopleidingen. Mbo-artiesten staat door de bank genomen een onzekere en wisselvalige beroepspraktijk en een laag inkomen te wachten. Het aantal opleidingsplaatsen moet daarom beperkt blijven en bij de ontwikkeling van nieuwe opleidingen moet goed worden gelet op de regionale vraag naar artiesten (Ijdens, Van der Werff & Van den Boogaard 2004).

Alle kwalificatieprofielen die in de proeftuinperiode werden ontwikkeld, werden in 2006 goedgekeurd. Daarop gebaseerde opleidingen komen sindsdien dus in aanmerking voor financiering door de rijksoverheid. De opleiding Artiest trok veel belangstelling van studenten en het aantal ROC's dat deze opleiding aanbood steeg snel: in 2007 zijn er al achttien ROC's met ongeveer 1800 studenten die deze opleiding doen, in het schooljaar 2009-2010 zijn er twintig scholen die een artiestenopleiding verzorgen voor 2582 studenten. Hermien Mijnen beschrijft in haar bijdrage de totstandkoming, indeling en inhoud van het Kwalificatiedossier Artiest: de bijbel waar de ROC's en vakinstellingen zich bij de inrichting van deze opleiding aan moeten houden. Hoe is het dossier tot stand gekomen? Welke partijen hebben er invloed op uitgeoefend en in welke richting? Op welke opvattingen over kunst en onderwijs is het gestoeld en wat zijn discutabele onderdelen?

CULTUUREDUCATIE IN HET MBO

—
In het voorgaande is een beeld gegeven van de ontwikkeling van creatieve opleidingen in het mbo, van de *restyling* en *upgrading* van al langer bestaande ambachtelijke opleidingen tot de lancering van nieuwe opleidingen op het gebied van kunsten en

amusement. Kunst, cultuur en creativiteit gaan echter ook andere studenten van het mbo aan. Mbo-leerlingen worden niet alleen opgeleid in een vak, hun opleiding bevat ook algemeen vormende onderdelen. Het mbo na de WEB sluit daarin aan bij doelen van het leerlingstelsel. Vanaf 1999 kreeg ook de culturele vorming in het mbo een impuls, conform cultuurpolitieke prioriteiten van de regering Kok-II en de staatssecretarissen Adelmund (Onderwijs) en Van der Ploeg (Cultuur). Meer en ander publiek voor cultuur was het motto waarmee de overheid in deze periode vooral de cultuurdeelname van jongeren, juist ook van lager opgeleide en allochtone jongeren wilde bevorderen.

Met het beleidsprogramma Cultuur en School streefde de rijksoverheid vanaf 1996 naar versterking van cultuureducatie in het po en vo: eerst kwamen havo en vwo aan de beurt, toen het vmbo en tot slot het po. Van 2001 tot 2006 konden ook door OCV bekostigde instellingen voor beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (Regionale Opleidingscentra dus) aanspraak maken op subsidiëring van cultuureducatieprojecten. Het doel van de regeling was om via het onderwijs bve-deelnemers in aanraking te brengen met cultuur. Bovendien was het idee dat culturele activiteiten een structurele plaats zouden krijgen in het onderwijsprogramma van de opleidingen. Daar werden drie argumenten voor aangedragen: kennis van kunst en cultuur horen bij de algemene vorming van de mbo-leerlingen; door in mbo belangstelling en waardering te wekken voor kunst en cultuur wordt bevorderd dat deze zeer grote groep jongeren ook na de schooltijd (actief) deelneemt aan het culturele leven; leerlingen kunnen eventuele artistieke en creatieve talenten ontdekken en ontwikkelen wat ertoe kan leiden dat ze hierna een artistieke of creatieve beroepsopleiding gaan volgen. Dat laatste argument zorgde ook voor een verbinding tussen het streven om cultuureducatie in het mbo te versterken en de ontwikkeling van nieuwe creatieve mbo-opleidingen (aanvankelijk: mbo kunstonderwijs). Een aantal trekkers van gesubsidieerde cultuureducatieprojecten behoorde tot de initiatiefnemers van de mbo artiestenopleidingen.

Met ingang van 2006-2007 is het geld dat voorheen was bestemd voor cultuureducatieve projecten in bve-instellingen opgenomen in de zogeheten innovatiebox. Dit betekent dat bve-instellingen geen aanvraag meer kunnen indienen voor culturele activiteiten. Het extra geld uit de innovatiebox waar het beroepsonderwijs aanspraak op kan maken, is vooral bestemd voor een betere aansluiting van het beroepsonderwijs op de arbeidsmarkt, voor aantrekkelijker en competentiegericht onderwijs, voor een betere doorstroom van leerlingen in de beroepsonderwijskolom en voor het bestrijden van schooluitval.

Bea Ros beschrijft in haar bijdrage hoe de subsidieregeling cultuureducatie bve 2001-2006 functioneerde en wat deze opleverde aan projecten, en wat er na beëindiging van

deze regeling met cultuureducatie in het mbo gebeurde. Op grond van interviews met een aantal sleutelfiguren wordt de balans opgemaakt en een (wenselijk) toekomstig traject geschetst waarin cultuureducatie wordt opgenomen in de drie pijlers van de mbo-opleidingen: leren, loopbaan, burgerschap.

LITERATUUR

- **Artez** (z.j.). *Media & Graphic Design*. www.artez.nl/mediagraphicdesign/Graphic_Design_Arnhem, geraadpleegd 26 januari 2011.
- Baarda, R. & Smets, P.** (1999). *Meer amusement en cultuur in het bve-segment?* Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.
- BNO** (2007). *Huishoudelijk Reglement Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers*. www.bno.nl/images/library/File/HH_reglement_2006_BNO1.pdf, geraadpleegd 26 januari 2011.
- Boer, A. de, Fleeer, J., Mijnen, H., Osnabrugge, A. & Teunen, J.** (2006). *Een zwart gat kun je niet zien! De creatieve industrie: transformatie en nieuwe kansen*. Veenendaal: GOC Kenniscentrum.
- Boer, A. de, Teunen, J. & Mijnen, H.** (2009). *Trends in de creatieve industrie. Nieuwe sterren schitteren*. Veenendaal: Kenniscentrum GOC.
- Boonzajer Flaes, R., Cosquino de Bussy, A. le, Savenije, M. & Zanen, M.** (2001). *Van onderen! De podia als beroepsterrein voor het MBO*. Amsterdam: QRA.
- Borden, M. van der** (2007). *Het middelbaar beroepsonderwijs onder invloed van veranderende bestuurlijke verhoudingen*. Masterscriptie Bestuurskunde Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Braams, N. & Urlings, N.** (2010). *Creatieve industrie in Nederland. Creatieve bedrijven*. Den Haag: CBS.
- Brandsma, J.** (2003). *Vocational education and training reform in the Netherlands: seven years experience*. *International Journal of Training Research*, 1(1), 64-82.
- Bijsterveldt, J.M. van** (2009a). *Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal [24 maart 2009]*. (31524 Beroepsonderwijs en Volwassenen Educatie 3). Den Haag: SDU.
- Bijsterveldt, J.M. van** (2009b). *Advies Raad van State en nader rapport. (32146 Wijziging van de Wet participatiebudget en de Wet educatie en beroeps onderwijs in verband met een tijdelijke verlenging van de oormerking educatie en de bestedingsverplichting bij roc's 4)*. Den Haag: SDU.
- Bijsterveldt, J.M. van** (2010). *Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal [19 augustus 2010]*. (31 482 Cultuursubsidies 2009-2012 66). Den Haag: SDU.

Coenen, J., Huijgen, T., Meng, C. & Ramaekers, G. (2010). *Kwaliteit van gediplomeerde schoolverlaters van creatieve MBO-opleidingen*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

COLO (2009). *Historie van Colo*. www.colo.nl/historie.html, geraadpleegd 26 januari 2011.

Commissie Onderwijs en Besturing BVE (2010). *Naar meer focus op het mbo!* Den Haag.

Cosquino de Bussy, A. le (1999). *Culture clinics*. Initiatief voor een kunstvakopleiding op mbo-niveau.

Cosquino de Bussy, A. le (2007). *Een volwaardig alternatief. De mbo-kunstopleiding Artiest*. Boekman, 19(73), 26-31.

ECABO & GOC (2001). *Culture Clinics. Nieuwe beroepen op de culturele arbeidsmarkt. Vooronderzoek*.

GOC (z.j.). *Diploma-overzicht*. www.goc.nl/Diploma-overzicht.aspx, geraadpleegd 26 januari 2011.

Gorisse, C. (2007). *Al meer dan honderd jaar Het ontstaan van het Midden-Brabant College en ROC Midden-Brabant: lager en middelbaar beroepsonderwijs in de 19de en 20ste eeuw in Tilburg*. Tilburg: Stichting Educatie en Beroepsonderwijs.

Grafisch Lyceum Rotterdam (z.j.). *Welke opleiding past bij jou?* www.glr.nl/opleidingen/mbo, geraadpleegd 26 januari 2011.

Haanstra, F. (2002). *Een kunstcluster voor het mbo?* Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.

Ildens, T., Werff, H. van der & Boogaard, M. van den (2004). *Profiel artiest. De arbeidsmarktrelevantie van mbo-opleidingen 'artiest'*. Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.

Inspectie van het Onderwijs (2009). *Competentiegericht mbo: kansen en risico's Vervolgonderzoek naar de implementatie van competentiegericht onderwijs in het mbo*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Koning Willem I College (z.j. a). *Mediavormgever (BOL)*. www.kwic.nl/Opleidingen/detail.asp?D=MG&A=804&l=90400O2o&X, geraadpleegd 26 januari 2011.

Koning Willem I College (z.j. b). *Artiest/theateropleiding mhbo (BOL)*. www.kwic.nl/Opleidingen/detail.asp?D=MG&A=804&l=90032O1o&X, geraadpleegd 26 januari 2011.

Kunstconnectie (2006). *Kunst-mbo. Opleidingen bieden nieuwe kansen voor de kunsteducatie*. Kunstconnected, 6, 14-15.

Makink, H.K. (1994). *Met hoofd, hart, hand. De geschiedenis van het Middelbaar Technisch Onderwijs in Nederland*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.

MBO Raad (z.j. a). *Mbo in feiten en cijfers*. www.mбораad.nl/?page/848402/Mbo+in+feiten+en+cijfers.aspx, geraadpleegd 26 januari 2011.

MBO Raad (z.j. b). *Begrippenlijst*. <http://www.mбораad.nl/?page/551/Begrippenlijst.aspx#C>, geraadpleegd 26 januari 2011.

Reij, E. (2001). *Arbeidsmarktonderzoek Cultuur en Media*. Een draagvlaktoets voor een MBO-opleiding Cultuur en Media. Leiden: Research voor Beleid.

ROC.nl (z.j.). *Grafisch Vormgever (4) (oude stijl)*. www.roc.nl/default.php?fr=details&id=220, geraadpleegd 26 januari 2011.

Rutten, P., Manshanden, W., Muskens, J. & Koops, O. (2004). *De creatieve industrie in Amsterdam en de regio*. Delft: TNO.

Sint Lucas (z.j.). *Creatief vakman*. www.sintlucas.nl/235/studeren-bij-sintlucas/studierichting/interieur-vormgever-restauratie-communicatie.html, geraadpleegd 26 januari 2011.

Teunen, J. (2009). *Schoolverlaters mbo Creatieve Industrie 2007 en 2008*. Veenendaal: GOC Kenniscentrum.

Wet educatie en beroepsonderwijs (1995). wetten.overheid.nl/BWBR0007625, geraadpleegd 26 januari 2011.

Mbo Artiest in uitvoering

Fajah Lourens – actrice in *Goede Tijden Slechte Tijden* – wilde op de mavo naar de toneelschool, maar dat niet kon zonder havo-diploma. Een toneelopleiding op mbo-niveau was voor haar een goed alternatief geweest. Nu is er wel een professionele artiestenopleiding in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo).

Hermien Mijnen beschrijft de ontwikkeling en de opzet van het kwalificatiedossier Artiest. De eerste versie van dat dossier was voor het cohort 2005-2006, de meest recente versie is die voor het cohort 2010-2011. Hoe komt het dossier tot stand? Op welke opvattingen over kunst en onderwijs is het gestoeld en wat zijn de discutabele onderdelen?

Sinds het schooljaar 2004-2005 is het mogelijk een diploma Artiest te behalen in het mbo. Sindsdien is Artiest een van de 237 kwalificaties die worden aangeboden in het mbo, van Aannemer, Ict-beheerder, Kapper tot Zeefdrukker. In dat schooljaar ging het nog om vier proeftuinscholen die ermee begonnen, in het schooljaar 2009-2010 zijn er twintig scholen die een artiestenopleiding verzorgen. Samen leiden zij 2582 studenten op. De artiesten vormen daarmee een klein deel van de half miljoen, om precies te zijn 518.478, studenten die het mbo telt.

FIGUUR 1_ AANTAL SCHOLEN EN STUDENTEN KWALIFICATIE ARTIEST

Opleiding	Aantal scholen	Studenten
Artiest (nog geen keuze voor uitstroom)	10	1078
Dans	7	391
Drama	11	467
Musical	4	214
Muziek / sounddesign	3	68
Muziek	7	364
Betrokken onderwijsinstellingen	20	
Totaal		2582

Bron: Cfi/DUO, schooljaar 2009/2010

Het mbo zit tussen het voorbereidend middelbaar onderwijs (vmbo) en hoger beroeps-onderwijs (hbo) in. In het vmbo gaat het vooral om oriëntatie op een vervolgopleiding. Eenmaal in het mbo kan op vier niveaus een diploma worden behaald: assistent (niveau 1), de basisberoepsopleiding (niveau 2), de vakopleiding (niveau 3) en de middenkader-opleiding (niveau 4). De niveauaanduidingen verraden de ambachtelijke wortels van het mbo, dat is voortgekomen uit het leerlingwezen waarin leerlingen hoofdzakelijk in bedrijven werden opgeleid.

Het mbo is sterk gericht op de beroepspraktijk. Dat blijkt uit het curriculum en uit het feit dat voltijdstudenten verplicht 20 tot 59 procent van hun studietijd in de beroeps-praktijk doorbrengen. In het mbo zijn dat stages bij formeel erkende leerbedrijven die zich garant stellen voor de begeleiding van de leerling en de mogelijkheden om leerop-drachten uit te voeren. Uiteraard geldt deze regeling ook voor de artiestenopleidingen. De opleidingen Artiest zijn op mbo-niveau 4. Het middenkader-niveau betekent dat de stu-denten worden opgeleid om volledig zelfstandig uitvoerend werk te doen. Het kan daarbij gaan om brede inzetbaarheid of specialisatie. De toegang tot een niveau-4 opleiding is voorbehouden aan vmbo-leerlingen met een diploma van de theoretische leerweg (nog steeds vaak mavo genoemd) of de kaderberoepsgerichte leerweg. Mbo-scholen mogen aanvullende eisen stellen bij toelating en doen dat ook, zeker bij de creatieve opleidingen waar de toeloop groot is en de studenten over specifieke kwaliteiten moeten beschik-ken. Zo wil het Mediacollege Amsterdam voor de opleiding Filmacteur graag tevoren een indruk krijgen van het speltalent en de leerbaarheid van de kandidaten en heeft daarom een selectieprocedure ingesteld. Pas na die procedure – die bestaat uit een intakegesprek en twee screentests (een met een voorgeschreven monoloog en een met een zelfgekozen, Nederlandse monoloog) – valt de beslissing of de kandidaat wordt toegelaten.

In het mbo zijn de diplomavereisten centraal beschreven. Dat betekent dat er landelijk uniformiteit is in de beschrijving van de inhoud van de opleiding en de exameneisen. De zeventien landelijke kenniscentra zorgen voor deze beschrijvingen, in samenspraak met vertegenwoordigers van het werkveld en het onderwijs. Het resultaat is een kwalifica-tiedossier, een beschrijving van kwalificaties voor opleiding en examens.

DE ROL VAN DE KENNISCENTRA

– Van oudsher ontwikkelen en onderhouden de kenniscentra de diplomavereisten, in samenwerking met vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven en middelbaar beroeps-onderwijs.

Een kenniscentrum voor de kunsten bestond in 2004 niet. De beroepscompetentieprofielen Acteur, Musicalartiest, Muzikant en Danser zijn in 2004 onder regie van de kenniscentra ECABO, OVDB (nu Calibris) en GOC en in samenwerking met vertegenwoordigers van de kunstensector en het Platform MBO Kunstonderwijs samengesteld. Ze zijn daarna inhoudelijk gelegitimeerd door individuele vertegenwoordigers uit de kunstensector en formeel gelegitimeerd door het bestuur van GOC en van ECABO.

De drie genoemde kenniscentra kregen vervolgens de opdracht een kwalificatieprofiel op te stellen, waarvoor een expertgroep van vertegenwoordigers van het onderwijs en de branche werd aangesteld. Alle drie de kenniscentra hebben een band met de wereld van kunst, cultuur en entertainment: Ecabo vertegenwoordigt de ondernemerskant, Calibris beheert de kwalificaties voor Sport en Bewegen (met een link naar dans), Onderwijsassistent en Sociaal-Cultureel Werk (waar dans, muziek en drama worden benut) en GOC beheert de kwalificaties in de creatieve industrie zoals Podiumtechniek en Audiovisuele Productie en heeft kunstebond FNV-Kiem in het bestuur.

De verantwoordelijkheid voor de opstelling van het kwalificatiedossier Artiest ligt vanaf 2005 bij Ecabo, Calibris en GOC. Zij handelen daarbij als vormen zij een kenniscentrum voor het kwalificatiedossier.

Het dossier Artiest moet jaarlijks ter goedkeuring worden voorgelegd aan het landelijk Coördinatiepunt Toetsing Kwalificaties MBO dat werkt in opdracht van het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. Het toetst op formatvereisten en kijkt naar mogelijke overlap tussen kwalificaties. De inhoudelijke beoordeling is dan al gedaan door de drie paritaire commissies van ECABO, GOC en Calibris. De paritaire commissie van ECABO bestaat uit twee vertegenwoordigers van de werkgevers, twee van werknemersorganisaties, een van het particuliere onderwijs, drie van het beroepsonderwijs (afgevaardigd door de MBO Raad) en twee adviserende leden (een uit vmbo en een uit hbo). De paritaire commissie van Calibris bestaat uit een vertegenwoordiger van de werkgevers, een vertegenwoordiger van de werknemers en een vertegenwoordiger van de MBO Raad. De beoordeling is gebaseerd op de jaarlijkse evaluatie van het scholenveld en bij grotere wijzigingen ook op het oordeel van de brancheorganisaties VECTA (Vereniging van organisatoren voor Evenementen, Concerten en Theater Activiteiten, Amsterdam) en ABC (Artiesten Belangen Centrum, Rosmalen).

HANDBOEK ARTIEST

–

Het kwalificatiedossier Artiest is als het ware het handboek soldaat voor iedere mbo-opleiding. Er wordt in beschreven wat de opleiding Artiest inhoudt, voor welke markt deze is bestemd. Er wordt verantwoording in afgelegd van de inhoud van de opleiding. De volledige titel luidt: *Landelijke Kwalificaties MBO Artiest. Dossierstatus eindtoets. Crebonummer 900300. Cohort 2010 – 2011. Artiest.*

Aan de naamgeving ging heel wat discussie vooraf. In de aanloop naar de nieuwe opleidingen werden er interviews, expertmeetings en conferenties gehouden en daar was niet alleen de discussie of een mbo-opleiding wel gerechtvaardigd was, maar ook over de naam van het diploma. Uiteindelijk bleven drie opties over: Entertainer, Podiumkunstenaar en Artiest. De naam Entertainer geeft het beste aan dat het om de ‘lagere kunsten’ gaat, om het vermaken van mensen zonder al te veel bijbedoelingen. Argument tegen was dat er weinig ambitie uit spreekt. De tweede optie, Podiumkunstenaar, was de algemeenste, brede naam voor de beroepsgroep. Maar de naam verwijst ook direct naar de kunsten, een gevoelig onderwerp destijds. Artiest tenslotte is een naam die past bij de amusements- en entertainmentbranche en minder bij de kunsten en geeft daarmee de mbo’er ook een eigen positie in de wereld van kunst en cultuur. In mei 2004 werd door het Platform MBO Kunstonderwijs de knoop doorgehakt, de naam werd Artiest, om daarmee aan te geven voor welk segment van de podiumkunsten de kwalificatie is bedoeld.

BEROEPSBEELD

–

Wat is de typerende beroepshouding van een artiest? Wat is zijn rol en wat zijn zijn verantwoordelijkheden? En wat maakt het beroep artiest complex? Als typerende beroepshouding voor alle artiesten geldt dat ze alert zijn op kansen op werk, ze moeten gedreven zijn en er op uit zijn zowel publiek als opdrachtgevers te ‘verleiden’. Waar het gaat om de rol en verantwoordelijkheden, is er altijd de zelfstandige rol om voorbereidende taken uit te voeren (repeteren, voorbereiding, organisatie). In de meeste gevallen wordt in een team en in opdracht gewerkt. De artiest wordt echter ook aangesproken op zijn bijdrage aan het geheel. Om tot een goede gezamenlijke productie te komen moet hij in staat zijn te reflecteren zowel op het eigen handelen als dat van anderen.

Het werk van een artiest op mbo-niveau wordt vooral als complex gezien op de momenten dat hij veel verschillende taken heeft. Vaktechnische complexiteit zit in het goed

kunnen inleven, vertolken, een vertaalslag maken. Dit is per uitstroom nader ingekleurd. Dit alles laat zien dat de mbo-artiest, zoals beschreven, een uitvoerende taak heeft waarvoor reflectie, eigen creativiteit en vaktechnische inbreng nodig zijn. Maar zaken zoals je die van een autonome kunstenaar zou mogen verwachten, zoals maatschappelijk engagement, conceptueel of scheppend vermogen, staan niet vermeld en worden ook niet verwacht van een popmuzikant, showdanser of musicalartiest. Wel moet bedacht worden dat in het kwalificatiedossier de minimale eisen worden beschreven, *the sky is the limit* voor degenen die het aankunnen.

Het algemene beeld van de artiest is dat hij in staat is een publiek te boeien en te vermaken door middel van drama, muziek (uitvoerend of producerend), dans of een combinatie daarvan. Een artiest is werkzaam op de culturele arbeidsmarkt, op het gebied van amusement en entertainment. Vaak hebben artiesten diverse nevenactiviteiten die meer of minder verwant zijn aan het artiistschap. De diversiteit van locaties waar de artiest (freelance) optreedt is bijzonder groot; hij kan bijvoorbeeld werkzaam zijn in theaters, buurthuizen, in opnamestudio's (beeld en geluid), maar ook op straat en in ziekenhuizen.

AANLEG EN PASSIE

'De kern van het vak zit in een grote passie en aanleg voor muziek, dans of drama. Voor de musicalartiest, muzikant of danser geldt dat hij beschikt over een groot aantal vaktechnische vaardigheden op het gebied van drama, muziek of dans of een combinatie daarvan die hij inzet gebruikmakend van de persoonlijke fysieke en creatieve mogelijkheden en persoonlijke stijl', zo staat in het kwalificatiedossier bij de beschrijving van het beroepsbeeld.

In het mbo staat het verwerven van vaktechnische vaardigheden centraal. Dat geldt ook voor de artiest. De vaktechniek wordt direct gekoppeld aan de persoonlijke stijl en mogelijkheden. Dat maakt de artiest anders dan bijvoorbeeld een kapper, AV-technicus of bejaardenverzorger. Hoewel ook in die beroepen affiniteit en persoonlijke mogelijkheden belangrijk zijn, vallen ze minder sterk samen met de persoon dan bij een artiest.

AMBACHTELIJK EN COMMERCIEEL

'Een artiest schuwt daarbij het voldoen aan commerciële voorwaarden van de markt en opdrachtgevers niet.' Deze toevoeging was essentieel in het toenmalige debat over kunstenaar versus entertainer. In de entertainmentmarkt ontstond een nieuwe groep kunstenaars die medewerking verleent aan commercieel georiënteerd amusement. In deze commerciële wereld staan snelheid en in opdracht werken voorop. Ook is soms

sprake van eenvoudige taken die vaak worden herhaald. De soapfilm vraagt vaktechnische vaardigheden, maar niet de conceptuele, diepere kennis van een hbo'er, de musical vraagt een fitte, vaktechnisch goed onderlegde speler maar ook deze hoeft niet per se een hbo-studie achter de rug te hebben. Deze beroepsgroep kan emoties uitbeelden, dansen en muziek maken, maar maakt eerder artistieke overwegingen ondergeschikt aan de wensen en smaak van de opdrachtgever en zijn publiek dan een kunstenaar dat zal doen.

ONDERNEMERSCHAP

In het kwalificatiedossier wordt de beschrijving van het beroepsbeeld als volgt afgesloten: 'Artiesten opereren op een conjunctuurgevoelige en keiharde markt die aan de meeste van hen nooit een hoog inkomen zal bieden. Zelfstandig ondernemen, freelance activiteiten en kortdurende contracten zijn regel. Ondernemerszin en -kwaliteiten vormen daarom integraal onderdeel van de competenties van de artiest. Zonder die eigenschappen kan geen sprake zijn van een bestaan als professioneel artiest.' Dit is een belangrijke notie, voortkomend uit de constatering dat in de opkomende amusement- en entertainmentmarkt niet de subsidie maar de commercie centraal staat. Er wordt geld verdiend met het optreden als artiest, maar ook met allerlei nevenactiviteiten: workshops verzorgen, activiteiten op het gebied van merchandising, technische en organisatieondersteunende taken. Het betekent dat een artiest als ondernemer in het leven moet staan. Wie met artiesten spreekt hoort hoe het werkt. 'Optreden is slechts het eind- en middelpunt van een lange reeks werkzaamheden die moet worden verricht om als (semi-)professional in de markt te blijven. Velen hebben helaas niet in de gaten dat al die moeite rijkelijk wordt beloond door de fiscus, mits je niet aarzelt om je te presenteren als ondernemer,' meldt de website van het Artiesten Belangen Centrum, de brancheorganisatie van professionele artiesten.

VIER UITSTROOMRICHTINGEN

—
De kwalificatie Artiest kent vier uitstroomrichtingen: dans, muziek, drama en musical. Dat correspondeert met de vakdisciplines van de kunsten. Ook hierover is veel debat geweest voor de vaststelling ervan, onder meer tijdens een bijeenkomst in Felix Meritis in maart 2003.

Vertegenwoordigers uit de kunstsector waren door het Platform MBO Kunstonderwijs uitgenodigd mee te denken over mogelijke nieuwe opleidingen voor podiumkunste-

naars. De vraag luidde of er een kunstprofiel moest komen of beter een breed podium-kunstprofiel? Voor dat laatste was wel wat te zeggen. Er werd gewezen op het ontstaan van de creatieve industrie, op de toenemende crossovers tussen de kunstdisciplines, juist in de amusement- en entertainmentbranche. Daar moet de popmuzikant ook dansen en de danser ook acteren.

De uitkomst van de discussie was uiteindelijk dat de meeste mensen hun loopbaan beginnen vanuit een discipline waar hun grootste kracht en affiniteit ligt; de rest leren ze erbij. Hoewel de benamingen traditioneel aandoen, werd gekeken naar nieuwe invullingen op mbo-niveau. Bij de acteur gaat het bijvoorbeeld over het acteren in sectoren als toerisme, recreatie en horeca. De mbo-danser richt zich op de jongerencultuur in clubs en bij festivals. De muzikant creëert met computers soundscapes voor VJ's of richt zich bijvoorbeeld op het geluidsbeeld bij videoproducties. De werelden van dans, drama, muziek en musical zijn zodanig onderscheidend dat het ook goed voor de herkenbaarheid van het diploma is als daarop wordt aangesloten. Vandaar die vier uitstromen.

KERNTAKEN EN WERKPROCESSEN

–

Het is kenmerkend voor het mbo dat de beschrijving van wat de student moet laten zien is beschreven in concrete taken en handelingen. Simpel gezegd moet de student twee kwaliteiten ontwikkelen: in staat zijn een uitvoering te verzorgen en in zijn onderhoud kunnen voorzien. De artiest heeft volgens het dossier drie kerntaken:

organiseert en onderhoudt zijn eigen werkterrein;
bereidt de voorstelling/uitvoering voor;
zet de voorstelling/uitvoering neer.

Het uitgangspunt is dat wat een artiest wil, kan en doet voor het publiek beter zichtbaar en relevanter is dan wat hij weet. Het accent ligt op houdings- en vaardigheidsaspecten. Dat wil niet zeggen dat van mbo-studenten niet het een en ander wordt verwacht op het gebied van creëren (componeren, een concept bedenken, een choreografie maken); zij doen dat echter altijd in de context van hun drie hoofdtaken en niet als een taak op zich. Dit past bij het uitvoerende karakter van het mbo.

In het verlengde daarvan bestaat bij velen het beeld dat mbo'ers altijd 'doeners' zijn. Recent onderzoek van Benschop, Groeneveld en Olvers (2010) laat zien dat dit beeld wel wat genuanceerd mag worden. Er blijken evengoed mbo'ers die theoretischer en conceptueler bezig zijn, terwijl nogal wat havisten en vwo'ers smachten naar meer praktijk in hun lessen. Het blijkt dat alle jongeren grote behoefte hebben aan praktisch

bezig zijn en ook 'havo- en vwo-leerlingen blijken meer een doe-generatie dan een leer-generatie'.

De nadruk in het dossier op ondernemerszin en een praktische aanpak is gebaseerd op de vele interviews met artiesten zonder een hbo-opleiding, de autodidacten (Elmarsse 2003). Fajah Lourens antwoordt op de vraag hoe zij in haar levensonderhoud denkt te blijven voorzien: 'Ik heb toch ook nog de zonnestudio! Ik geniet van het acteren, maar als ik er geen geld meer mee verdien, dan ga ik gewoon weer wat anders doen.' Een dergelijke uitspraak is typerend voor een jonge generatie die weliswaar sterk gemotiveerd is, maar ook nuchter blijft.

Wat doet die artiest? Dat is beschreven in veertien werkprocessen, zoals te zien is in figuur 2. Het is de basis voor het samenstellen van de opleiding en het maken van de examens.

 FIGUUR 2_ KWALIFICATIEDOSSIER ARTIEST 2010-2011: KERNTAKEN EN WERKPROCESSEN

Kerntaak	Werkproces
1 Onderhoudt en organiseert zijn eigen werkterrein	1.1 Legt en onderhoudt contacten
	1.2 Verwerft opdrachten
	1.3 Voert (financieel-)administratieve werkzaamheden uit
	1.4 Werkt mee aan publiciteit en aan promotionele activiteiten
	1.5 Organiseert (kleine) podiumpresentaties
	1.6 Verzorgt workshops
2 Bereidt de voorstelling/ uitvoering voor	2.1 Maakt of een muziekstuk, een choreografie of een act (Musical niet)
	2.2 Zet ideeën, concepten en/of scripts om in een voorstelling/producten
	2.3 Repeteert materiaal en eigen inbreng individueel
	2.4 Repeteert in groepsverband
3 Zet de uitvoering/ voorstelling neer	3.1 Bereidt zich voor op de voorstelling/ uitvoering van producten
	3.2 Voert de voorstelling of uitvoering uit/ levert de producten op
	3.3 Evalueert de voorstelling/producten
	3.4 Mixt en regelt geluid af (alleen Muziek)

Ieder werkproces is nauwkeurig beschreven: een omschrijving, het gewenste resultaat, welke algemene competenties nodig zijn en een aantal prestatie-indicatoren. Een voorbeeld. Wat wordt eigenlijk verwacht van een muzikant die optreedt? Dat staat beschreven als Kerntaak 3, figuur 3. Figuur 4 toont 'werkproces 3.2, voert de voorstelling of uitvoering uit' (zie figuur 4 op pagina 41).

FIGUUR 3_KERNTAAK 3 ZET DE VOORSTELLING/UITVOERING NEER

Proces-competentie-matrix Muziek

Kerntaak 3:

Zet de voorstelling/
uitvoering neer

	Werkprocessen			
Competenties	3.1 Voorbereiding	3.2 Uitvoering	3.3 Evaluatie	3.4 Mixen en regelen
A Beslissen en activiteiten initiëren				
B Aansturen				
C Begeleiden				
D Aandacht en begrip tonen				
E Samenwerken en overleggen				
F Ethisch en integer handelen				
G Relaties bouwen en netwerken				
H Overtuigen en beïnvloeden				
I Presenteren		X		
J Formuleren en rapporteren				
K Vakdeskundigheid toepassen	X	X		
L Materialen en middelen inzetten	X	X		X
M Analyseren				
N Onderzoeken				
O Creëren en innoveren				
P Leren			X	
Q Plannen en organiseren				
R Op de behoeften en verwachtingen van de 'klant' richten				
S Kwaliteit leveren		X		X
T Instructies en procedures opvolgen				X
U Omgaan met verandering en aanpassen		X		
V Met druk en tegeslag omgaan				
W Gedrevenheid en ambitie tonen				
X Ondernemend en commercieel handelen				
Y Bedrijfsmatig handelen				

Betekenis van de kerntaak voor deze uitstroom

In deze matrix is per kerntaak aangegeven welke competenties aangewend worden bij de uitvoering van de werkprocessen voor deze uitstroom. Dit is zichtbaar door middel van een kruisje in de matrix.

Dit zijn de prestatie-indicatoren:

- hij houdt voeling met het publiek, past eventueel zijn optreden aan en brengt zijn enthousiasme over aan het publiek;
- maakt op gecontroleerde, artistiek-expressieve wijze gebruik van instrument en/of stem, benut de uitvoeringsruimte optimaal;
- werkt met de verschillende podiumhulpmiddelen zoals licht en decor waardoor hij zijn performance kracht bijzet;
- richt zich op het bereiken van een zo hoog mogelijk niveau;
- houdt zich aan de afgesproken partij, maar raakt bij wijzigingen niet in paniek, improviseert zo nodig, het publiek merkt niets.

FIGUUR 4 _DETAILLERING PROCES-COMPETENTIE-MATRIX MUZIEK

Kerntaak 3 Zet de voorstelling/uitvoering neer

3.2 werkproces: Voert de voorstelling of uitvoering uit/levert de producten op

Omschrijving	De muzikant levert continu de gewenste performance, waarbij hij muzikaal communiceert met het publiek en gebruik maakt van de publieksreacties. De muzikant speelt of zingt de juiste partij, maar als de situatie daarom vraagt improviseert hij. Hij maakt op gecontroleerde wijze gebruik van instrumenten en stem en toont deze op expressieve wijze aan het publiek. Tijdens de muziekuitvoering werkt de muzikant met verschillende podiumhulpmiddelen en benut hij de fysieke ruimte theatraal.
Gewenst resultaat	De performance heeft een optimale kwaliteit neergezet zowel qua technische uitvoering als artistieke zeggingskracht.

Competentie	Component(en)	Prestatie-indicator	Vakkennis en vaardigheden
Presenteren	<ul style="list-style-type: none"> • Op de toehoorder(s)/ toeschouwer(s) inspelen • Enthousiasme uitstralen 	Tijdens de muziekuitvoering houdt de muzikant steeds voeling met het publiek, waarbij hij erop let of hij met zijn performance nog steeds de aansluiting met het publiek heeft en past zijn optreden eventueel aan, er naar strevend zijn enthousiasme en inspiratie over te brengen op het publiek.	<ul style="list-style-type: none"> • Muzikale communicatie met publiek • Reflecteren op interactieprocessen • Werken met verschillende podiumhulpmiddelen
Vakdeskundigheid toepassen	<ul style="list-style-type: none"> • Vakspecifieke fysieke kwaliteiten tonen 	De muzikant maakt op gecontroleerde, artistiek-expressieve wijze gebruik van instrumenten en stem en benut de muziekuitvoeringsruimte optimaal, waardoor hij het publiek weet te boeien tijdens zijn performance.	
Materialen en middelen inzetten	<ul style="list-style-type: none"> • Materialen en middelen doeltreffend gebruiken 	De muzikant werkt tijdens de muziekuitvoering effectief en artistiek verantwoord met de verschillende podiumhulpmiddelen, zoals licht en decor, waardoor hij zijn performance kracht bij zet.	

Het resultaat: de performance heeft een optimale kwaliteit zowel qua technische uitvoering als artistieke zeggingskracht.

Alle veertien werkprocessen zijn op deze wijze gedetailleerd beschreven en daarnaast telkens voorzien van een lijstje onderliggende kennis en vaardigheden.

Het voorbeeld illustreert dat het beschrijven van een beroepspraktijk niet eenvoudig is. Want er zijn niet alleen zichtbare criteria (het publiek reageert enthousiast, de toon is zuiver) maar ook heel veel onzichtbare afwegingen en een juiste timing. Het is niet haalbaar om voor alle soorten situaties, stijlen en technieken de werkprocessen gedetailleerd in te kleuren. Terwijl iedereen begrijpt dat een filmacteur andere dingen moet laten zien dan het typetje in de Efteling en een zanger wat anders doet dan de bassist. Dan is er nog de kwestie van smaak en het ethische aspect: valt de perfecte pornorap onder 'een juiste vertolking'?

Bij het opstellen van het dossier is niet getracht om dergelijke kwaliteitscriteria te beschrijven. Maar natuurlijk zijn ze er in de praktijk wel. Het kwalificatiedossier biedt vooral een kader voor het onderwijs. Het onderwijs moet de vertaalslag maken naar een onderwijs- en examenreglement en een curriculum. De beoordelaars hebben de verantwoordelijkheid de algemene criteria op detailniveau in te vullen. In het mbo zijn de beoordelaars de docenten/examinatoren én de praktijkopleiders in de leerbedrijven. Hun expertise is doorslaggevend voor de kwaliteit van het onderwijs.

De onderwijsinstellingen zijn vrij een eigen invulling te geven aan de uitvoering van onderwijs en examinering. Wel worden zij regelmatig door de Onderwijsinspectie beoordeeld. Op de website van de Onderwijsinspectie staan de beoordelingen, maar tot op heden waren er geen artiestenopleidingen met het predicaat 'onvoldoende kwaliteit' in het overzicht te vinden.

MEER DAN EEN BEROEPSOPLEIDING

—

De mbo-studenten dienen naast het verwerven van beroepsgerichte competenties zich ook te ontwikkelen op het gebied van leren, loopbaan en burgerschap. Er wordt nogal eens vergeten dat het mbo initieel onderwijs is. Het heeft niet alleen een beroepsopleidende taak, maar ook een maatschappelijke, namelijk leerlingen de kans geven zich te ontwikkelen tot volwaardige burgers met optimale kansen in de samenleving. Bij Leren en loopbaan leren de studenten zelf hun persoonlijke en professionele ontwikkeling te sturen. Bij burgerschap gaat het om deelname aan de samenleving; denk aan het maken van politieke en ethische keuzes, rechten en plichten, als kritisch consument

kunnen functioneren, enzovoort. En er is meer. Iedere mbo-student moet, ongeacht welke beroepsopleiding hij volgt, voldoen aan taal- en rekenen. Deze zijn gekoppeld aan het opleidingsniveau en vastgelegd in de Wet Referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen. Het reken- en taalniveau voor het mbo-niveau 4 heet 3 F en is vergelijkbaar met een havo-eindexamenniveau. Een artiest die van het mbo komt, moet dus meer in zijn mars hebben dan alleen beroepsgerichte competenties.

TESTCASE BEROEPSPRAKTIJK

—
Achter de schermen gebeurt nog veel meer. De kenniscentra zijn ook verantwoordelijk voor het werven en erkennen van leerbedrijven. Zoals er uniforme kaders zijn voor onderwijs en examinering, zo zijn er ook landelijk vastgestelde regels als een organisatie een mbo-stagiair wil nemen.

Bij de start van de opleiding Artiest was het werven van leerbedrijven een eerste grote testcase. Want als er geen organisaties waren die tijd en energie in de mbo'ers wilden steken, zou dat een duidelijk signaal zijn dat er op de arbeidsmarkt weinig behoefte aan deze leerlingen is of dat zij niet geaccepteerd zouden worden. Dat bleek echter niet het geval. Alle erkende leerbedrijven staan in een openbaar Register van Erkende Leerbedrijven. Voor Artiest zijn er bijna driehonderd organisaties die een en vaak meer stageplaatsen aanbieden. Voordat zij in het register worden opgenomen, is met hen alle regels en voorschriften doorgenomen. Kunnen zij garanderen dat de kerntaken en werkprocessen in de praktijk geoefend kunnen worden, wordt de stagiair door iemand met voldoende kennis en ervaring begeleid?

De site stagemarkt.nl geeft een beeld van het soort organisaties dat een artiestenstage biedt. Voor de uitstroom dans zijn er grote en kleine dansscholen door het hele land, 5'O Clock Class (Jocelyn Bergland), show- en dansgroepen als Movementalist en the KISS moves. Voor de uitstroom drama zijn er mogelijkheden bij onder andere Center Parcs, Disney Worldwide Services, het Nederlands Scheepvaart Museum, het Onafhankelijk Toneel in Rotterdam en het Thrillertheater. Voor de uitstroom musical zijn er jeugd-musicaltheaters door het hele land, Wentink Events in Hilversum, Van Hoorne Events & Theaterproducties in Sliedrecht. Voor muziek tenslotte zijn er muziekscholen, de Popcentrale in Dordrecht, To Be Music Productions in Haarlem, Key4Music in Best. Er zijn ook leerbedrijven die niet in een hokje passen, zoals Line-Up Events in De Meern. Hun website meldt: 'Wij zijn een artiesten- en evenementenbureau met een ruime keuze uit verschillende artiesten, top-acts, DJ's, drive-in shows, bands en presentatoren.'

Van de meeste artiesten beheren wij exclusief de agenda en regelen het management. Naast artiestenboekingen zijn wij uw partner in entertainment- en mediaconcepten.' Dit leerbedrijf begeleidt op dit moment de productie *Blitz*: vier ondernemende mbo-stagiaires die het land ingaan met een kinderact.

Toch blijven er veel producties waar een stagiair niet zo eenvoudig te plaatsen is, bij een bandje of theatergezelschap is het moeilijk aankloppen met de vraag of er een stagiair mee mag optreden. Speciaal voor de opleiding Artiest zijn de regels voor erkenning aangepast en twee nieuwe vormen van praktijkstages bedacht. De eerste is het productiehuis. Dat is een samenwerkingsverband van een opleiding met een professionele organisatie. Gezamenlijk worden producties in de markt gezet die worden bemenst met stagiaires. Het mes snijdt aan twee kanten: het gezelschap heeft er extra aanbod bij en een groep studenten kan leren en stagelopen. Twee voorbeelden zijn het Jeugdtheater Hofplein Rotterdam in samenwerking met het Albeda College en Huis van Puck met het ROC Rijn IJssel in Arnhem. Dan zijn er nog de situaties waar een student een individuele productie doet of tijdelijk mee kan werken aan een productie. Dit soort stages kan niet allemaal officieel worden erkend, maar er zitten veel uitdagende leersituaties bij. Daarvoor is de impresariaatformule. Neem Lisa Lois: met het nummer *Hallelujah* won zij het talentenjachtprogramma *X-factor* en daarna stroomde het werk haar tegemoet. Als studente van de Herman Brood Academie kon zij regelen dat deze optredens als stageopdrachten meetelden. De opleiding garandeert begeleiding uit de beroepspraktijk. Ook voor minder bekende studenten biedt dit een kans om al gedurende de opleiding eigen optredens te verzorgen. Leerbedrijven krijgen een erkenning voor een periode van vier jaar. In het afgelopen jaar hadden dertig bedrijven die tijd er op zitten. Dat betekent dat ze opnieuw worden beoordeeld en moeten bepalen of zij als leerbedrijf door willen gaan. In een telefonische enquête werd deze leerbedrijven het afgelopen jaar door de kenniscentra gevraagd naar hun bevindingen. Op de vraag naar hun algemene oordeel over de mbo-studenten zijn de reacties positief. Veelgehoorde opmerkingen zijn dat de studenten enthousiast en gedreven zijn, dat ze speels en onbevagen zijn en dat ze praktisch zijn ingesteld. Tegelijk wordt er ook geklaagd dat de student niet direct inzetbaar is en onvoldoende vaktechniek beheerst. Dat is ook in andere sectoren vaak te horen.

Over het contact met de opleidingen zijn de meeste leerbedrijven tevreden, al wordt ook miscommunicatie gemeld. Aardig is dat er begrip is voor de beginfase van de opleidingen. Alle organisaties die ruimte hebben voor een stagiair, stellen zich ook de komende jaren beschikbaar als leerbedrijf. Als motief om te investeren in een stagiair wordt genoemd: talent een kans geven en behoefte aan uitvoerende medewerkers.

Over de kansen op de arbeidsmarkt zijn de ondervraagden verdeeld. Een cijfer zeven geven negen ondervraagden. Een zes of (veel) lager oordelen tien andere ondervraagden. De overige elf personen wilden geen cijfer geven: ze vinden het te individueel en te veel door omstandigheden bepaald.

HETE HANGIJZERS

–
Ieder jaar wordt het kwalificatiedossier met het onderwijsveld geëvalueerd op uitvoerbaarheid. Dit gebeurde de afgelopen jaren zowel door een evaluatiemonitor van de kenniscentra als door een gestandaardiseerde monitor van het Procesmanagement Herontwerp van het mbo. Deze evaluaties laten vooral de uitvoerbaarheid van het kwalificatiedossier in de onderwijspraktijk zien. In een langere cyclus, afhankelijk van de behoefte, eens in de vier tot zes jaar, worden de inhoudelijke beroepsvereisten vastgesteld met vertegenwoordigers van het werkveld en afgestemd met vertegenwoordigers van het onderwijs. Dit zal komend voorjaar weer gebeuren op basis van voorstellen van de kenniscentra tot actualisering van de beroepscompetentieprofielen.

In de afgelopen jaren zijn er zo min mogelijk aanpassingen in het dossier aangebracht, zodat het onderwijs voldoende rust zou krijgen om de opleidingen vorm te geven. De aanpassingen die zijn gedaan, waren in het kader van de experimenteerperiode voor de invoering van de Competentiegerichte Kwalificatiestructuur in het mbo die tussen 2005 en 2010 regelmatig tot wijzigingen leidde. Zo werd in 2006 de uitstroom sounddesign toegevoegd en in 2010 weer opgeheven, eerst was er volgens het landelijke toetsingskader te weinig en daarna te veel overlap met de uitstroom muziek. Het samenvoegen is verantwoord op basis van het gegeven dat iedere muzikant elektronische middelen moet kunnen hanteren, tegelijk blijft het feit dat het mixen, componeren, arrangeren en produceren van muziek specifieke kwaliteiten zijn.

REKEN- EN TAALNIVEAU

Gedurende de experimenteerperiode was het zoeken naar een juiste bepaling van het reken- en taalniveau. Voor Artiest is van meet af aan gestreefd naar een hoog taal- en rekenniveau. Dit moest de doorstroom naar het hbo vergemakkelijken en werd ook gezien als voorwaarde om zelfstandig vakkennis te kunnen bijhouden, te reflecteren op eigen en andermans uitvoering en succesvol te kunnen ondernemen. Een vraag die er nog ligt is of deze eis ook in gelijke mate zou moeten gelden voor alle uitstromen.

NIVEAU VAN DIDACTISCHE VAARDIGHEDEN

Een discussiepunt voor Artiest is of en in hoeverre didactische vaardigheden dienen te worden ontwikkeld. In de verantwoording van het dossier staat daarover: 'Het educatieve (lesgeef)gehalte in het werkproces Verricht workshops is beperkt gehouden. De nadruk ligt op het overdragen van vakmatige technieken door het voordoen van handelingen en het begeleiden van oefenende deelnemers. Cultuureducatie met de nadruk op didactiek is niet het terrein van de Artiest zoals beschreven in dit kwalificatiedossier. Dit uitgangspunt is bij de ontwikkeling van het dossier 2010-2011 opnieuw in discussie geweest, met als uitkomst het vasthouden aan bovenstaand uitgangspunt.' Het is echter bekend dat veel artiesten ook de kost verdienen met lesgeven; dit zou pleiten voor meer aandacht in de opleiding. Protesten vanuit het hbo tegen het docentschap van mbo'ers, maar ook de grote overlap met de agogische sportopleidingen in het mbo zijn redenen om de didactische kwaliteiten niet te veel accent te geven. Maar vooral door de dansopleidingen wordt gewezen op het belang van het ontwikkelen van deze kwaliteiten. De discussie hierover komt de komende maanden zeker terug bij de actualisering van de beroepscompetentieprofielen.

COMBINATIEFUNCTIES

Zoals een deel van de artiesten ook lesgeeft, zo zijn er veel meer combinaties denkbaar. Neem een dj die naast het maken van remixen en draaien op feesten wordt ingehuurd om muziek te componeren voor dance-acts en het management verzorgt van een aantal andere dj's. Het diploma moet een solide basis geven en kan niet alle specialiteiten en combinaties in het werkveld omvatten. Tegelijk zijn die specialiteiten en combinaties kenmerkend voor het beroep van artiesten. In de komende jaren moet hier nog een goede balans in worden gevonden.

ENTERTAINMENT VERSUS KUNST

Op de website van het Artiesten Belangen Centrum staat: 'Dit is de kleine kunst met de grote K.' Maar als de mbo-artiesten vooral actief zijn in de amusement- en entertainmentsector, hoe belangrijk is de traditionele grote K dan nog voor hen? Wat moeten mbo'ers leren van Hamlet, het Zwanenmeer of de etudes van Bach? Helemaal niets of vormt het toch hun basis en hun hogere streven?

Amusement en entertainment hebben hun eigen kwaliteitseisen. Kijk naar de timing van een breakdancer, de kwaliteiten van de dj/soundmixermuzikant, de animatiemedewerker of naar het streven van het Artiesten Belangen Centrum om te komen tot een kwaliteitskeurmerk voor artiesten. Zo ontstaat een eigen vaktaal en beroepscultuur; via

de opleidingen is er nu de kans een beroepsgroep die eerder grotendeels autodidact was te professionaliseren. Maar er is op het formele niveau nog weinig taal om dit goed te beschrijven, niet alleen vanwege de grote diversiteit, maar ook omdat stijlen en technieken komen en gaan. Dat maakt het extra lastig om te komen tot een goed pakket van langer houdbare diploma-eisen, zoals dat wordt verwacht van een kwalificatiedossier. Het gevaar is dat snel wordt teruggегреpen op kennis die is ontleend aan de traditionele kunstdisciplines en dat kan een rem zijn op meebewegen met de amusement- en entertainmentbranche.

ARBEIDSMARKT

Hoe zal de markt reageren op de nieuwe groep mbo-artiesten? Een belangrijk instrument om dit te onderzoeken is schoolverlatersonderzoek. De eerste afgestudeerde mbo-artiesten zijn meegenomen in het *Schoolverlateronderzoek MBO Creatieve Industrie 2007-2008* van de kenniscentra (Teunen 2009). In dit onderzoek kon het eerste formele cohort dat afstudeerde in 2009 nog niet worden opgenomen, wel afgestudeerden van voorlopers. Er deed uiteindelijk maar een opleiding aan het onderzoek mee (deelname is vrijblijvend) en dat leverde zeventien respondenten op. De resultaten: 56 procent is doorgestroomd naar het hbo, 6 procent werkt als zzp'er, 25 procent heeft een vaste baan en 13 procent een tijdelijke baan. Zowel werk als vervolgstudie zijn verwant aan de opleiding. Het zijn percentages die overeenkomen met het beeld van de vertegenwoordigers van scholen over de uitstroom. Maar voor de artiesten is het onderzoek absoluut niet representatief en is het wachten op de resultaten van het nieuwe schoolverlatersonderzoek dat begin 2011 zal worden gehouden. Op verzoek van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen heeft ook het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) onderzoek gedaan. In dit onderzoek van Coenen, Huijgen, Meng en Ramaekers (2010) gaat het om alle schoolverlaters van de creatieve mbo-opleidingen. Uit dit onderzoek is de positie van Artiesten niet op te maken omdat zij in een groep terecht zijn gekomen met Podiumtechnici. Het onderzoek geeft wel een algemeen beeld van een creatieve beroepsgroep die vaker werkloos is dan andere beroepsgroepen (15 procent tegenover 10 procent voor andere mbo-opgeleiden). De creatief opgeleiden werken ook voor een lager uurloon en komen iets minder vaak terecht in banen die aansluiten op het niveau en de richting van hun opleiding. Het is aannemelijk dat dit beeld ook voor Artiesten geldt. In 2011 zal opnieuw een schoolverlatersonderzoek worden uitgevoerd door GOC. Maar ook met de cijfers in de hand blijven arbeidsmarkt en talentontwikkeling op gespannen voet staan. Waar de een neigt naar onderwijs met een zo hoog mogelijk rendement

(zo min mogelijk werklozen) zal de ander neigen naar onderwijs dat de kans biedt om individuele beroepswensen waar te maken (*design your own life!*). De komende jaren zullen de resultaten uit schoolverlatersonderzoek en de ervaring van opleidingen (door audities en examinering leren zij beter selecteren) eraan bijdragen dat er een evenwichtig beeld ontstaat van verantwoorde aantallen opleidingen en studenten, maar de discussie over arbeidsmarktrelevantie zal daarmee zeker niet verstommen.

De artiesten blijven intussen spelen, zingen, dansen of er nu opleidingen zijn of niet. Een klein deel hoeft nu niet langer als autodidact de markt op. De komende jaren zal duidelijk worden wat dat betekent voor de artiesten zelf en voor de branche.

Hermien Mijnen

Hermien Mijnen is onderwijskundige en werkzaam bij GOC, kenniscentrum voor personeelsontwikkeling in de creatieve industrie. Ze is projectcoördinator van het samenwerkingsverband van de kenniscentra Ecabo, Calbris en GOC voor de kwalificatie Artiest.

LITERATUUR

Benschop, M., Groeneveld, M.J. & Olvers, D. (2010) *Kenmerkend havo en vwo*. Hilversum: Hiteq.

Coenen, J., Huijgen, T., Meng, C. & Ramaekers, G. (2010). *Kwaliteit van gediplomeerde schoolverlaters van creatieve mbo-opleidingen*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.

Elmarsse, N. (2003). *Totally Selfmade. 15 portretten van artiesten*. Amersfoort: Platform MBO Kunstonderwijs.

Teunen, J. (2009). *Schoolverlaters mbo Creatieve Industrie 2007 en 2008*. Veenendaal: GOC.

Creatieve mbo-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarktrelevantie

Het debat over creatieve mbo-opleidingen draait om vier controversiële thema's: kwaliteit van opleidingen, talentontwikkeling en de toegang tot kunstberoepen, doorstroom naar het hbo en de arbeidsmarktrelevantie van opleidingen. De verhouding tussen het creatieve mbo en het hbo kunstonderwijs is de rode draad die deze thema's met elkaar verbindt. In dit artikel worden de vier thema's besproken. Welke argumenten hanteren partijen, waarop baseren zij die? Worden argumenten voor en tegen creatieve mbo-opleidingen gestaafd door feiten, cijfers en (dus) door onderzoek? Karin Laarakker en Teunis IJdens banen een pad door een ingewikkelde discussie.

De opkomst van creatieve opleidingen in het mbo in de afgelopen tien jaar ging gepaard met verhitte debatten. Vertegenwoordigers van het mbo (voor) en het hbo (tegen) lieten zich horen, maar ook het werkveld – vertegenwoordigers van diverse belangen-, branche- en vakorganisaties in de kunstwereld – nam aan de discussie deel. Vooral de mbo-opleiding Artiest (dans, theater en muziek) deed veel stof opwaaien. Deze opleiding was echt nieuw in het mbo, werd door een snel groeiend aantal instellingen in het onderwijsaanbod opgenomen en bleek populair bij studenten. Bij het hbo voor de podiumkunsten werd deze nieuwe mbo-opleiding aanvankelijk door velen als overbodige, slechte of schadelijke uitbreiding van het opleidingsaanbod gezien.

De discussies gaan soms impliciet, vaak expliciet over vier heikele onderwerpen die in de inleiding van dit nummer al zijn aangestipt. Het eerste onderwerp is de kwaliteit van het creatieve mbo. Wat kan het creatieve mbo betekenen voor de kwalificatie van creatieve vaklieden op het gebied van kunst, cultuur en media en waarin onderscheidt het zich qua studentenpopulatie, inhoud, methodiek en docenten van het hbo kunstvakonderwijs? Het tweede punt van discussie is de betekenis van het mbo voor de ontwikkeling van jonge mensen met creatief en kunstzinnig talent uit het vmbo, in het bijzonder jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond, die aan het werk willen in de kunst, cultuur of media. Het derde punt sluit daarop aan en betreft de doorstroom van

het mbo naar het hbo. Moet dat, mag dat, kan dat? En hoe is het feitelijk gesteld met die doorstroom? Tot slot het vierde en het meest omstreden onderwerp: de arbeidsmarktrelevantie van het creatieve mbo en ook hier weer in het bijzonder het arbeidsmarktperpectief van afgestudeerden van de mbo-opleiding Artiest.

De verhouding tussen het creatieve mbo en het hbo kunstonderwijs is de rode draad die de vier controversiële thema's met elkaar verbindt. Per thema wordt een beeld gegeven van de discussie. Welke argumenten hanteren partijen, waarop baseren zij die? Worden argumenten voor en tegen en ten voordele en ten nadele van creatieve mbo-opleidingen gestaafd door feiten, cijfers en (dus) door onderzoek? Na bespreking van de vier thema's wordt in de slotparagraaf de balans opgemaakt. Zijn dezelfde issues nog steeds onderwerp van debat en worden over en weer dezelfde argumenten door dezelfde partijen gebruikt? Is er op sommige punten misschien sprake van toenadering, tekent zich hier en daar een consensus af? Zoeken mbo en hbo zelfs samenwerking? In welke opzichten blijven het creatieve mbo en het hbo kunstonderwijs verschillende domeinen?

Informatie en materiaal voor dit artikel is geput uit beleidsdocumenten, vakpublicaties en onderzoeksrapporten die toegankelijk zijn via bibliotheken en via internet. De ontwikkeling van het creatieve mbo sinds 1999 is goed gedocumenteerd en bijna alle relevante publicaties zijn via internet beschikbaar. Tevens zijn vraaggesprekken gevoerd met een aantal direct betrokkenen uit het onderwijs- en het werkveld, vooral om aanvullende informatie te verkrijgen over de stand van zaken in 2010. Het gaat hier om Ellen Ekkers, Peter van der Linden en Marjet Boek.

DE KWALITEIT VAN CREATIEVE MBO-OPLEIDINGEN

In de inleiding kwam de discussie over de kwaliteit van het mbo als geheel aan de orde, in het bijzonder in verband met het competentiegericht onderwijs. Die discussie is uiteraard ook relevant voor de creatieve mbo-opleidingen, maar heeft niet specifiek betrekking op die opleidingen. In het volgende wordt daarom niet ingegaan op de voors en tegens van het competentiegericht onderwijs en evenmin op organisatie- en bestuurskwesties in het creatieve mbo, maar op specifieke kwaliteitsaspecten van het mbo in vergelijking met het hbo. Tegenstanders van de mbo-opleiding Artiest suggereren bijvoorbeeld dat deze niet meer kan zijn dan een verwaterde en dus slechtere versie van het hbo kunstvakonderwijs voor de podiumkunsten. Voorstanders van het creatieve mbo verzetten zich tegen deze verwijten. Het mbo is volgens hen anders, niet slechter.

En het hbo moet de hand eens in eigen boezem steken omdat het hoog van de toren blaast als het om artistieke ambities gaat, maar nalaat studenten toe te rusten met elementaire vaardigheden op het vlak van ondernemerschap en commercieel denken. We kijken naar drie aspecten waarop het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs van elkaar in kwaliteit kunnen verschillen: de studenten, het onderwijsaanbod (inhoud en methodiek) en de onderwijscapaciteit (aantal en deskundigheid van docenten). Welke aantoonbare verschillen in kwaliteit zijn er tussen studenten die worden toegelaten tot creatieve mbo-opleidingen enerzijds en tot het hbo kunstonderwijs anderzijds? Welke aantoonbare niveauverschillen zijn er tussen de inhoud en methodiek van creatieve mbo-opleidingen en van het hbo kunstvakonderwijs? En welke aantoonbare verschillen in deskundigheid en andere kwaliteiten tussen docenten aan creatieve mbo-opleidingen en aan het hbo kunstvakonderwijs? Het betreft vragen met betrekking tot drie interne kwaliteitsaspecten. Op sommige van die vragen is een (voorlopig) antwoord te geven, op andere nog niet.

NIVEAU VAN DE STUDENTEN

De beroepsonderwijskolom gaat expliciet uit van een niveauverschil tussen mbo en hbo. Dat niveauverschil uit zich direct in de toelatingseisen voor het mbo en het hbo. Het vmbo geldt over het algemeen als vooropleiding voor het mbo, voor het hbo is tenminste een havo-diploma vereist of een afgeronde mbo-opleiding. Die eisen zeggen wel iets over de algemene kennis en vaardigheden waarover aankomende mbo- en hbo-studenten moeten beschikken, maar weinig over hun creatieve en artistieke talent en over hun sociale en andere niet-cognitieve vaardigheden. Kinderen en jongeren leren van alles in het voortgezet onderwijs, maar wat ze leren wordt niet allemaal getoetst bij het eindexamen, evenmin als alles wat ze nodig hebben voor een vervolgopleiding. Dat laatste geldt in het bijzonder voor hbo kunstvakopleidingen die daarom niet alleen algemene eisen stellen aan de vooropleiding maar bovendien eigen toelatingsexamens kennen. Voor toelating tot het hbo kunstonderwijs worden dus specifieke eisen gesteld met betrekking tot het kunstzinnig of creatief talent omdat prestaties in het voortgezet onderwijs daar onvoldoende uitsluitsel over geven. Dat de meeste hbo kunststudenten een hogere vooropleiding hebben (tenminste havo) dan studenten aan creatieve mbo-opleidingen (vmbo) ligt dus in het onderwijsstelsel besloten. Of vmbo-leerlingen minder creatief en artistiek talent hebben dan havo-leerlingen staat echter niet vast, evenmin als dat ze over minder andere niet-cognitieve vermogens beschikken die nodig zijn voor een succesvolle hbo kunstvakopleiding en die ook niet in het curriculum of de eindexameneisen van het voortgezet onderwijs zitten.

Het ontbreekt aan vergelijkend onderzoek naar relevante niveaoverschillen tussen studenten die met een creatieve opleiding in het mbo en het hbo aan het begin, tijdens en bij beëindiging (eindexamen) van die opleiding. Hierbij moet men bedenken dat het mbo twee doelen dient: studenten in staat stellen om meteen na de opleiding passend werk te vinden, maar ook (andere) studenten in staat te stellen om hun opleiding te vervolgen op hbo-niveau. Mbo kunstopleidingen lijken in een spagaat te zitten. Een gedeelte van de afgestudeerden stroomt uit naar de arbeidsmarkt, maar een ander deel wil doorstromen naar het hbo, hetgeen andere competenties vereist. De vraag is nu of de mbo kunstopleidingen in staat zijn om ook die groep te bedienen. Is de opleiding in staat om de leerlingen tegelijkertijd voor te bereiden op uitstroom naar de arbeidsmarkt en op doorstroom naar het hbo?

Enige indicatie zouden toelatingspercentages van kandidaten zijn die zich voor het hbo kunstvakonderwijs *aanmelden*, uitgesplitst naar vooropleiding. Die cijfers ontbreken. Alleen de vooropleiding van degenen die tot het hbo kunstvakonderwijs worden *toegelaten* is bekend. Bij gebrek aan feitelijke gegevens en onderzoek kunnen we alleen afgaan op indrukken en ervaringskennis van docenten en studenten.

Peter van der Linden, onderwijscoördinator van de opleiding Artiest van het ROC Tilburg, ziet dat talentvolle, vakvaardige mbo'ers die doorstromen naar het hbo vaak moeite hebben met analyseren, reflecteren en interpreteren. Hij gelooft dat het mogelijk is om die leerlingen bij te spijkeren op dat vlak. 'Wij proberen in onze opleiding mensen voor te sorteren die willen en kunnen doorstromen. Voor hen is er extra aandacht voor die cognitieve vaardigheden.' Anderen zijn van mening dat de reguliere mbo-opleiding daar niet genoeg aan kan doen: het hbo kunstonderwijs stelt hogere eisen aan het cognitieve en reflectieve vermogen van studenten (Twaalfhoven 2004). Daarom zijn extra voorzieningen nodig om studenten op het mbo klaar te stomen voor het hbo kunstvakonderwijs. Een aantal ROC's biedt tegenwoordig een zogenaamde mhbo-opleiding aan, voorheen mbo+ genoemd. Marjet Boek is verbonden aan de tweejarige mhbo-opleiding Artiest drama van het Koning Willem I College. Zij is van mening dat mbo-kunstopleidingen alleen werken 'voor mensen die ten onrechte op het vmbo zitten. Mensen die om wat voor reden in het voortgezet onderwijs niet uit de verf komen, maar die eigenlijk havo of hoger aankunnen. Je moet slim genoeg zijn en een bepaald abstractieniveau aankunnen. Als je op dat vlak tekortschiet, kan het volgen van een opleiding dat niet compenseren.' Voor toelating tot de tweejarige mhbo-opleiding Artiest drama is daarom een havo- of vwo-diploma vereist. Bovendien wordt tijdens de intakeprocedure bekeken of de kandidaat voldoende motivatie en aanleg heeft om de opleiding te beginnen (Koning Willem I College z.j.). Boek zegt dat haar leerlingen doorgaans al

zijn afgewezen zijn voor het hbo. 'Ze weten dat ze het theater in willen, maar ze weten nog niet precies wat ze daar willen doen. Meestal zijn ze nog niet stevig genoeg, is hun persoonlijkheid nog niet genoeg ontwikkeld voor het hbo. Dat heeft tijd nodig. Door deze opleiding te volgen zijn ze toch met het theatervak bezig.' De manier van werken zit volgens haar qua intellectuele aanpak en conceptontwikkeling dicht tegen het hbo aan, al is het tempo iets lager.

INHOUD EN AANPAK VAN HET ONDERWIJS

Verschillen tussen het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs kunnen ook gezocht worden in de inhoud en aanpak van het onderwijs. Het mbo moet studenten in staat stellen om na de opleiding passend werk te vinden. Dat is de eerste doelstelling. De tweede doelstelling is studenten in staat te stellen om hun opleiding te vervolgen op hbo-niveau. Daarvoor zijn verschillende competenties vereist en het is dus de vraag hoe creatieve mbo-opleidingen daar in het onderwijs zelf voor zorgen. Wat leren studenten op een creatieve mbo-opleiding en hoe leren ze dat? Verschilt de mbo-opleiding daarin van een hbo kunstvakopleiding op hetzelfde gebied? Deze vragen zijn alleen te beantwoorden door zorgvuldige vergelijking van de curricula, de leerstof en de examenstof, de onderwijsmethoden maar ook het aantal uren dat een student les krijgt en individueel begeleid wordt op het mbo en het hbo.

In plaats van zorgvuldige vergelijking en beoordeling van feitelijke verschillen wordt in de discussie over de kwaliteit van creatieve mbo-opleidingen liever grover geschut ingezet. Le Cosquino de Bussy (2007) zet het hbo kunstvakonderwijs neer als verlengstuk van de traditionele, burgerlijke kunst en plaatst het mbo daar tegenover als modern en dynamisch opleidingsbedrijf voor de creatieve industrie. Ondernemerschap, een zakelijke houding en een open oog voor commerciële mogelijkheden, dat leren studenten op het mbo veel beter dan in het hbo kunstvakonderwijs dat volgens Le Cosquino de Bussy nog steeds in de ivoeren toren zit en een achterhaalde kunst-om-de-kunstopvatting koestert. Vanuit het hbo wordt dit beeld enerzijds als kwaadwillige karikatuur van de hand gewezen, maar toont men zich anderzijds ook wel gevoelig voor kritiek, getuige bijvoorbeeld het adviesrapport *Onderscheiden, verbinden, vernieuwen: de toekomst van het kunstonderwijs* van de Commissie Dijkgraaf (2010) over de toekomst van het hbo kunstonderwijs. Dat rapport staat bol van creatieve industrie en ondernemerschap. 'De kwaliteit van het kunstonderwijs in Nederland is uitstekend, maar het profiel moet scherper. Het beroep kunstenaar verandert snel. Zo vraagt de creatieve industrie om multidisciplinaire opleidingen met meer aandacht voor cultureel ondernemerschap.' Aldus een hoofdconclusie van het rapport.

Is het hbo dus omgegaan (of plat gegaan) voor deze benadering? Nee, zullen anderen zeggen, want het hbo kunstvakonderwijs heeft altijd aandacht besteed aan de omgeving waarin afgestudeerden hun werk zullen doen, inclusief de zakelijke aspecten van de beroepspraktijk. De nadruk op ondernemerschap en commercie wekt echter ook weerstand bij docenten in het hbo kunstvakonderwijs die vakmanschap, artistiek vermogen en de culturele waarde van het kunstvakonderwijs centraal stellen. Zij beschouwen dat als kenmerken bij uitstek waarop kunstenaars met een hbo-opleiding zich 'op de arbeidsmarkt' zullen onderscheiden van artiesten zonder die opleiding. Zij zullen zich vermoedelijk wel herkennen in de typering van het hbo kunstvakonderwijs door de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO): 'De artisticeit enerzijds en het ambacht en de vaktechnische bekwaamheid ten behoeve van die artisticeit anderzijds, vormen de kern van de opleidingen. Studenten worden gestimuleerd tot het ontwikkelen van een creatieve, onderzoekende attitude. Ze worden gevormd tot ondernemende en professionele persoonlijkheden die in staat zijn om hun leerproces in toenemende mate zelf te sturen en om zich na hun studie staande te houden in een gemengde beroepspraktijk die voortdurend evolueert.' (NVAO samenvatting in Commissie Dijkgraaf 2010, p. 86).

Maar zou dezelfde fraaie typering niet ook van toepassing kunnen zijn op het creatieve mbo? Welke feitelijke, aantoonbare verschillen in inhoud en aanpak zijn er tussen het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs? Het GOC stelde zich deze vraag naar aanleiding van alle kritiek op nieuwe creatieve opleidingen in het mbo. 'Wat betekent de constatering dat talent zich niet laat gelijkstellen aan een cognitief niveau? (...) Vertegenwoordigers van mbo en hbo moeten zich intensief buigen over de vraag wat het onderscheidende kenmerk is: alleen het cognitieve niveau, of gaat het ook om totaal verschillende beroepsgroepen? Zit er ook een verschil in niveau in de artistieke prestatie?' (Mijnen & Van Etten 2002).

Het GOC deed zelf onderzoek naar verschillen en overeenkomsten tussen een aantal mbo-kwalificatieprofielen en de hbo-opleidingsprofielen. Dat is geen eenvoudige opgave, want de mbo-profielen kennen op een aantal onderdelen geen equivalent voor de hbo-profielen en omgekeerd. Zo kent het hbo bijvoorbeeld wel competentiedomeinen en het mbo niet. Het kernbegrip competenties wordt verschillend gedefinieerd en gespecificeerd en wordt in het hbo bijvoorbeeld veel abstracter omschreven als in het mbo. De onderzoekers van het GOC stellen desalniettemin vast dat op het gebied van grafische vormgeving (GOC 2005a) de competentie Omgevingsgerichtheid (het vermogen om relevante omgevingsfactoren te signaleren en te verbinden met eigen ervaringen ten behoeve van artistieke producten) alleen voorkomt in het hbo-profiel.

Het begrip kwaliteit in het hbo-profiel heeft eerder betrekking op persoonlijke kwaliteit en in het mbo op proces en product. Voor cameramensen komen de competenties visie, omgevingsgerichtheid, reflectief vermogen en innovatief vermogen wel voor in het hbo en niet in het mbo (GOC 2005b). In het mbo-profiel Artiest ontbreekt omgevingsgerichtheid eveneens, maar ook het element visie en dan vooral de concretisering 'verbindt het mens- en maatschappijbeeld uit het gekozen theatermateriaal of theaterstuk met zijn eigen mensbeeld en kan daar reflectief mee omgaan'.

Een paar resultaten van deze vergelijking lijken veronderstellingen over inhoudelijke verschillen tussen hbo en mbo te bevestigen. In het mbo wordt minder aandacht besteed aan reflectie en aan omgevingsbewustzijn en het begrip kwaliteit wordt anders ingevuld. Maar dat zijn verschillen op papier. Hoe de profielen in de praktijk van het onderwijs gestalte krijgen is vers twee. Het ontbreekt echter aan vergelijkend onderzoek naar het curriculum-zoals-gerealiseerd, zoals dat in de onderwijskunde heet, en naar de praktische toepassing van onderwijsmethoden.

En wat vinden de studenten zelf? Gediplomeerden van creatieve mbo-opleidingen zijn volgens het ROA-onderzoek *Kwaliteit van gediplomeerde schoolverlaters van creatieve MBO-opleidingen* (Coenen, Huijgen, Meng & Ramaekers 2010) achteraf iets minder tevreden over de breedte van hun opleiding dan gediplomeerden van andere opleidingen in het mbo, maar duidelijk minder tevreden over de diepgang van hun opleiding en over de basis die deze biedt voor een goede start op de arbeidsmarkt. Theater en Podiumtechniek scoort het laagste wat het laatste punt betreft, Media en Grafische Vormgeving het best. Afgestudeerden van het hbo kunstvakonderwijs zijn achteraf iets tevredener over hun opleiding dan de afgestudeerden van het creatieve mbo: 85 procent van de eerste groep zou weer voor dezelfde opleiding kiezen, waarmee ze tot de tevredenste categorie van het hbo behoren, tegen 77 procent van de afgestudeerden van de tweede groep die zich daarin niet onderscheiden van de rest van het mbo (Cörvers, Ramaekers & Van der Velden 2006).

ONDERWIJSCAPACITEIT

Het derde kwaliteitsaspect waarin het creatieve mbo van het hbo kunstvakonderwijs kan verschillen heeft betrekking op een primaire voorwaarde van onderwijskwaliteit: de aanwezigheid van voldoende goede docenten. Kan het creatieve mbo zich qua student-docentratio meten met het hbo kunstvakonderwijs? En hoe staat het met de kwalificatie van docenten? Onderwijs capaciteit heeft dus twee aspecten, die niet helemaal los van elkaar staan: kwantiteit en kwaliteit.

De HBO-raad en MBO Raad publiceren geregeld feiten en cijfers over aantallen studen-

ten en docenten. Deze hebben voor wat betreft de student-docentratio betrekking op het totale mbo en hbo. Het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs zijn op dit punt dus niet direct met elkaar te vergelijken. Over het geheel genomen lijkt de student-docentratio op het mbo gunstiger te zijn (1 docent op 16,4 studenten) dan in het hbo (1 op 24,3) (HBO-raad 2009a; Zestor 2009; MBO Raad z.j.). Het is echter bekend dat die ratio in het hbo kunstvakonderwijs in verband met de vereiste persoonlijke begeleiding van studenten een stuk lager ligt dan in het totale hbo. Bij de Toneelacademie in Maastricht was de ratio over de jaren 2005-2007 bijvoorbeeld 1 op 7,6 (Netherlands Quality Agency 2008) en op de Designacademie in Eindhoven (in 2007) 1 op 14,2, wat het auditteam voor de accreditatie van de laatste 'heel riant' vindt (Van Raaijen et al. 2007). Op de Academie voor Popcultuur van de Hanzehogeschool Groningen is de ratio 1 op 17, tegen 1 op 25 voor de hele hogeschool (Netherlands Quality Agency 2009). Al in de pilotfase van de mbo-opleiding Artiest werden zorgen geuit dat de kwaliteit ervan bij een snel toenemend aantal van deze opleidingen en van het aantal studenten zou lijden onder een (dreigend) tekort aan gekwalificeerde docenten. Met het hbo vergelijkbare cijfers over de student-docentratio van creatieve mbo-opleidingen zijn echter niet beschikbaar. Hermien Mijnen (GOC) laat desgevraagd weten dat de bekostiging van de artiestenopleiding, uitgedrukt in een bedrag per leerling, het afgelopen jaar wel verhoogd is: deze houdt nu het midden tussen de laagste categorie (zorg en welzijn) en de hoogste (techniek). Ze constateert tevens dat de artiestenopleidingen proberen het tekort aan docenten onder meer op te vangen door studenten veel praktijken te geven, door flexibele inzet van praktijkdocenten en door gebruik te maken van cursusaanbod van centra voor de kunsten. Volgens Peter van der Linden (ROC Tilburg) worden soms ook docenten uit de beroepspraktijk zonder onderwijsbevoegdheid aangenomen. Zij halen die bevoegdheid dan alsnog via een versneld traject. Verder krijgen afgestudeerde mbo'ers bij sommige mbo-opleidingen een instructeurfunctie en kunnen ze eventueel doorgroeien naar docentschap als ze hun onderwijsbevoegdheid halen. De kwaliteit van docenten is ook los van het aantal opleidingen en studenten te zien, hoewel dat specifieke onderwerp vreemd genoeg weinig aandacht kreeg in de discussie. Het is lastig om een eenduidige maat voor die kwaliteit te formuleren. Een individuele docent is goed door zijn of haar persoonlijke, didactische en inhoudelijke kwaliteiten, maar de kwaliteit van de docenten van een opleiding kan ook worden afgemeten aan het succes van zijn of haar studenten. Op een studiemiddag van het Max Goote Kenniscentrum in 2002 stelde Le Cosquino de Bussy dat ROC's op dat moment niet de geschikte docenten hadden om de opleidingen goed aan te kunnen bieden. 'ROC's zullen heel veel moeten investeren om het waar te kunnen maken. De markt is immers

klein en als je daar niet de goede leerlingen aflevert, word je daar op afgerekend en verlies je je reputatie voor jaren.' (Mijnen 2002). Ook Haanstra (2002) wijst op de twijfels bij enkele experts die hij interviewde over de keuze van docenten. 'Docenten die al les gaven binnen het ROC zijn vaak te weinig op de hoogte van de actuele situatie in het culturele werkveld en de ontwikkelingen in de kunsten, maar kunstdocenten van buiten (bijvoorbeeld van centra voor de kunsten of het hbo kunstonderwijs) zijn vaak niet voorbereid op de onderwijskundige aanpak in het mbo en zijn didactisch vaak traditioneel ingesteld.' Peter van der Linden beaamt dat hier een probleem zit. 'Opleidingen zoeken een evenwicht tussen docenten vanuit het culturele werkveld die de nodige kennis en netwerken meebrengen en docenten vanuit het kunstonderwijs zelf.' In de regel vormen stevige persoonlijkheden vanuit de cultuursector voor studenten een goed referentiekader voor de toekomstige beroepsbeoefenaar, vindt hij. 'Het is inherent aan het kunstonderwijs dat traditionele onderwijskundige werkwijzen niet altijd van toepassing zijn op het vormen van artiesten. Vergelijk het met het oude gildesysteem, waarbij de gezet een meester zocht om daar het vak van te leren.' Het ROC Tilburg eist daarom van docenten in vaste dienst dat zij nog werkzaam zijn in de culturele sector of regelmatig optreden. Ook op dit punt blijft de discussie open. Het is niet bekend op welke kenmerken docenten aan creatieve mbo-opleiding zich qua kennis, vaardigheden en prestaties precies onderscheiden van docenten aan vergelijkbare hbo kunstvakopleidingen. Het ontbreekt zelfs aan informatie over het totale aantal docenten in het creatieve mbo en de overlap tussen deze docenten en de docenten aan het hbo kunstvakonderwijs. Hoe meer docenten in het creatieve mbo tevens lesgeven aan hbo kunstvakopleidingen, des te minder verschil in kwaliteit er uiteraard tussen beide docentenpopulaties kan zijn.

Er blijven nog twee kenmerken over die met elkaar een indirecte graadmeter van de kwaliteit van docenten kunnen vormen: opleidingseisen en salarisniveau. Het onderwijs kent een duidelijke hiërarchie als het om de salarissen gaat, zo leert een blik op recente vacatures en geldende cao's. Docenten aan het hbo worden hoger ingeschaald en van docenten in het hbo kunstvakonderwijs wordt doorgaans geëist dat zij een academische opleiding hebben. Zij worden ingedeeld in schaal 11 of 12 volgens de cao hoger beroepsonderwijs. Voor docenten in het mbo kunstonderwijs geldt hbo als benoemingseis. Inschaling vindt plaats op basis van de cao bve, afhankelijk van het niveau van de onderwijswerkzaamheden. Het mbo kent, net als het voortgezet onderwijs, een indeling in drie salarisniveaus. Het eindsalaris van een mbo-docent op het hoogste niveau is ongeveer even hoog als dat van de hbo-docent in schaal 12. Het verschil in de standaardsalarisniveaus lijkt dus niet zo groot, maar dat zegt op zich nog niet alles over de feitelijke verdeling van docenten in het mbo en hbo over die niveaus: het is bijvoor-

beeld mogelijk dat relatief veel hbo-docenten in de hogere salariscategorie zitten en relatief veel mbo-docenten in de lagere.

TALENTONTWIKKELING EN TOEGANG TOT CREATIEVE BEROEPEN

–
Een argument van voorstanders van nieuwe creatieve opleidingen in het mbo – in het bijzonder de opleidingen voor dans, theater en muziek – was en is dat vmbo-jongeren met artistiek talent en ambitie niet naar het hbo kunstonderwijs kunnen. Via het mbo kunnen zij toch beroepsartiest worden: ze kunnen na hun mbo-opleiding meteen het vak in of na afronding van deze opleiding alsnog toelatingsexamen doen voor een hbo kunstvakopleiding. De gedachte was dus dat eenieder met creatief en kunstzinnig talent en met de ambitie om hier zijn vak van te maken een kans moet krijgen om zijn beroepswensen te realiseren. Bovendien biedt het hbo kunstonderwijs volgens Le Cosquino de Bussy (1999) slechts in beperkte mate programma's die aansluiten bij de culturele belangstelling en de leefstijl van deze jongeren. Deze argumenten gelden des te meer voor jongeren met een niet-westerse allochtone achtergrond: zij zijn oververtegenwoordigd in het vmbo en ondervertegenwoordigd in het havo en vwo. Een creatieve mbo-opleiding zou dus juist voor allochtoon talent de weg kunnen openen naar een creatief beroep.

TALENT IN HET VMBO

Als het algemene argument (meer kansen voor creatief talent uit het vmbo) opgaat, zou dat betekenen dat het creatieve mbo ten eerste leerlingen trekt die anders na het vmbo geen verdere opleiding zouden hebben gedaan en ten tweede leerlingen die anders een niet-creatieve mbo-opleiding zouden kiezen. Bij dat laatste kan men denken aan opleidingen die er het dichtst in de buurt komen, zoals bijvoorbeeld creatieve therapie, evenementenorganisatie, communicatie en dergelijke. In het eerste geval kan het mbo met nieuwe creatieve opleidingen (Artiest in het bijzonder) nieuwe doelgroepen bereiken, in het tweede geval concurreren deze nieuwe opleidingen met andere, reeds bestaande mbo-opleidingen. Zijn er feitelijke gegevens over de doorstroom van vmbo naar mbo (aantal en richting) en over verschuivingen in de instroom van het mbo (van niet-creatieve naar creatieve) die hier iets over zeggen? Er wordt hier alleen gekeken naar de instroom van het mbo vanuit het vmbo.

Het mbo is in beginsel toegankelijk voor iedereen vanaf zestien jaar, maar voor de niveaus 3 en 4 is een vmbo-diploma nodig (of een overgangsbewijs naar havo of vwo 4).

Ruim 70 procent van de gediplomeerde vmbo'ers stroomt door naar het mbo en bijna 40 procent van de niet-gediplomeerden (Van Esch & Neuvel 2007, p. 20). Dat betekent dat bijna 30 procent van de leerlingen met een vmbo-diploma en ruim 60 procent van degenen zonder diploma geen verdere opleiding doet. Deze percentages zijn tamelijk constant. Het aantal studenten aan creatieve mbo-opleidingen is sinds 2001 wel sterk gestegen, vooral door het aantal scholen dat met de nieuwe opleiding Artiest is begonnen. De groeiende belangstelling voor creatieve opleidingen in het mbo moet echter over een langere periode worden afgezet tegen de groei van het hele mbo en van het hbo en wo. Staatssecretaris Van Bijsterveldt verwijst in haar brief van 19 augustus 2010 over de aansluiting van het kunstonderwijs op de arbeidsmarkt naar gegevens van DUO-CFI. Die zouden uitwijzen dat het aantal leerlingen in creatieve mbo-opleidingen tussen 1990 en 2010 is gestegen van ruim 7.000 naar bijna 21.000, bijna drie keer zoveel, tegen een lichte toename van het totale aantal mbo-leerlingen van bijna 456.000 tot ruim 511.000 (Van Bijsterveldt 2010).

Die sterke stijging van het creatieve mbo berust in de jaren 1990-2000 echter vooral op de opleidingen in de sector grafimedia en audiovisueel. Dit heeft weinig aanleiding gegeven tot discussie. De discussie over de betekenis van creatieve opleidingen voor uitstromers van het vmbo speelt pas sinds 1999 en de opleiding Artiest levert pas na 2001 een relatief bescheiden bijdrage aan de groei van het creatieve mbo. Deelnemers aan creatieve mbo-opleidingen maakten in 2006 5 procent uit van de totale mbo-populatie, in 2010 6,7 procent (Buisman, Van den Dungen & Fleur, dit nummer). Het aandeel van creatieve opleidingen in het mbo is de laatste vijf jaar dus wel gestegen en ook sterker gestegen dan het totale aantal mbo-leerlingen. Die toename had echter nog veel groter moeten zijn en het percentage jongeren dat na het vmbo geen vervolgopleiding doet had navenant moeten dalen om van een effect van de nieuwe creatieve opleidingen te kunnen spreken. Het lijkt er niet op dat met creatieve opleidingen meer vmbo-leerlingen worden bereikt die anders niet naar het mbo gegaan zouden zijn. Natuurlijk zijn er individuele gevallen waar dat wel voor geldt en is dat ook belangrijk voor de betrokken jongeren.

KANSEN VOOR ALLOCHTOON TALENT

En tot slot de vraag hoe het staat met de kansen die het mbo voor allochtoon talent biedt. Leerlingen van niet-westerse allochtone afkomst zijn oververtegenwoordigd in het vmbo en daar kiezen ze veel vaker voor een economische richting dan autochtone leerlingen (Jennissen & Hartgers 2007). Uit onderzoek van het ECBO (Van Esch 2010) blijkt dat de populatie van mbo-scholen over het geheel genomen voor ongeveer 30

procent uit allochtone leerlingen bestaat. In de grote steden is dat aandeel veel hoger. Ook Van Esch stelt vast dat allochtone leerlingen relatief vaak voor een beroepsopleiding in de economisch-administratieve sfeer kiezen en weinig voor een opleiding voor technische, agrarische of verzorgende beroepen. 'Dat allochtonen minder voor techniek kiezen, wordt wel eens in verband gebracht met de veronderstelling dat allochtone ouders een voorkeur hebben voor niet-technische beroepen vanwege status en "vuile handen". Er zijn inderdaad aanwijzingen dat sommige allochtone ouders hun kinderen ervan proberen te weerhouden een technische opleiding te kiezen.' (Van Esch 2010, p. 98). Verder zijn er verhoudingsgewijs meer allochtone dan autochtone leerlingen die het mbo zonder startkwalificatie verlaten. 'De belangrijkste factoren zijn opleidingsgerelateerde redenen, zoals een verkeerde schoolkeuze, al of niet met een switch naar een ander schooltype, en persoonlijke problemen, zoals financiële problemen of de onvermogbaarheid van de opleiding met zorgtaken thuis.' (Van Esch 2010).

Het is tegen deze achtergrond niet waarschijnlijk dat juist technisch-creatieve en kunstzinnig-creatieve opleidingen populair worden onder allochtone jongeren. Ook hier geldt weer dat er aansprekende en succesvolle uitzonderingen zullen zijn. Marieke Buisman et al. (artikel in dit nummer) constateren dat allochtone studenten in het mbo inderdaad niet alleen minder vaak voor een technische opleiding kiezen, maar ook minder vaak voor een creatieve opleiding. Daar staat tegenover dat het aandeel van niet-westerse allochtonen in de creatieve mbo-opleidingen sinds 2005 wel toeneemt. Als het aandeel van niet-westerse allochtonen in creatieve opleidingen ook sterker toeneemt dan in het mbo in het algemeen, dan zijn die opleidingen kennelijk in toenemende mate aantrekkelijk voor die doelgroep.

DOORSTROOM VAN MBO NAAR HBO

– Een volgende kwestie waarover veel is gesproken – ook vaak in termen van kwaliteit – is de doorstroom van mbo naar hbo. Hier wordt uiteraard doorstroom naar een hbo-opleiding op hetzelfde gebied, dus hbo kunstvakonderwijs bedoeld. Eerste discussiepunt is hoe zwaar doorstroom naar het hbo als doel van het mbo moet wegen. Het gaat om de interpretatie van het idee van de beroepsonderwijskolom: moeten mbo-scholen studenten die willen doorstromen doelgericht voorbereiden op het hbo of is het voldoende dat doorstroom wettelijk mogelijk is? De tweede vraag is hoe studenten in het mbo worden voorbereid op een aansluitende hbo-opleiding. Derde discussiepunt is of mbo'ers serieus kans maken om toegelaten te worden tot een hbo-opleiding: beschikken ze

daarvoor over voldoende competenties? En het laatste punt van discussie is of ze die hbo-opleiding met goed gevolg kunnen doorlopen. De wenselijkheid van de doorstroom van creatieve mbo-opleidingen naar het hbo kunstvakonderwijs – het eerste punt – is een kwestie van opvattingen, geen onderzoekskwestie. De andere drie discussiepunten kunnen wel door onderzoek verhelderd worden.

DOORSTROOM ALS DOEL

Het eerste discussiepunt is dus of doorstroom wel een doel moet zijn van de creatieve mbo-opleidingen. Dit is vanuit het perspectief van de studenten en van de school te bekijken. Peter van der Linden (ROC Tilburg) constateert dat doorstroom naar het hbo voor veel leerlingen aan het begin van de mbo-opleiding Artiëst weliswaar het doel is, maar dat dit later vaak verandert doordat ze andere mogelijkheden ontdekken of andere netwerken opbouwen waarin ze verder willen. 'Wij mikken ook niet speciaal op doorstroom naar het hbo. Het mbo is in principe de eindopleiding. Ik ben ook niet meteen voorstander van zo'n beroepskolom. Wij vinden dat het als vakopleiding onze taak is om onze leerlingen zoveel mogelijk middelen in handen te geven om zich te kunnen redden op de arbeidsmarkt. Maar bij andere opleidingen denken ze daar weer anders over en dat is prima. Het is juist goed als opleidingen een verschillend profiel en einddoelen hebben.'

In eerste instantie, aldus Le Cosquino de Bussy (2007) in een terugblik op de roerige eerste jaren van de mbo-kunstopleidingen, stond in de plannen uitstroom naar de arbeidsmarkt voorop. 'Doorstroom naar het hbo lag minder voor de hand, want het mbo kunstonderwijs zou zich richten op een andere arbeidsmarkt dan het hbo. Maar in de praktijk zochten ROC's veelvuldig aansluiting bij bestaande hbo-opleidingen'. Het streven naar een beroepskolom is voor anderen, bijvoorbeeld Hooegeven (2008) een gegeven: 'Er is alle reden om een complete beroepskolom te realiseren voor deze sector van de arbeidsmarkt, omdat hierdoor niet alleen tegemoet kan worden gekomen aan loopbaanwensen van veel leerlingen maar ook het beschikbare talent en potentieel optimaal kan worden ontplooid.' Hagoort (2007) ziet het mbo eveneens als startpunt van de onderwijsketen. IJdens, Van der Werff & Van den Boogaard (2004) verwachten echter dat mbo-artiesten in een ander segment van het werkveld terechtkomen dan hbo-kunstenaars en dat er dus andere competenties van hen verwacht worden. De benodigde technische vaardigheden zullen elkaar ten dele overlappen. 'Daarin bestaat altijd een verschil in niveau en dus ook de mogelijkheid om een "trapje hoger" te komen. Om die reden kan de mbo-artiestenopleiding in individuele gevallen een opstap zijn naar een hbo kunstvakopleiding. Dergelijke uitzonderingen hoeven niet per se uitge-

sloten te zijn maar ze zouden niet bepalend moeten zijn voor het ambitieniveau en het curriculum van de opleiding.’

VOORBEREIDING OP HET HBO

Tweede punt is of het mbo studenten die naar het hbo willen doorstromen daar goed op voorbereidt, gesteld dus dat een school die doorstroom wil bevorderen. Om deze vraag te beantwoorden kun je kijken naar de inhoud en aanpak van het onderwijs en naar het percentage mbo’ers dat slaagt voor het toelatingsexamen van een aansluitende hbo kunstvakopleiding.

Doorstroom naar het hbo is niet vanzelfsprekend. Niet alleen vanwege de bekende selectie aan de poort, maar ook omdat er twijfel is over artistieke en intellectuele vaardigheden van afgestudeerde mbo’ers. Tegelijkertijd wordt vaak benadrukt dat de benodigde vaardigheden om een succesvol kunstenaar te zijn, al dan niet talent genoemd, nu juist getuigen van een ander soort intelligentie dan de logisch-mathematische of linguïstische intelligentie die in het voortgezet onderwijs zo’n grote rol speelt. Oftewel, waarom zou iemand die havo of vwo heeft gedaan meer van kunst afweten of daar meer gevoel voor hebben dan iemand die eerst het vmbo en daarna een creatieve mbo-opleiding heeft gedaan? Deze vraag leidt dus terug naar de discussie over verschillen in inhoud aanpak van het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs die doodloopt bij gebrek aan onderzoeksgegevens. Het slagingspercentage van mbo’ers die toelatingsexamen doen voor het hbo kunstvakonderwijs is, zoals gezegd, ook niet bekend.

Als enige graadmeter rest het oordeel van studenten die na het mbo een hbo-opleiding zijn gaan doen. Coenen et al. (2010) constateren in het ROA-rapport over de kwaliteit van afgestudeerden van creatieve mbo-opleidingen dat gediplomeerden van de mbo-opleidingen Mode en Kleding die daarna een vervolgopleiding in het hbo kozen achteraf tevredener zijn over hun voorgaande opleiding dan degenen die geen vervolgopleiding zijn gaan doen. Bij de opleidingen Media en Grafische Vormgeving is er geen verschil. Voor de opleiding Artiest waren er te weinig waarnemingen om hier iets over te zeggen. Leerlingen van een opleiding Artiest die door Kuijper (2010) werden geïnterviewd vinden dat hun huidige opleiding hen weliswaar stimuleert om door te studeren, maar dat er geen structurele aandacht wordt besteed aan oriëntatie en voorbereiding op die vervolgopleiding. ‘Hun huidige opleiding heeft veel bijgedragen aan hun persoonlijke ontwikkeling, maar scoort wat betreft de theoretische ontwikkeling laag. [...] Zij verwachten [...] op het hbo kunstonderwijs zich verder te kunnen verdiepen en te specialiseren en zo opgeleid te worden tot docent en uitvoerend artiest.’

TOELATING TOT HET HBO

Het derde punt van discussie betreft de kans van mbo'ers om te worden toegelaten tot het hbo kunstonderwijs. Daarvoor moet een kandidaat de vereiste vooropleiding hebben (tenminste havo of vierjarig mbo) én slagen voor het toelatingsonderzoek.

De toelatingseisen voor het hbo kunstonderwijs staan op zichzelf niet ter discussie. Margreet Douma, coördinator van de mbo-opleiding Dans van het ROC van Amsterdam, vindt het prima dat ook mbo-studenten auditie moeten doen voor het hbo: 'Ik ben dol op doorlopende leerlijnen, maar elke opleiding is anders en moet in staat worden gesteld om zijn eigen grenzen te stellen.' (De Vreede 2008b). Ellen Ekkers, hoofd van de docentenopleiding Beeldende Kunst en Vormgeving aan de HKU, merkt bijvoorbeeld dat mbo'ers vastzitten in een bepaalde manier van werken. 'Ze hebben vaak een grafische opleiding gedaan of bijvoorbeeld reclametekenen en komen hier dan aan met een heel smal portfolio, met vooral commercieel werk. Via opdrachten op de selectiedag proberen we te achterhalen of iemand het in zich heeft om ook breder te kunnen denken en werken. Zo nee, dan wordt zo iemand helaas afgewezen.' Onderzoekers van de NVAO maken in hun rapportage her en der melding van de keerzijde van de ambities van het mbo op het gebied van doorstroom. Zo meldde een van de visitatiepanels dat de opkomst van mbo-opleidingen Theater vooralsnog geen grote meerwaarde voor de instroom biedt. Ook is er een theateropleiding die bij de selectie extra aandacht schenkt aan studenten met een taalachterstand of een gebrek aan reflectieve vaardigheden, vooral bij instroom vanuit het mbo (Jacobs & Van San 2010).

Het aantal mbo'ers dat jaarlijks wordt toegelaten tot het hbo en het aandeel van mbo'ers (creatieve en andere opleidingen) in de totale instroom van creatieve hbo-opleidingen is bekend. Dat aandeel lag in het schooljaar 2006-2007 op 31 procent (Buisman et al., dit nummer), twee keer zo hoog als in het schooljaar 1997-1998, toen het nog 15 procent was (Baarda & Smets 1999, p. 37, tabel 4.4). Coenen et al. (2010) constateren onder meer dat creatieve mbo'ers iets minder vaak dan andere mbo-schoolverlaters doorstromen naar vervolgonderwijs. Hun verklaring is dat het hbo kunstvakonderwijs – 'de meest logische verwante vervolgopleiding' – doorgaans een strenge selectie aan de poort kent en dat mbo'ers dus minder kans hebben om tot deze vervolgopleiding te worden toegelaten dan tot hbo-opleidingen waarvoor ze alleen de vereiste vooropleiding hoeven te hebben. Helaas zeggen deze cijfers niets over de kans van mbo'ers om toegelaten te worden tot het hbo kunstvakonderwijs. Daarvoor zou ook het aantal mbo'ers dat (tevergeefs of met succes) toelatingsexamen doet voor een hbo kunstvakopleiding bekend moeten zijn en dat is, zoals gezegd, niet het geval.

SUCCESS OP HET HBO

Tot slot de vraag of mbo'ers de hbo-opleiding met goed gevolg kunnen doorlopen en of ze niet eerder afvallen omdat ze het niveau van het hbo niet aankunnen of moeite hebben met de werkwijze of de cultuur van het kunstvakonderwijs. Volgens voorstanders van de doorstroom van mbo naar hbo hebben mbo'ers juist diverse pluspunten ten opzichte van havisten en vwo'ers, zoals ondernemers- en netwerkvaardigheden (Mijnen & Van Etten 2002). 'Vergeleken met de hbo'ers die vanuit het vwo of vanuit de havo direct doorstromen, blijken de mbo'ers over het algemeen over meer enthousiasme, meer doorzettingsvermogen en meer ondernemingszin te beschikken,' vat De Vreede de meningen van verschillende geïnterviewden samen (2008a en b). Hoe meer eisen (ook) in het hbo kunstvakonderwijs worden gesteld op het vlak van ondernemerschap en commercieel besef, zoals de Commissie Dijkgraaf bepleit, des te groter zou het verschil zijn ten voordele van mbo'ers die daar al meer over geleerd hebben. Mbo'ers zijn misschien niet degenen die in het Nationale Ballet terechtkomen, maar dat geldt ook voor veel afgestudeerden van hbo-dansopleidingen. De kunst- en amusementswereld is buitengewoon competitief en de vechtlust van doorstromers uit het mbo is dan een voordeel (De Vreede, 2008a en b).

Betrokkenen erkennen dat mbo'ers op andere vlakken, zoals bij dans of techniek of in het algemeen, qua kritisch of reflexief vermogen soms tekortkomen. Hans Verschoor (2003), onder meer voorzitter van het college van bestuur van Nimeto (een zelfstandige mbo vakschool voor kennis, creativiteit en doen), herkent dit: 'Nimeto-leerlingen raken (...) door de overgang van "affe" producten in hun studie – wij richten ons namelijk op complete pakketten en producten – naar de open-einde-onderwerpen en het vrije, conceptuele denken in de eerste jaren van het kunstonderwijs vaak flink in verwarring.' Voor velen is er sprake van een onoverbrugbaar verschil. Ellen Ekkers (HKU) ziet dat mbo'ers op het hbo vaak moeite hebben met het theoretische niveau van de docentenopleiding Beeldende Kunst en Vormgeving. 'Dat niveau is hoog, logisch, want de studie leidt op voor een eerstegraadsbevoegdheid, waarmee je ook aan leerlingen in 6 gymnasium les moet kunnen geven.' Ze vindt het moeilijk om in te schatten of de mbo vooropleiding van studenten een meerwaarde heeft gehad: 'Ik weet niet hoe ze het mbo binnen zijn gekomen, dus ook niet wat het voor effect heeft gehad, of iemand door het mbo een andere student is dan wanneer hij alleen havo gehad zou hebben.' De tussentijdse uitval valt echter mee, ook dankzij de goede screening van studenten. Ze constateert dat doorstromers vanuit het mbo niet vaker uitvallen dan havisten. 'Wel is de uitval in beide groepen hoger dan onder vwo'ers. Die zijn uiteindelijk toch vaak het beste toegerust, niet alleen voor de theorievorming, maar ook voor de uitvoering van het beeldend werk.'

Vraag is of dat vooral geldt voor de docentenopleiding of ook voor de hbo-opleidingen voor scheppende en uitvoerende kunsten. Marieke Buisman constateert in haar artikel elders in deze *Cultuur+Educatie* dat creatieve mbo'ers die zijn doorgestroomd naar het hbo kunstvakonderwijs het daar over het algemeen niet slecht doen. Zij rekent docentenopleidingen in het mbo en hbo echter niet tot de creatieve opleidingen.

DE ARBEIDSMARKTPOSITIE

—
De kwaliteit van opleidingen is volgens Coenen et al. (2010) onder meer af te meten aan het rendement ervan voor afgestudeerden. Dat rendement wordt uitgedrukt in het percentage afgestudeerden dat passend betaald werk heeft en aan het salaris dat ze verdienen. De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van creatieve mbo-opleidingen (in het bijzonder de opleiding Artiest) was, zoals gezegd, van het begin af aan de grootste steen des aanstoots. In de discussie over het creatieve mbo wordt echter niet alleen de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van creatieve mbo-opleidingen in twijfel getrokken. Er zijn ook zorgen over de gevolgen voor de arbeidsmarkt van hbo'ers, die sowieso krap is, en voor het hbo kunstvakonderwijs dat onder druk staat. Het debat heeft dus betrekking op verwachtingen en prognoses ten aanzien van arbeidsmarktperspectieven van afgestudeerden van creatieve mbo-opleidingen, in het bijzonder de opleiding Artiest, en op verder reikende gevolgen voor de arbeidsmarkt in de kunsten en het kunstvakonderwijs. Allereerst een korte bespreking van onderzoek naar kenmerken van de arbeidsmarkt voor kunstenaars en artiesten en daarop gebaseerde arbeidsmarktprognoses voor creatieve mbo'ers. Daarna volgt de discussie hierover en de argumenten die daarin werden gewisseld. Opnieuw staat de mbo-opleiding Artiest centraal.

WERKGELEGENHEID VOOR ARTIESTEN EN KUNSTENAARS

Sinds 1998 is meermalen onderzoek gedaan naar het verwachte arbeidsmarktperspectief van afgestudeerden van nieuwe creatieve mbo-opleidingen. Zo verschenen er drie rapporten in opdracht van het Max Goote Kenniscentrum bve (MGK bve) (Baarda & Smets 1999; Haanstra 2002; Ildens et al. 2004). Haanstra (2002) bespreekt in *Een kunstcluster voor het mbo* de bevindingen van eerder onderzoek (Baarda & Smets 1999; Reij 2001), brengt de middelbare beroepsopleidingen voor de culturele markt in kaart en beschrijft de arbeidsmarkt in de kunsten en het amusement. Hij concludeert dat de beroepsgroep kunstenaars of artiesten hoog opgeleid is: ruim driekwart heeft een universitaire of hbo-opleiding en slechts 9 procent een mbo-opleiding. Ook ondersteunen-

de functies, die niet altijd een hbo-niveau vereisen, worden vaak door hbo'ers ingevuld '(...) vaak als poging om zo "binnen" te komen.' (Haanstra 2002; Mijnen 2002). Niettemin laten de jaarlijkse cijfers van het ROA zien dat bijna 80 procent van de betaald werkende afgestudeerden van het hoger kunstonderwijs een baan heeft die aansluit bij het niveau van hun opleiding. Dit percentage is vergelijkbaar met de andere sectoren in het hbo (HBO-raad 2009b).

Ijdens et al. (2004) noemen de arbeidsmarkt voor artiesten in hun rapport over de arbeidsmarktrelevantie van de mbo-opleiding Artiest een open en ongestructureerde beroepsdeelmarkt. In de amusementswereld zijn veel artiesten werkzaam zonder artistieke beroepsopleiding. Zij verwachten dat de mbo-artiest zich qua kennis, vaardigheden en houding vooral in gunstige zin zal moeten onderscheiden van de artiest die zonder beroepsopleiding probeert werk te vinden in de amusementswereld en de vrijetijdsindustrie, dus niet zozeer van de hbo-podiumkunstenaar. Dit is een conjunctuurgevoelige, wisselvallige en onzekere arbeidsmarkt. Ijdens et al. vinden daarom dat de opleiding mbo Artiest ontwikkeld en aangeboden moet worden in regio's met een betrekkelijk sterke concentratie van amusements- en vrijetijdsbedrijven. En ook dat zowel het aantal opleidingsplaatsen als de inhoud van de opleiding nauw afgestemd moet worden op de feitelijk aanwezige arbeidsvraag. 'De aanwezigheid en opnamecapaciteit van adequate leerbedrijven zou een doorslaggevend criterium moeten zijn voor de toelating van de opleiding.' Een vergelijkbaar advies kan gelden voor andere mbo kunstopleidingen.

Deze onderzoeken, mede op initiatief van het Platform MBO Kunstonderwijs uitgevoerd ter ondersteuning van de ontwikkeling van de nieuwe opleiding Artiest, geven geen van alle een kwantitatieve prognose van de werkgelegenheid voor afgestudeerden van creatieve mbo-opleidingen. Tegenover de optimistische constatering dat de creatieve industrie – in het bijzonder entertainment en audiovisuele media – groeien, wordt steeds ook benadrukt dat de werkgelegenheid in deze sectoren onzeker en onvoorspelbaar is. Daarin onderscheidt de creatieve industrie in bredere zin zich niet van de kunsten in engere zin.

OVERAANBOD EN CONCURRENTIEVERVALSING

Tegenstanders van het mbo kunstonderwijs schetsen een somber beeld van de arbeidsmarktperspectieven van mbo-artiesten. Gerard Lammers, beleidsadviseur externe samenwerking bij het College van Bestuur van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, ziet in 2002 absoluut geen heil in de plannen van het Platform MBO Kunstonderwijs. Hij vindt dat er nu al te veel hbo'ers worden opgeleid, dat nieuwe mbo-opleidingen niets toevoegen en dat aankomende studenten verkeerd worden voorgelicht: 'Als je die

voorhoudt dat ze acteur kunnen worden (folder MBO Theaterschool Rotterdam) ben je ver van de werkelijkheid. Daarvoor vmbo-leerlingen werven zou niet mogen gebeuren.' (Mijnen 2002). In een column samen met Jan Deering, directeur van de faculteit Theater van Artez, vraagt hij zich af of er 'voor iedere trend' een mbo-opleiding moet worden opgezet en spreekt hij zijn angst uit voor 'overaanbod op een toch al conjunctuurgevoelige markt'. (Lammers & Deering 2002). Op een congres tijdens Het Theaterfestival in september 2004 is ook Jaap Jong, toenmalig directeur van de Vereniging van Nederlandse Theatergezelschappen en -producenten (VNT), niet mals in zijn kritiek. Er is volgens hem helemaal geen overleg geweest met 'de arbeidsmarkt' en de omvang en behoeften van de markt zijn niet goed onderzocht. Er is bij het hbo totaal geen behoefte aan instroom vanuit het mbo. Hij verbaast zich erover dat de overheid geld beschikbaar stelt voor de ontwikkeling van het mbo kunstonderwijs '(...) terwijl er zwaar bezuinigd wordt op grote delen van het werkveld waar al deze kinderen [sic, KL/TIJ] een plekje zouden moeten vinden'. (Jong 2004). Een jaar later zijn de gemoederen nog niet bedaard. In een column in het *Bulletin Cultuur en School* schrijft Jong: 'Het enige perspectief van al die kinderen die van al die opleidingen komen is (...) de bijstand.' (Jong 2005). De reacties van Lammers, Jong en Deering zijn tekenend voor de felheid waarmee soms wordt gediscussieerd. Dezelfde bezwaren worden minder polemissch en vurig geuit door andere critici. De Kunstconnectie, de brancheorganisatie van de cultuureducatieve sector, maakt zich zorgen. 'Het beroepsperspectief in de sector als geheel is beperkt. De geringe omvang van de kunsteducatiesector, de grote aantrekkingskracht op jongeren en de economische conjunctuur zijn factoren die het voor nieuwkomers niet makkelijk maken.' (Kunstconnectie 2006).

Sommige tegenstanders van de opleiding Artiest verwachten dat die leidt tot concurrentievervalsing. 'Onderkruipers zijn het!' riep een kaderlid van FNV Kiem tijdens een conferentie over Kunst en Amusement in 2003. Mbo-artiesten zouden de beter opgeleide hbo-podiumkunstenaars van de markt verdrijven omdat zij goedkoper zouden zijn. Daarmee zouden ze niet alleen de hbo'ers het brood uit de mond stoten, maar ook de kwaliteit van de podiumkunsten omlaag trekken. Anderen geloven juist helemaal niet dat de mbo'ers zelfs maar de markt zouden betreden; na hun leuke opleiding zouden ze veroordeeld zijn tot de bijstand. Deze twee argumenten van fervente tegenstanders van de mbo-artiestenopleiding staan wel lijnrecht tegenover elkaar: in het eerste geval wordt de mbo-artiest als geduchte concurrent van de hbo-podiumkunstenaar gezien, in het tweede geval wordt de mbo-artiest geen schijn van kans toegedacht in de competitie met beter gekwalificeerde hbo'ers. Mooie onderzoekshypotheses zijn dat.

Ook warme pleitbezorgers van het creatieve mbo hebben (tevergeefs) tot voorzichtig-

heid gemaand. Le Cosquino de Bussy (2007) constateert dat de mbo-kunstopleidingen in zeker opzicht slachtoffer zijn van de geestdrift en voortvarendheid waarmee ROC's ermee aan de slag zijn gegaan. Waar het oorspronkelijk de bedoeling was (zoals onder meer Ildens et al. 2004 aanbevelen) om klein te beginnen, en geleidelijk en pas bij gebleken capaciteit op de arbeidsmarkt uit te breiden, is het aantal opleidingen in enkele jaren stormachtig gegroeid. Weliswaar groeit de culturele arbeidsmarkt ook, maar het is nog steeds geen grote arbeidsmarkt vergeleken met andere sectoren. De Bussy acht het dan ook 'niet aannemelijk dat de creatieve industrie honderden nieuwe afgestudeerde mbo'ers per jaar kan absorberen. De ROC's zijn autonoom en het is begrijpelijk dat men succesvolle opleidingen in de markt wil zetten die studenten trekken. Maar het belang van de student vergt dat de ROC's het aanbod onderling en op de (regionale) arbeidsmarkt afstemmen.'

TOENEMENDE VRAAG?

Het Platform MBO Kunstonderwijs zelf erkent ook het gevaar dat studenten vage en onrealistische beroepswensen hebben ten aanzien van werk in de cultuursector (Mijnen & Van Etten 2002). Maar het platform en andere voorstanders van de mbo-opleidingen kunst, cultuur en media verweren zich met twee argumenten tegen de kritiek: de mbo-opleidingen richten zich op een ander deel van de arbeidsmarkt dan het hbo kunstonderwijs en dat deel groeit juist, en mbo'ers die de professionele kunst in willen, zullen dat via het hbo kunstonderwijs willen en moeten doen.

Het eerste argument is dat mbo'ers een heel ander segment van de arbeidsmarkt zullen bedienen dan hbo'ers. De Vreede (2008b) haalt een geïnterviewde aan die stelt dat werk voor hbo'ers juist niet naar mbo'ers gaat: 'Mbo'ers hebben een heel andere arbeidswaarde. Ze zijn sterk op praktisch gebied, maar zwak in het abstraheren en in ideevorming.' Le Cosquino de Bussy (2007) stelt dat mbo-artisten vooral praktisch uitvoerend werk zullen verrichten en zich niet zullen bezighouden met het ontwikkelen van artistieke concepten. 'Voor een belangrijk deel van de artiesten in de creatieve industrie geldt dat het gaat om goed getrainde professionals, van wie gevraagd wordt om hun vakmanschap in dienst te stellen van een al bepaald of bestaand eindproduct. Als danser in een musicalensemble gaat het er dan bijvoorbeeld meer om een choreografie precies zo uit te voeren als ooit door een Amerikaans choreograaf tot in detail is vastgelegd, dan om een eigen artistieke interpretatie te geven.' Verder wordt vaak benadrukt dat mbo'ers eerder terecht zullen komen in bijvoorbeeld het sociaal-culturele werk en het toerisme (zie onder meer Twaalfhoven 2004 en 2007).

De mbo-opleidingen bedienen bovendien segmenten van de arbeidsmarkt die door het

hbo kunstonderwijs al dan niet terecht worden genegeerd. De culturele arbeidsmarkt verandert. De creatieve industrie groeit, cultuur en economie raken steeds meer verweven en de grenzen tussen hogere kunst en populaire cultuur vervagen (Haanstra 2002). Dat waren nu juist belangrijke redenen om de mbo-kunstopleidingen op te richten. Volgens Le Cosquino de Bussy (2007) weerspiegelen de hbo-opleidingen voor dansers, musici en acteurs in veel gevallen de traditionele kunstwereld. Die bestaat volgens hem, enkele commerciële segmenten uitgezonderd, overwegend 'bij de gratie van subsidies'. De Bussy betwijfelt daarom of afgestudeerden van het hbo kunstvakonderwijs aan de eisen van de commerciële cultuur- en entertainmentsector kunnen voldoen en 'zelfs of zij (...) überhaupt gemotiveerd zijn om in een commerciële setting te werken'. Mbo'ers zijn dit wel, betoogt hij, of in ieder geval meer, en de toestroom van goed opgeleide mbo'ers op de arbeidsmarkt zorgt voor een hogere kwaliteit in de kunstbeoefening in deze nieuwe sector.

Jacques Giesen (2002), directeur van het Theater aan het Vrijthof en onder meer voormalig directeur van de Toneelacademie Maastricht, is niet tegen creatieve mbo-opleidingen maar vindt dat deze niet als kunstopleidingen moeten worden gezien. 'In het mbo vind ik al sinds jaar en dag prima opleidingen en dat er nu in het mbo ook meer belangstelling voor de kunsten gaat komen is een goed initiatief. Zolang het zich maar beperkt tot echte vakopleidingen. Maar de ontwikkeling tot het kunstenaarschap is in zekere zin toch iets anders. Die taak is inhoudelijk toch nadrukkelijk meer weggelegd voor het kunstonderwijs.'

STAGEPLAATSEN

De aanwezigheid van voldoende geschikte leerbedrijven is een indicatie van de arbeidsvraag. Hoe staat het inmiddels met de beschikbaarheid van stageplaatsen bij leerbedrijven?

Dit probleem werd al in een vroeg stadium gesignaleerd door het Platform MBO Kunstonderwijs (Mijnen & Van Etten 2002). Van der Linden & Van Gemert (2008) wijzen erop dat het lastig is om mbo-artisten aan een volwaardige stageplaats te helpen waarbij zij alle facetten van het beroep meemaken. Dit is een cruciaal probleem, dat nauw samenhangt met de arbeidsmarktkwestie. Het aantal stageplaatsen bij erkende leerbedrijven blijft een probleem. Opleidingen, zeker de artiestenopleidingen, zijn echter creatief geweest. Veel ROC's hebben eigen impresariaten en/of productiehuizen opgericht die zijn erkend als leerbedrijf. 'Binnen een dergelijke constructie kunnen studenten ervaring opdoen met de reële beroepspraktijk, omdat de producten die ze daar maken ook in de markt worden gezet.' Peter van der Linden (ROC Tilburg) licht dit in

een interview toe. 'Het impresariaat van het ROC Tilburg biedt studenten erkende sta-geplaatsen. Ze doen daar veel kleine, kortlopende opdrachten, openingen van congressen bijvoorbeeld, of entertainment op een feest. Dat soort werk is wat artiesten in de praktijk nu eenmaal doen. Andere opdrachtgevers zijn onder andere het onderwijs, voor workshops en themaweken. Of studenten werken met verstandelijk gehandicapten, of in het entertainment, bijvoorbeeld op campings. Voor muzikanten is het trouwens lastiger dan voor artiesten om in het werkveld stages te vinden. Zij maken daarom met name gebruik van het impresariaat.' Ook het impresariaat van het Willem I College loopt goed, vertelt Marjet Boek. Hier doen studenten veelal kortdurende klussen waarbij theater een rol speelt. Het impresariaat wordt helemaal gerund door de studenten zelf. Naast aanbod op verzoek van opdrachtgevers bieden veel impresariaten van ROC's ook vrije producties van leerlingen en vastgelegde herhaalbare acts, bijvoorbeeld voor CKV-projecten of projecten rondom de Boekenweek. Daarnaast bemiddelen ze ook voor acteurs en/of figuranten voor (bedrijfs)films, organisatie- en publiciteitsmedewerkers en medewerkers licht en geluid.

PAS OP DE PLAATS

Ondanks de terughoudendheid die door diverse onderzoekers en betrokkenen werd bepleit, nam het aantal artiestenopleidingen na 2004 nog sterk toe. Voldoen die opleidingen inderdaad aan een groeiende behoefte? Of creëert het aanbod de vraag? Het is nog te vroeg voor een definitieve uitspraak over verschillen in arbeidsmarktpositie en loopbaansucces tussen afgestudeerden van de mbo-opleiding Artiest en afgestudeerden van hbo-opleidingen podiumkunsten. Volgens Le Cosquino de Bussy (2007) zijn er 'wel voorbeelden van succesvolle uitstroom, maar in hoeverre dit een incident is of exemplarisch voor het succes van mbo-kunstonderwijs valt nog moeilijk te zeggen'. De discussie over de arbeidsmarktrelevantie van de mbo-artiest zal blijven voortwoekeren totdat er voldoende informatie is over de feitelijke arbeidsmarktpositie van afgestudeerde mbo-artiesten. Tot nu toe zijn er alleen stellige meningen en onzekere prognoses. Over de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van creatieve opleidingen in het algemeen zijn wel cijfers beschikbaar.

Het ROA (Coenen et al. 2010) deed in opdracht van het ministerie van OCW onderzoek naar de kwaliteit van creatieve opleidingen in het mbo (uitsluitend de beroepsopleidende leerweg). Hiervoor werden de cijfers gebruikt uit het ROA-onderzoek *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2009*, waarvoor alle gediplomeerde schoolverlaters van de creatief gerichte mbo-opleidingen in het schooljaar 2007-2008 werden benaderd. De onderzoekers constateren dat schoolverlaters met een creatieve mbo-opleiding

vergeleken met schoolverlaters van andere mbo-opleidingen zichzelf met minder succes en daarom wellicht ook minder vaak aanbieden op de arbeidsmarkt, waar zij langer naar werk (moeten) zoeken. Het werkloosheidspercentage is 50 procent hoger dan onder de overige gediplomeerden. Ook komen ze iets minder vaak terecht in banen die aansluiten op het niveau en de richting van hun opleiding. Daarbij tekenen de onderzoekers aan dat de creatieve sector conjunctuurgevoeliger is dan andere. De schoolverlaters die werden ondervraagd, hadden in het schooljaar 2007-2008, net voor de economische crisis, hun diploma gehaald. Eind 2009, ten tijde van de meting, bevond Nederland zich in een economische malaise. Die gevoeligheid voor ups en downs is door andere onderzoekers een blijvend kenmerk van deze arbeidsmarkt genoemd en dus als reden voor terughoudendheid bij het aanbieden van nieuwe creatieve opleidingen. Zij lijken, afgaande op de bevindingen van het ROA, gelijk te krijgen. Het beeld is echter voorlopig en de artiestenopleidingen konden nog niet meegeteld worden door het ROA omdat er pas weinig afgestudeerden zijn. Nader onderzoek naar verschillende cohorten afgestudeerden van verschillende creatieve mbo-opleidingen is nodig om inzicht te krijgen in hun feitelijke arbeidsmarktpositie en om die te kunnen vergelijken met de positie van afgestudeerden van het hbo kunstonderwijs.

In het onderwijsveld lijkt men zich over het algemeen bewust van de gevaren van ongebreidelde groei. Van der Linden & Van Gemert (2008) doen verslag van een docentendag van de gezamenlijke mbo-opleidingen Artiest in april 2008, verenigd in het Cluster Artiest van het Landelijk Experiment Invoering Competentiegericht onderwijs. Ook hier wordt het groeiende aantal opleidingen als problematisch aangemerkt. De aanwezige docenten vinden, net als Le Cosquino de Bussy, dat de kwaliteit gewaarborgd moet worden en dat er landelijk overeenstemming moet komen over het aanbod. Daarvoor is inmiddels een nieuw overlegplatform van mbo-artiestenopleidingen opgezet: het zogeheten Arta-overleg. Doel van het overleg, vier keer per jaar, is onderlinge afstemming van onder meer examinering en instroom en wederzijdse ondersteuning op het gebied van onderwijsontwikkeling en planning. Peter Van der Linden, voorzitter van het Arta-overleg, vertelt dat profilering en specialisering ('profieluitzuivering' is de enigszins unheimisch klinkende Arta-term) een belangrijk thema is. 'Met het grote en nog steeds groeiende aanbod is het van belang dat iedere opleiding kiest voor een duidelijk segment van de arbeidsmarkt. Alleen op die manier kunnen we ons als opleidingen profileren.' Bovendien wil men het aantal studenten door een selectievere toelating inperken, zodat 'de markt niet overspoeld wordt door hordes afgestudeerde mbo'ers'.

TOT SLOT

–

LEVEN MET DE FEITEN

De discussies over het creatieve mbo lijken inmiddels behoorlijk te zijn geluwd. Het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs hebben elkaar de laatste jaren beter leren kennen en er wordt hier en daar naar samenwerking gezocht. Ook uit de interviews blijkt dat de weerstand vanuit het hbo en het werkveld goeddeels zijn verdwenen. 'Het is niet meer de tendens om het mbo kunstonderwijs zo snel mogelijk te laten verdwijnen,' aldus Peter van der Linden. Marjet Boek is zich bewust van de verantwoordelijkheid die m(h)bo's hebben in het bijbrengen van realiteitszin bij studenten: 'We besteden niet alleen veel aandacht aan de vakmatige ontwikkeling, maar ook aan de ontwikkeling van de persoonlijkheid van onze studenten. Wij leren ze zich bewust te worden van hun mogelijkheden en beperkingen.' Op die manier worden studenten dus beter toegerust voor vervolgotrajecten, of dat nu een vervolgopleiding is of een betrekking in het werkveld.

Buiten het creatieve beroepsonderwijs is er echter nog veel onbegrip, getuige bijvoorbeeld een *post* op de site van Beter Onderwijs Nederland. De auteur moet verschrikkelijk lachen om een ingezonden brief van een directrice van een mbo-opleiding Artiest in *NRC Handelsblad*. Zij reageert daarin op de bewering dat dergelijke opleidingen vooral een opleiding tot uitkering zouden zijn. 'Haar verdediging: *zij leren welke mogelijkheden er breed benut kunnen worden op de arbeidsmarkt. en Een belangrijke kerntaak binnen de opleiding is: onderhoud en organiseer je eigen werkterrein*. Met andere woorden: ben je een werkloze acrobaat, dan leer ik [...] je wel om je eigen circus op te richten. Nou, ik ben benieuwd wat [zij] die artistiekelingen op dat gebied allemaal gaat bijbrengen. Of er straks publiek komt, dat is haar zorg niet, en ze zal ook geen moeite doen om dat uit te zoeken. [Zij, de directeur] is eerst en vooral bezig met *onderhoud en organisatie van haar eigen werkterrein*. MBO-opleiding tot artiest, je lacht je toch te barsten. Wim Kan draait zich om in zijn graf.' (Wijntuin 2010).

Het zal nog een hele toer zijn om deze criticaster, en zo zijn er meer, te overtuigen van de zin en het nut van creatieve opleidingen in het mbo, althans van de opleiding Artiest. Maar misschien is het beter om te kijken naar vragen en dilemma's waar ook de pleitbezorgers van het creatieve mbo zich voor gesteld zien. Als samenvatting worden drie onderwerpen naar voren gehaald: de dubbele doelstelling van het mbo, de bereidheid tot samenwerking tussen creatieve mbo-opleidingen en het hbo kunstvakonderwijs, en de culturele en artistieke betekenis van de kunstopleidingen.

DUBBELE DOELSTELLING

Het mbo moet studenten in staat stellen om na de opleiding passend werk te vinden. Dat is de eerste doelstelling. De tweede doelstelling is studenten in staat te stellen om hun opleiding te vervolgen op hbo-niveau. Mbo-kunstopleidingen lijken in een spagaat te zitten. Een gedeelte van de afgestudeerden stroomt uit naar de markt, maar een ander deel wil doorstromen naar het hbo, hetgeen andere competenties vereist. Is het creatieve mbo in staat om beide groepen studenten adequaat te bedienen? Of ze tegelijkertijd voor te bereiden op uitstroom naar de arbeidsmarkt en op doorstroom naar het hbo? Moet er (per opleiding) niet duidelijk voor het ene of het andere doel gekozen worden? Is profilering op dit punt dus noodzakelijk? Meer feitelijke informatie over de kwaliteit van de creatieve mbo-opleidingen, over de doorstroom van het creatieve mbo naar het hbo kunstvakonderwijs en over de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden – in het bijzonder ook van de mbo-opleiding Artiest – kan de kwaliteit van de discussie hierover alleen maar ten goede komen.

SAMENWERKING

De bereidheid van hbo-opleidingen, zelfs het enthousiasme, om samen te werken neemt toe. De Vreede (2008a en 2008b) schetst een beeld van het groeiende aantal samenwerkingsverbanden tussen het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs. Die zijn in de meeste gevallen nog informeel, maar er zijn veel plannen om een en ander te formaliseren door bijvoorbeeld convenanten. Twee jaar later meldt ook de NVAO in een analyse van de visitatierapporten van de kunstvakopleidingen dat die, om de kwaliteit van de instroom te vergroten en de instroom vanuit het mbo te bevorderen, op diverse manieren samenwerken met mbo-opleidingen. Zo werkt een hogeschool samen met regionale vmbo's en mbo's om een doorgaande leerweg op het gebied van muziek tot stand te brengen (Jacobs & Van San 2010). Hoe moet samenwerking eruit zien? Marjet Boek zou graag meer praktische aansluiting willen en zegt dat dit ook de wens van het hbo is. 'Af en toe bellen mensen van het hbo ons met vragen over kandidaten, maar eigenlijk zou er meer en meer structureel overleg moeten zijn. En zou het hbo bij ons binnen moeten komen kijken en misschien zelfs eisen stellen aan het curriculum. Er is al meer wederzijdse betrokkenheid, maar echte samenwerking is nog toekomstmuziek.' Ook Peter van der Linden ziet dat er steeds meer wordt samengewerkt tussen de verschillende partijen, waaronder ook het werkveld. 'Komend jaar moeten de kwalificatiedossiers worden aangepast en herschreven en het is de bedoeling dat dat in overleg met het werkveld gebeurt.' Het is interessant om de totstandkoming, inzet en resultaten van samenwerkingsverbanden tussen het creatieve mbo en het hbo kunst-

vakonderwijs de komende jaren te volgen. Wie nemen het initiatief, hoe en door wie wordt er gestuurd, in welke richting, en welke voordelen levert het op voor opleidingen, studenten en samenleving?

SEGMENTERING EN POSITIONERING

Het beeld van de beroepsonderwijskolom kan de blik op de culturele segmentering van de arbeidsmarkt in wereld van kunsten, media en entertainment belemmeren. De impact van verschillen in opvatting over de maatschappelijke betekenis van kunst en kunstenaarschap op de discussie over het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs moet niet worden onderschat. Het lijkt een kwestie van positionering of marketing. Volgens IJdens et al. (2004) zullen mbo-artisten artistieke overwegingen 'eerder ondergeschikt maken aan de smaak en wensen van hun publiek, en de reacties van het publiek (...) zullen maatgevend zijn voor hun succes'. Dat hoeft geen nadeel te zijn. Integendeel, met een sterke marketingstrategie kan de merknaam mbo-artist goed in de markt worden gezet. 'Dat merk zou moeten staan voor de vaardigheid om het publiek professioneel en met genoeg te vermaken, alleen en in teamverband met anderen. Associaties van de mbo-artistenopleidingen met de "hogere kunsten" zullen daar niet bij helpen.' (Ijdens et al. 2004, zie ook Haanstra 2002). Toch is die associatie nog bij veel betrokkenen in het mbo aanwezig en dat roept de weerstand op die we zagen. Maar ook het hbo kunstvakonderwijs zal zich (opnieuw) moeten positioneren. Het valt te betwijfelen of de meerwaarde van het hbo kunstvakonderwijs ten opzichte van het creatieve mbo in nog meer aandacht voor commercie, ondernemerschap en arbeidsmarkt ligt. De kracht van het hbo kunstvakonderwijs zou veeleer gezocht kunnen worden in de betekenis die het heeft voor en ontleent aan de ontwikkeling en de culturele waarde van kunst en vormgeving in Nederland en daarbuiten. Dat impliceert natuurlijk helemaal niet dat hbo kunststudenten onzakelijk moeten zijn. Misschien moet het eendimensionele, technisch-ambachtelijke model van de beroepsonderwijskolom er echter een dimensie bij krijgen om het onderscheid in culturele en artistieke waarden en ambities tussen het creatieve mbo en het hbo kunstvakonderwijs beter in beeld te brengen. Dat is nader onderzoek waard naar de functionele en culturele segmentering van het werkveld van de brede creatieve industrie (kunsten en erfgoed, media en entertainment, en creatieve zakelijke dienstverlening). Het is zeker een voortzetting van de debat.

Karin Laarakker & Teunis IJdens

Karin Laarakker studeerde Nederlandse taal- en letterkunde, specialisatie empirische literatuurwetenschap (lezen en leesgedrag). Zij werkte bij onder meer bij Stichting Lezen, later als aio aan de Universiteit Utrecht en daarna als onderzoeker bij de Anne Frank Stichting. Sinds oktober 2006 is zij projectmedewerker bij Cultuurnetwerk Nederland.

Teunis Ildens studeerde grafische vormgeving aan de kunstacademies in Arnhem en Enschede en sociologie aan Katholieke Universiteit Nijmegen. Als medewerker van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Universiteit van Tilburg deed hij onderzoek op het gebied van cultuurbeleid (Actieplan Cultuurbereik) en de arbeidsmarkt en sociaal-economische positie van kunstenaars. Zijn dissertatie *Schots en scheef* (1999) is een studie van de arbeidsmarkt in de (podium)kunsten. In opdracht van het Ministerie van SZW deed hij evaluatieonderzoek naar de Wik en de Wwik. Begin 2009 organiseerde hij een werkconferentie over de afstemming van onderzoek naar de relatie tussen kunst- en creatief onderwijs en de arbeidsmarkt in opdracht van het ministerie van OCW. Sinds 2009 is hij als adviseur kennis en onderzoek verbonden aan Cultuurnetwerk Nederland. Hij adviseert het Fonds voor Cultuurparticipatie en is hoofdredacteur van het *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie*.

LITERATUUR

- **Baarda, R. & Smets, P.** (1999). *Meer amusement en cultuur in het bve-segment?* Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.
- Bijsterveldt, J.M. van** (2010). *Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal [19 augustus 2010]*. (31 482 Cultuursubsidies 2009–2012 66). Den Haag: SDU.
- Coenen, J., Huijgen, T., Meng, C. & Ramaekers, G.** (2010). *Kwaliteit van gediplomeerde schoolverlaters van creatieve MBO-opleidingen*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Commissie Dijkgraaf** (2010). *Onderscheiden, vernieuwen, verbinden. De toekomst van het kunstonderwijs. Advies van de commissie-Dijkgraaf voor een sectorplan kunstonderwijs*. Den Haag: HBO-raad.
- Cörvers, J.G.F., Ramaekers, G.W.M. & Velden, R.K.W. van der** (2006). *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs. (HBO-Monitor 2005)*. Den Haag: HBO-raad.
- Cosquino de Bussy, A. le** (1999). *Culture clinics*. Initiatief voor een kunstvakopleiding op mbo-niveau.
- Cosquino de Bussy, A. le** (2007). *Een volwaardig alternatief*. De mbo-kunstopleiding Artiest. Boekman, 19(73), 26-31.

Esch, W. van (2010). *De kleur van het middelbaar beroepsonderwijs: Een overzichtsstudie naar allochtonen in het mbo. 's-Hertogenbosch: ecbo.*

Esch, W. van & Neuvel, J. (2007). *De overgang van vmbo naar mbo: van breukvlak naar draagvlak. Overzichtsstudie van Nederlands onderzoek. 's-Hertogenbosch: CINOP.*

Giesen, J. (2003). (z.t.). In M. Brussaard & G. Lammers (Eds.), *Cultuuronderwijs in educatieve spagaat* (pp. 11-27). Utrecht: Hogeschool voor de Kunsten.

GOC (2005a). *Vergelijking MBO Mediavormgeven (Grafische Vormgeving) met HBO Vormgeving (Visuele Communicatie).* Veenendaal: GOC Kenniscentrum.

GOC (2005b). *Vergelijking MBO AV-productie Cameraman met HBO Cameraman.* Veenendaal: GOC Kenniscentrum.

Haanstra, F. (2002). *Een kunstcluster voor het mbo? Amsterdam: Max Gooite Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.*

Hagoort, G. (2007). *Cultureel ondernemerschap. Over het onderzoek naar de vrijheid van kunst maken en de vrijheid van ondernemen.* Utrecht: Universiteit Utrecht/Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

HBO-raad (2009a). *Feiten en cijfers. Personeel in het hoger beroepsonderwijs.* Den Haag: HBO-raad.

HBO-raad (2009b). *De waarde van kunstonderwijs. Position paper kunstvakonderwijs.* Den Haag: HBO-raad.

Hoogeveen, H. (2008). *Loopbaanleren in mbo kunstonderwijs. Werk maken van maatwerk in brede mbo-beroepskwalificaties.* Enschede: SLO.

Ildens, T., Werff, H. van der & Boogaard, M. van den (2004). *Profiel artiest. De arbeidsmarktrelevantie van mbo-opleidingen 'artiest'.* Amsterdam: Max Gooite Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.

Jacobs, P. & San, N. van (2010). *Analyse visitatierapporten Kunstvakopleidingen.* Den Haag: NVAO.

Jennissen, R.P.W. & Hartgers, M.I. (2007). *Allochtonen in het onderwijs.* In R.P.W. Jennissen & J. Oudhof (Eds.), *Ontwikkelingen in de maatschappelijke participatie van allochtonen. Een theoretische verdieping en een thematische verbreding van de Integratiekaart 2006* (pp. 57-85). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum.

Jong, J. (2004). *Lezing ter gelegenheid van Het Theaterfestival, 2 september.* www.cultuurplein.nl/bve/mbokunstonderwijs/kanttekeningen, geraadpleegd 17 november 2010.

Jong, J. (2005). *Een Betuwelijntje in het onderwijs.* Bulletin Cultuur & School, 8(36), 21.

Koning Willem I College (z.j.). *Artiest/theateropleiding mhbo (BOL).* www.kwic.nl/Opleidingen/detail.asp?D=EC&A=804&l=90032010&X=M, geraadpleegd 17 november 2010.

Kuijper, A. (2010). *MotivatIE MBO Artiest naar HBO Kunst.* Masterscriptie Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

- Kunstconnectie** (2006). *Kunst-mbo. Opleidingen bieden nieuwe kansen voor de kunsteducatie*. Kunstconnected, 6, 14-15.
- Lammers, G. & Deering, J.** (2002). *MBO Kunstvakonderwijs, noodzaak of modetrend?* Informatiebulletin LICA (Landelijk Informatie- en expertisecentrum Aansluiting hbo), 6(14), 22.
- Linden, P. van der & Gemert, J. van** (2008). *Kwaliteit in mbo-opleiding Artiest*. Kunstzone, 7(6), 10-11.
- MBO Raad** (z.j.). *Aantal deelnemers mbo per fte gedaald in 2008*. www.mboraad.nl/?page/1135322/Aantal+deelnemers+mbo+per+fte+gedaald+in+2008.aspx, geraadpleegd 17 november 2010.
- Mijnen, H.** (2002). *Kunst in het mbo? Verslag van de studiemiddag van het Max Goote Kenniscentrum in samenwerking met het Platform MBO Kunstonderwijs*. Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.
- Mijnen, H. & Etten, A. van** (2002). *Projectplan MBO Kunstonderwijs*. Amersfoort: Platform MBO Kunstonderwijs.
- Netherlands Quality Agency** (2008). *Hogeschool Zuyd, Maastricht. Opleidingen: Docent Drama en Theater; hbo-bachelor [visitatie Hogeschool Zuyd, hbo-bacheloropleidingen Cluster Docent Drama 2/77 & Theater (vt/dt)]*. Utrecht: Netherlands Quality Agency.
- Netherlands Quality Agency** (2009). *Hanzehogeschool Groningen. Academie voor Popcultuur, Leeuwarden Opleiding: Muziek, hbo-bachelor [visitatie Hanzehogeschool, hbo-bacheloropleiding Muziek (vt)]*. Utrecht: Netherlands Quality Agency.
- Raaijen, W.G. van, Stapert, R.F.H.M., Vermeulen, J., Kamp, M. van der, Hodes, S.J. & Boer, J. de** (2007). *Design Academy Eindhoven. Adviesrapport Accreditatie HBO bachelor opleiding Vormgeving voltijd*. Den Haag: Hobéon Certificering.
- Reij, E.** (2001). *Arbeidsmarktonderzoek Cultuur en Media. Een draagvlaktoets voor een MBO-opleiding Cultuur en Media*. Leiden: Research voor Beleid.
- Twaalfhoven, A.** (2004). *Dromen van een plek in de culturele sector*. Bulletin Cultuur & School, 7 (34), 4-6.
- Twaalfhoven, A.** (2007). *Mbo heeft de wereld van kunst en cultuur veroverd*. Bulletin Cultuur & School, 10(49), 10-14.
- Verschoor, H.** (2003). (z.t.). In M. Brussaard & G. Lammers (Eds.) (2003). *Cultuuronderwijs in educatieve spa-gaat (pp. 19-23)*. Utrecht: Hogeschool voor de Kunsten.
- Vreede, M. de** (2008a). *Toppers van het mbo. Doorstroom naar hbo kunstvakonderwijs (deel 1)*. Kunstzone, 7(6), 7-9.
- Vreede, M. de** (2008b). *Toppers van het mbo. Doorstroom naar hbo kunstvakonderwijs (deel 2)*. Kunstzone, 7(7/8), 34-36.
- Wijntuin, B.** (2010, 13 februari). *Opleiding tot artiest*. <http://beteronderwijsnederland.net/node/6612>, geraadpleegd 17 november 2010.
- Zestor** (2009). *Een nieuw licht op de zaak. Arbeidsmarktmonitor voor personeel in het hbo 2009*. Den Haag: Zestor.

De schoolloopbaan van creatieve mbo'ers

Aan de hand van persoonsgebonden gegevens van leerlingen geven Marieke Buisman, Sandra van den Dungen & Erik Fleur een beeld van de schoolloopbaan van deelnemers aan creatieve mbo-opleidingen.

Er wordt inzicht gegeven in het aantal deelnemers aan een creatieve mbo-opleiding en hun achtergrond. De onderwijsloopbaan wordt beschreven aan de hand van instroom, doorstroom en uitstroom, met expliciet aandacht voor de doorstroom naar hbo-opleidingen en het bijbehorende studierendement en -succes.

Sinds lange tijd maken de opleidingen voor beroepen in de creatieve sector deel uit van het hoger onderwijs. Maar ook in het mbo bestaat (hernieuwde) aandacht voor de creatieve industrie en creatieve opleidingen.

De discussie over het belang van creatieve opleidingen in het mbo is niet los te zien van de visie op de kerntaken van het beroepsonderwijs. Deze kerntaken laten zich omschrijven als: arbeidsmarktrelevantie (opleiden voor een beroep, waarbij de behoefte van het bedrijfsleven leidend is), zelfontplooiing (de ontwikkeling van de persoonlijkheid en competenties van studenten) en doorstroom naar het hoger beroepsonderwijs.

In dit artikel wordt de schoolloopbaan van creatieve mbo'ers nader onderzocht, waarbij de focus ligt op de derde taak van het beroepsonderwijs: de doorstroom naar het hbo. Doel is om, door middel van kwantitatieve gegevens over de doorstroom en het studierendement, bij te dragen aan een gefundeerde discussie over creatieve opleidingen in het mbo.

CREATIEF BEROEP

—
Creatieve beroepsopleidingen leiden op voor beroepen in de creatieve sector. Dat er geen standaardschrijving van beide is blijkt uit de verschillende omschrijvingen die

onderzoekers en beleidsmakers impliciet of expliciet hanteren.

Creatieve beroepsopleidingen zijn geselecteerd aan de hand van de meest gebruikte afbakening van creatieve bedrijvigheid. Hier liggen twee invalshoeken aan ten grondslag. In de eerste plaats een arbeidsmarktperspectief: welke creatieve bedrijvigheid is te onderscheiden in Nederland en welke opleidingen kunnen daaraan gekoppeld worden? In de tweede plaats een cultureel perspectief: welke opleidingen bereiden deelnemers voor op beroepen in de cultureel-creatieve sector waarbij ontwerpen, creëren en vervaardigen van ideeën en producten centraal staan. Dit leidt tot drie subsectoren: kunsten, media en entertainment, en creatieve zakelijke dienstverlening (Rutten, Manshanden, Muskens & Koops 2004; Braaksma, De Jong & Stam 2005; Bureau Louter 2008; Roso et al. 2008).

Bij de kunsten gaat het om beoefenaars van podiumkunst en beeldende kunst en om bedrijven die kunst (re)produceren en distribueren zoals restaurateurs, musea en cabaretiers. Bij media en entertainment om producenten en distributeurs van media, en ondersteunende bedrijvigheid zoals decorbouw, geluidstechnici, film- en video-industrie en uitgevers. En bij de creatieve zakelijke dienstverlening gaat het om het toevoegen van een symbolische waarde aan producten en diensten van creatieve zakelijke dienstverleners zoals mode- en interieurontwerpers en technische ontwerpers en reclame- en designbedrijven.

Op grond van deze indeling naar bedrijven is vervolgens een selectie gemaakt van opleidingen zoals die zijn opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) en het centraal register beroepsopleidingen (crebo). Naar analogie van de drie creatievebedrijvenclusters zijn de opleidingen in drie subsectoren verdeeld.

Er is nagegaan welke mbo- en hbo-opleidingen voor een creatief beroep in deze subsectoren opleiden: Artiest (mbo) en Autonome beeldende kunst (hbo) behoren tot de subsector kunsten, AV-productie (mbo) en Film en televisie (hbo) tot de subsector media en entertainment, en Technisch tekenaar (mbo) en Industrieel Product Ontwerpen (hbo) vallen onder de subsector creatieve zakelijke dienstverlening.

Voor elk van de drie creatieve subsectoren zijn de opleidingen via de opleidingsnummers – crebo-nummers (mbo) en CROHO-nummers (hbo) – gezocht. In totaal zijn 193 mbo-opleidingen en 40 hbo-opleidingen geselecteerd. De afbakening sluit een aantal opleidingen uit die eventueel als creatief zijn te bestempelen, zoals lerarenopleidingen kunsten en de opleiding Creatieve therapie. Onderwijs levert bijvoorbeeld geen goederen en diensten waarbij de inhoud bij gebruikers een betekenis oproept (Braaksma et al. 2005).

DE SCHOOLLOOPBAAN

–
Het mbo kunstonderwijs leidt op tot een loopbaan in de brede, beweeglijke arbeidsmarkt van kunst, cultuur en media en is daarnaast een schakel in de doorlopende leerlijn vmbo-mbo-hbo (Hoogeveen 2008). Werk dat voorheen als laaggeschoold gold, wordt steeds complexer. Voor werk op mbo-niveau wordt vaker een hbo-diploma als vereiste gesteld. Wanneer de maatschappij steeds meer hoogopgeleiden eist, zal het onderwijsstelsel mogelijkheden moeten creëren voor leerlingen om door te stromen van het mbo naar het hbo (Van der Velden aangehaald door Van Twillert 2008). Om de schoolloopbaan van de creatieve mbo'er in kaart te brengen is in dit onderzoek gekeken naar drie stromen uit het mbo:

- Instream: het aantal deelnemers dat, veelal na het voortgezet onderwijs (vo), aan een creatieve mbo-opleiding begint;
- Doorstroom: het aantal deelnemers dat via het mbo doorgaat naar het hbo;
- Uitstroom: zowel gediplomeerde uitstroom als uitval uit het middelbaar en hoger beroepsonderwijs.

De verschillende gegevens die zijn geanalyseerd hangen samen met het onderwijsnummer. Het onderwijsnummer, officieel het persoonsgebonden nummer (PGN) genaamd, is een uniek nummer voor iedere leerling die in Nederland door de overheid betaald voortgezet onderwijs of middelbaar beroepsonderwijs volgt. Het onderwijsnummer is vergelijkbaar met het burgerservicenummer (BSN). Sinds 2003-2004 wordt in het voortgezet onderwijs gewerkt met het PGN en sinds 2005-2006 ook in het mbo.

Het onderwijsnummer bevat per schooljaar inschrijvingen en diplomagegevens van leerlingen in het voortgezet onderwijs en deelnemers in het mbo.

Voor de beschrijving van de instroom is gebruikgemaakt van onderwijsnummergegevens uit voortgezet onderwijs en mbo, met als aanvulling informatie uit het Examenresultaten Register en Examen Resultaten Aangewezen Onderwijs. De doorstroom is beschreven door het onderwijsnummer mbo te koppelen aan het Centraal Register Inschrijvingen Hoger Onderwijs (CRIHO). Dit register levert ook informatie over het rendement in het hbo. Als een deelnemer niet meer wordt aangetroffen in de onderwijsnummergegevens of het CRIHO is er sprake van uitstroom.

De onderwijsnummergegevens zijn op verzoek van het landelijk expertisecentrum beroepsonderwijs (ecbo) – specifiek voor dit onderzoek – door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO, voorheen de IB-Groep) aangeleverd. De analyses op de onderwijsnummergegevens zijn uitgevoerd door ecbo.

FIGUUR 1_SCHOOLLOOPBAAN VAN DEELNEMERS DIE IN 2005-2006 DIRECT VANUIT HET
VOORTGEZET ONDERWIJS IN EEN CREATIEVE EN NIET-CREATIEVE MBO-OPLEIDING
ZIJN INGESTROOMD

Instroom mbo creatief 2005-2006 vanuit voor- opleiding 2004-2005 in %	Positie 2006- 2007 in %		Positie 2007- 2008 in %		Positie 2008- 2009 in %		Positie 2009- 2010 in %	
<vmbo/ongedipl.	9	mbo 90	mbo 85	mbo 73	mbo 27			
vmbo bbl	2	vo 1	vo 1	vo ~0	vo ~0			
vmbo kbl	23	ve 1	ve 1	ve 1	ve 1			
vmbo gl	6	hbo 1	hbo 2	hbo 5	hbo 28			
vmbo tl	53	buiten ow 7	buiten ow 11	buiten ow 20	buiten ow 44			
havo	7	Totaal 4.406	Totaal 4.406	Totaal 4.406	Totaal 4.406			
vwo	~0							
Totaal	4.406							

Instroom mbo niet-creatief 2005-2006 vanuit voor- opleiding 2004-2005 in %	Positie 2006- 2007 in %		Positie 2007- 2008 in %		Positie 2008- 2009 in %		Positie 2009- 2010 in %	
<vmbo/ongedipl.	9	mbo 93	mbo 86	mbo 60	mbo 26			
vmbo bbl	3	vo 1	vo ~0	vo ~0	vo ~0			
vmbo kbl	30	ve 1	ve 1	ve 1	ve 1			
vmbo gl	8	hbo ~0	hbo 1	hbo 13	hbo 29			
vmbo tl	49	geen 6	geen 11	geen 26	geen 45			
havo	2	Totaal 52.562	Totaal 52.562	Totaal 52.562	Totaal 52.562			
vwo	~0							
Totaal	52.562							

Legenda. In de kolommen twee t/m vier staat het percentage van de mbo-instroom 2005-2006 (creatieve en niet-creatieve opleidingen, eerste kolom) dat in de daaropvolgende jaren een bepaalde onderwijspositie heeft, dat wil zeggen: dan nog op het mbo zit, is overgestapt naar een andere opleiding (vo, ve of hbo) of geen onderwijs meer volgt. ~0 betekent meer dan 0 maar minder dan 0,5%.

Om het rendement in het hbo te beschrijven zijn de gegevens gebruikt van deelnemers die in 2006-2007 met een hbo-opleiding begonnen.

Waar mogelijk worden uitkomsten van deze kwantitatieve analyses geïllustreerd met resultaten uit ander onderzoek. Mbo'ers die een creatieve opleiding volgen (in dit artikel aangeduid als creatieve mbo'ers) worden vergeleken met mbo'ers die een niet-creatieve opleiding volgen. Om een zuivere vergelijking met de niet-creatieve opleidingen te kunnen maken, worden uitsluitend mbo'ers vergeleken die zijn ingestroomd in de beroepsopleidende leerweg op niveau 3 en 4. Daarnaast worden alleen mbo-deelnemers meegenomen die een bekostigde opleiding volgen. Niet bekostigde inschrijvingen in het onderwijsnummer (bijvoorbeeld als examendeelnemer) worden niet door een accountant gecontroleerd en zijn daardoor minder betrouwbaar.

In figuur 1 (zie vorige pagina) wordt geschetst hoe de deelnemers die in 2005-2006 vanuit het voortgezet onderwijs in het mbo instromen in niveau 3 of 4, zich in de jaren erna door het onderwijs hebben bewogen.

INSTROOM: STERKE GROEI VAN CREATIEVE OPLEIDINGEN

—
In de afgelopen vijf jaar is het aantal leerlingen dat een mbo-opleiding volgt toegenomen, zo blijkt uit tabel 1. Bij zowel creatieve als niet-creatieve opleidingen is sprake van een jaarlijkse stijging van het aantal deelnemers. In vergelijking met vijf jaar geleden is het totaal aantal deelnemers aan creatieve mbo-opleidingen met maar liefst 48 procent gegroeid. Deze groei is vooral zichtbaar bij de kunsten (stijging van ruim 150 procent) en media en entertainment (stijging van ruim 50 procent).

Het aantal deelnemers aan niet-creatieve mbo-opleidingen is daarentegen in de afgelopen vijf jaar met slechts 7 procent gegroeid. De grote stijging is te verklaren doordat het nieuwe, opkomende opleidingen zijn. Maar de stijging is echter gestaag (ieder jaar volgen meer deelnemers een creatieve mbo-opleiding, 12 procent) en lijkt ook nog niet over het hoogtepunt heen te zijn.

Het opleidingsaanbod en het aantal aanbieders zijn in de afgelopen jaren ook sterk gegroeid. Bodem in 1998 nog zes mbo-instellingen creatieve opleidingen aan, in 2008 waren dit er 33. Naast de traditionele aanbieders (de vakinstellingen) bieden vooral steeds meer ROC's deze opleidingen aan: het gaat hierbij veelal om nieuwe creatieve opleidingen (zoals artiesten- en gamingopleidingen).

Volgens gegevens van het kenniscentrum GOC is ook er een duidelijke verschuiving te zien in het aantal leerlingen van traditionele technisch-creatieve opleidingen (zoals

printmedia) naar nieuwe creatieve opleidingen (zoals artiest, audiovisueel medewerker, (multi)media vormgever en podiumtechniek) (GOC 2009).

TABEL 1_AANTAL DEELNEMERS AAN CREATIEVE EN NIET-CREATIEVE MBO-OPLEIDINGEN EN DE STIJGING IN HET AANTAL DEELNEMERS TEN OPZICHTE VAN 2005-2006

	05-06	06-07	07-08	08-09	09-10
Kunsten	1.314	1.890	2.364	2.839	3.349
Media en entertainment	5.385	6.082	6.983	7.505	8.241
Creatieve zakelijke dienstverlening	16.732	18.975	20.299	21.684	23.141
Totaal creatieve mbo-opleidingen	23.431	26.947	29.646	32.028	34.731
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	449.821	459.410	469.821	470.901	480.244
Totaal mbo-opleidingen	473.252	486.357	499.467	502.929	514.975
<i>Stijging creatieve mbo-opleidingen t.o.v. 05-06</i>		15%	27%	37%	48%
<i>Stijging niet-creatieve mbo-opleidingen t.o.v. 05-06</i>		2%	4%	5%	7%
<i>Stijging mbo-opleidingen t.o.v. 05-06</i>		3%	6%	6%	9%

WIE ZIJN DE CREATIEVE MBO'ERS?

OPLEIDINGEN EN SECTOREN

De creatieve opleidingen bevinden zich aan de bovenkant van het spectrum als het gaat om het niveau. Bijna 90 procent van de deelnemers – vooral in de kunsten – volgt een opleiding op niveau 3 of 4. Dat is bijna 20 procentpunt meer dan bij niet-creatieve mbo-opleidingen. In de afgelopen vijf jaar is het aandeel deelnemers op niveau 3 en 4 in de creatieve opleidingen toegenomen en het aandeel deelnemers op niveau 1 en 2 afgenomen. Bij niet-creatieve opleidingen is de verdeling in deze periode ongeveer gelijk gebleven. De deelnemers aan creatieve opleidingen hebben verhoudingsgewijs ook een wat hogere vooropleiding dan de gemiddelde mbo'er op niveau 3 en 4, zo blijkt uit de cijfers (tabel 2). Ruim de helft heeft een opleiding vmbo theoretische leerweg of havo met succes afgerond. In niet-creatieve opleidingen is dit aandeel minder dan de helft. Het mbo heeft vier sectoren: Economie, Techniek, Zorg en Welzijn, en Landbouw. De creatieve mbo-opleidingen zijn geconcentreerd binnen de sector Techniek. Circa negen van de tien creatieve mbo'ers volgt een technische opleiding. De niet-creatieve opleidingen vallen naar verhouding vaak in de sector Zorg en Welzijn.

TABEL 2_VOOROPLEIDING VAN MBO-ERS

	Voor- opleiding onbekend	Ongedi- plomeerd/ <vmbo	Vmbo bbl	Vmbo kbl	Vmbo gl	Vmbo tl	Havo	Vwo
Kunsten	7%	12%	6%	19%	3%	42%	10%	1%
Media en entertainment	4%	9%	9%	24%	6%	43%	5%	0%
Creatieve zakelijke dienstverlening	3%	8%	5%	22%	6%	49%	7%	0%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	4%	9%	6%	22%	6%	47%	7%	0%
Totaal niet-creatieve mbo-opleid.	4%	9%	9%	26%	7%	42%	3%	0%
Totaal mbo-opleidingen	4%	9%	9%	26%	7%	42%	3%	0%

KENMERKEN VAN DEELNEMERS

De technische component van verschillende creatieve opleidingen is zichtbaar in de man-vrouwverhouding: het aandeel mannelijke deelnemers bij creatieve opleidingen is verhoudingsgewijs groter dan bij niet-creatieve opleidingen. Het verschil wordt echter steeds kleiner. In 2005-2006 was 55 procent van de deelnemers man; in 2009-2010 is dit teruggelopen tot 51 procent (de gemiddelde man-vrouwverhouding op alle mbo-opleidingen is 46-54 procent). Mannen volgen vaker opleidingen in de media en entertainmentsector, mogelijk vanwege het technische karakter van veel van deze opleidingen. Vrouwen kiezen vaker voor een creatieve mbo-opleiding in de creatieve zakelijke dienstverlening of in de kunsten.

De gemiddelde leeftijd van mbo'ers op niveau 3 en 4 is negentien jaar. Hoewel de verschillen klein zijn, zijn deelnemers aan creatieve opleidingen gemiddeld net iets ouder dan deelnemers aan niet-creatieve opleidingen. De gemiddelde leeftijd van deelnemers aan opleidingen in de media en entertainment en creatieve zakelijke dienstverlening blijft constant. Kunstopleidingen trekken de laatste jaren een iets ouder publiek.

Autochtone deelnemers kiezen verhoudingsgewijs vaker voor een creatieve mbo-opleiding dan allochtone deelnemers (12 procent van de autochtone deelnemers en 8 procent van de allochtone deelnemers volgen een creatieve opleiding). Dit is niet opvallend als wordt bedacht in welke sector de meeste creatieve opleidingen vallen; allochtonen kiezen minder vaak voor opleidingen in de sector techniek dan autochtonen (Van Esch 2010). Regelmatig wordt gesuggereerd dat allochtone ouders een voorkeur hebben voor niet-technische beroepen, wegens de hogere status van deze beroepen. Uit onderzoek naar de keuze van allochtonen voor technische opleidingen blijkt dat praten met de ouders over de studiekeuze inderdaad een negatief effect heeft op de keuze voor tech-

niek. Mogelijk weerhouden sommige ouders hun kinderen ervan om te kiezen voor een technische opleiding (Gelderblom, De Koning & Den Hartog 2008). Toch is sinds 2005-2006 het aandeel (niet-)westerse allochtonen in de kunstopleidingen toegenomen van 10 procent niet-westerse en 7 procent westerse allochtonen in 2006-2007 tot 16 procent niet-westerse en 9 procent westerse allochtonen in 2009-2010.

STAPELEN

Stapelen van opleidingen is een bekend verschijnsel in het mbo. Het biedt de mogelijkheid om via een korte weg (binnen een jaar) een andere mbo-opleiding te volgen, meestal op een hoger niveau. In tabel 3 is te zien welk deel van de deelnemers die in 2008-2009 waren ingeschreven in het afgelopen studiejaar al eerder een mbo-diploma had behaald. Deelnemers van een creatieve mbo-opleiding hebben minder vaak al eerder een andere mbo-opleiding afgerond dan deelnemers van een niet-creatieve mbo-opleiding.

Het lijkt er op of de creatieve mbo-opleidingen eerstekeusopleidingen zijn; mbo'ers met creatieve ambities weten wat zij willen en kiezen direct voor de gewenste mbo-opleiding. Uitzondering is de kunstensector; mbo-opleidingen in de kunsten worden relatief vaker gevolgd als tweede opleiding. Er is hier niet zozeer sprake van stapeling, maar van een verbreding van de opleidingen: deelnemers die een mbo kunstopleiding volgen hebben verhoudingsgewijs vaker al een eerder behaald mbo 4-diploma. Mogelijk is dit een gevolg van de (strengere) selectie aan de poort in het hoger kunstvakonderwijs. Deelnemers met een mbo 4-diploma die graag een kunstopleiding willen volgen, maar niet door de selectie op het hbo komen, kunnen ervoor kiezen om een tweede creatieve opleiding op het mbo te volgen.

TABEL 3_EERDER BEHAALD MBO-DIPLOMA

	Geen eerder mbo diploma	mbo1	mbo2	mbo3	mbo4
Kunsten	91%	1%	4%	2%	2%
Media en entertainment	87%	0%	8%	4%	1%
Creatieve zakelijke dienstverlening	91%	0%	5%	3%	2%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	90%	0%	6%	3%	1%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	83%	0%	11%	5%	1%
Totaal mbo-opleidingen	84%	0%	10%	5%	1%

SWITCHEN

Uit tabel 4 is af te lezen waar deelnemers die in 2005-2006 zijn ingestroomd in een creatieve mbo-opleiding zich het jaar erna bevinden.

TABEL 4_ ONDERWIJSPOSITIE VAN DE DEELNEMERS VAN HET INSTROOMCOHORT 2005-2006 IN
SCHOOLJAAR 2006-2007

	Buiten het onderwijs	Vo	Mbo creatieve opleiding	Mbo niet- creatieve opleiding	Hbo	Ve	Totaal
Kunsten	8%	0%	75%	13%	4%	1%	100%
Media en entertainment	8%	1%	79%	11%	0%	%	100%
Creatieve zakelijke dienstverlening	6%	1%	80%	11%	1%	1%	100%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	7%	1%	79%	11%	1%	1%	100%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	6%	1%	2%	91%	0%	0%	100%
Totaal mbo-opleidingen	6%	1%	8%	85%	0%	0%	100%

Een op de vijf ingestroomde deelnemers doet een jaar later iets anders. Ongeveer de helft gaat verder met een niet-creatieve mbo-opleiding. De andere helft verlaat in de meeste gevallen het reguliere onderwijs. Van de instromers in mbo-kunstopleidingen gaat een relatief groot deel al na een, twee of drie jaar verder op het hbo (snelle doorstromers). Het is uiteraard niet mogelijk om in zo'n korte tijd een mbo 4-diploma te halen waarmee men door kan stromen naar het hbo. Deze doorstromers naar het hbo hebben voorafgaand aan de mbo-opleiding een havo- of vwo-diploma gehaald en kunnen daarmee naar het hbo.

Waarom kiezen leerlingen voor deze route? Uit interviews met leerlingen over de overstap van havo naar mbo noemen havoleerlingen vier redenen om eerst naar het mbo te gaan en niet rechtstreeks naar het hbo (Van den Dungen & Westerhuis 2010):

- De stap naar de onderwijsaanpak van het hbo is te groot. Het mbo biedt meer structuur en begeleiding: 'Onzekere havoleerlingen voelen zich verloren in de cultuur van de kunstacademie.'
- Het mbo als (tijdelijke) parkeerplek: leerlingen die niet door selectie in het hbo komen of dat zien aankomen, kiezen het mbo om zich beter op (de toegang tot) het hbo voor te bereiden: 'Ik was niet van plan om naar het mbo te gaan, maar werd niet toegelaten op het hbo omdat ik te jong en onervaren was.'

- Het mbo als tweede keuze: leerlingen die niet door de selectie aan de poort op het hbo komen, nemen genoegen met een mbo-opleiding die dicht bij hun ideale hbo-opleiding staat: 'De toelating op de kunstacademie is erg zwaar. Het is mentaal heel zwaar en een hard wereldje. Ik wil eerst groeien in mijn ontwikkeling.'
- Verkorte mbo-hbo-routes bieden enerzijds de mogelijkheid in korte tijd een mbo-diploma te halen waarin leerlingen ondernemersvaardigheden leren en hun creativiteit toepassen in de vorm van concrete beroepsuitoefening in bijvoorbeeld de toegepaste kunst. Anderzijds houden ze de optie open zonder veel tijdverlies door te stromen naar het hbo.

Met enige voorzichtigheid kan worden geconcludeerd dat een switch van mbo-opleiding na het eerste jaar gebeurt. Daarna wijzigt het percentage instromers in een creatieve opleiding dat overstapt naar een niet-creatieve opleiding slechts marginaal.

STUDIERENDEMENT

Het studierendement van creatieve mbo'ers omvat verschillende aspecten, namelijk het behalen van een diploma, de uitstroom naar de arbeidsmarkt, schooluitval en de doorstroom naar het hbo.

De belangrijkste indicatie van het rendement wordt gevormd door het aantal deelnemers dat een creatieve mbo-opleiding verlaat met een diploma.

Tabel 5 laat zien of de deelnemers die in 2005-2006 direct vanuit het voortgezet onderwijs zijn ingestroomd op niveau 3 of 4, in de daaropvolgende jaren een mbo-diploma hebben behaald.

TABEL 5_PERCENTAGE DEELNEMERS VAN HET INSTROOMCOHORT 2005-2006 DAT EEN MBO-DIPLOMA HEEFT BEHAALD

Diploma	Geen	Binnen 1 jaar	Binnen 2 jaar	Binnen 3 jaar	Binnen 4 jaar	Binnen 5 jaar	Totaal
Kunsten	44%	0%	4%	6%	15%	31%	100%
Media en entertainment	37%	0%	0%	2%	23%	37%	100%
Creatieve zakelijke dienstverl.	40%	0%	0%	1%	10%	49%	100%
Totaal creatieve mbo-opl.	40%	0%	0%	1%	13%	46%	100%
Totaal niet-creatieve mbo-opl.	30%	0%	1%	8%	30%	31%	100%
Totaal mbo-opleidingen	31%	0%	1%	7%	29%	32%	100%

Vergeleken met niet-creatieve mbo-opleidingen halen deelnemers in creatieve opleidingen minder vaak een mbo-diploma (40 procent van de creatieve mbo'ers tegen 30 procent van de niet-creatieve mbo'ers behaalt geen diploma). In de sector kunsten komt het verhoudingsgewijs vaak (44 procent) voor dat deelnemers na ruim vier jaar nog geen mbo-diploma hebben behaald. Dit cijfer wordt echter genuanceerd door de groep die snel doorstroomt van mbo naar hbo: ongeveer 13 procent van de deelnemers – veelal havisten – die na een, twee of drie jaar op het mbo starten met een hbo-opleiding. Over het algemeen behalen autochtone deelnemers vaker een mbo-diploma dan allochtone deelnemers, maar het verschil is wel kleiner dan bij niet-creatieve opleidingen (62 procent tegenover 55 procent bij de creatieve opleidingen en 71 procent tegenover 61 procent bij de niet-creatieve opleidingen). Een uitzondering vormen de opleidingen in de subsector media en entertainment, waar het percentage gediplomeerde westerse allochtonen vergelijkbaar is met dat van autochtonen. Niet-westerse allochtonen hebben een laag studierendement in de creatieve opleidingen. In alle creatieve subsectoren haalt 51 procent een diploma, in de niet-creatieve sectoren is dit hoger: 60 procent.

UITSTROOM NAAR DE ARBEIDSMARKT

Van de deelnemers die in 2005-2006 zijn ingestroomd in een creatieve mbo-opleiding is 29 procent binnen vijf jaar met een diploma op zak uitgestroomd naar de arbeidsmarkt, zo blijkt uit tabel 6. Dit is iets lager dan de gemiddelde uitstroom naar de arbeidsmarkt van alle mbo-opleidingen.

 TABEL 6_ UITSTROOM NAAR DE ARBEIDSMARKT MET EEN MBO-DIPLOMA BINNEN 5 JAAR

	% gediplomeerde uitstroom
Kunsten	33%
Media en entertainment	34%
Creatieve zakelijke dienstverlening	28%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	29%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	32%
Totaal mbo-opleidingen	32%

UITVAL

Schooluitval is een (negatieve) indicatie van studierendement. Van de creatieve mbo'ers is 16 procent uit het mbo gestroomd zonder diploma en dus ook niet doorgestroomd

naar het hbo (tabel 7). Het percentage schooluitval van deelnemers aan een creatieve mbo-opleiding ligt iets hoger dan het percentage schooluitval van deelnemers aan een niet-creatieve mbo-opleiding (13 procent). Het lijkt erop dat creatieve mbo'ers wat vaker uitvallen dan niet-creatieve mbo'ers. De schooluitval van de creatieve mbo-opleidingen is het hoogst in de subsector kunsten, gevolgd door media en entertainment en creatieve zakelijke dienstverlening.

 TABEL 7_UITVAL UIT HET MBO, ZONDER DIPLOMA (OF MET HOOGSTENS DIPLOMA NIVEAU 1) NA 5
 JAAR

	% uitval
Kunsten	19%
Media en entertainment	17%
Creatieve zakelijke dienstverlening	15%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	16%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	13%
Totaal mbo-opleidingen	13%

DOORSTROOM

Voor de meeste hbo-opleidingen geldt dat een mbo 4-diploma toegang biedt is tot het hbo. Bij het hbo kunstonderwijs (kuo) geldt daarnaast selectie aan de poort. Op basis van door de instelling vastgestelde criteria worden studenten geselecteerd omdat schoolprestaties in het vo of mbo een onvoldoende beeld geven van artistieke aspiraties en aanwezig talent. Het hbo kunstonderwijs is bij uitstek een sector die eigen criteria stelt aan de instroom van talent en onderscheidt zich hiermee van de rest van het hbo. 'De omnivalentie van de diploma's van mbo, havo of vwo is hier opgeheven en dit wordt zonder meer aanvaard in de samenleving.' (Commissie Dijkgraaf 2010). Ook sommige creatieve hbo-opleidingen die niet in de sector kunsten vallen, selecteren aan de poort (zoals opleidingen in de zakelijke creatieve dienstverlening: mode en toegepaste kunst). De selectie aan de poort is streng te noemen. Hoewel er geen landelijke cijfers beschikbaar zijn, blijkt uit onderzoek van de HBO-raad onder drie hogescholen dat gemiddeld een op de vijf aspirant hbo-studenten wordt aangenomen in het hbo kunstonderwijs (HBO-raad 2009).

TABEL 8_VOOROPLEIDING VAN INSTROOM IN HET HBO IN HET SCHOOLJAAR 2006-2007

Vooropleiding	Kunsten	Media en entertainm.	Creatieve zakelijke dienstverlening	Totaal creatieve hbo-opleid.	Totaal niet-creatieve hbo-opleiding	Totale instroom hbo
Buiten het onderwijs	36%	21%	20%	24%	13%	14%
Havo	25%	36%	31%	31%	43%	42%
Vwo	17%	6%	10%	11%	6%	6%
Mbo	18%	33%	36%	31%	35%	35%
Ve	4%	4%	3%	3%	3%	3%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Uit tabel 8 komt naar voren dat ruim een derde van de totale groep instromers in het hbo afkomstig is van het mbo. Hiermee is de hbo-instroom vanuit het mbo iets lager dan de instroom vanuit het havo.

Bij hbo-opleidingen creatieve zakelijke dienstverlening is de instroom vanuit het mbo juist groter dan vanuit het havo. Bij de kunsten is de instroom van buiten het reguliere onderwijs relatief groot; hieronder vallen personen die minimaal een jaar geen regulier onderwijs hebben gevolgd, maar bijvoorbeeld na hun vooropleiding hebben gewerkt of gereisd.

Na vier jaar is het percentage deelnemers dat van een creatieve mbo-opleiding doorstroomt naar het hbo ongeveer gelijk aan niet-creatieve mbo-opleidingen (28 procent ten opzichte van 29 procent) (tabel 9). Deelnemers aan een opleiding in de creatieve zakelijke dienstverlening (30 procent) stromen na vier jaar iets vaker dan gemiddeld door en deelnemers aan opleidingen in de kunsten (23 procent) en media en entertainment (22 procent) juist wat minder vaak. De lagere doorstroom van de twee laatstgenoemde type opleidingen is waarschijnlijk het gevolg van de selectie aan de poort door het hbo. Hoewel ook voor een aantal opleidingen in de sector zakelijke creatieve dienstverlening aan de poort wordt geselecteerd, geldt dit niet voor alle opleidingen.

Naast de totale doorstroom kan er gekeken worden naar de gediplomeerde doorstroom, dat zijn deelnemers die met een mbo-diploma op zak naar het hbo gaan. Deze benadering wordt bijvoorbeeld in publicaties van het ministerie van Onderwijs gehanteerd (zie bijvoorbeeld Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2008). Er wordt dan uitsluitend gekeken naar de gediplomeerde uitstroom vanuit de niveau 4-opleidingen. Aangezien het bij creatieve opleidingen verhoudingsgewijs vaak voorkomt

TABEL 9_PERCENTAGE VAN HET INSTROOMCOHORT 2005-2006 IN EEN MBO OPLEIDING DAT
IN DE DAAROPVOLGENDE JAREN IS DOORGESTROOMD NAAR HET HBO

	Na 1 jaar	Na 2 jaar	Na 3 jaar	Na 4 jaar
Kunsten	5%	10%	13%	23%
Media en entertainment	0%	1%	3%	22%
Creatieve zakelijke dienstverlening	1%	1%	5%	30%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	1%	2%	5%	28%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	0%	1%	13%	29%
Totaal mbo-opleidingen	0%	1%	12%	29%

dat deelnemers in een vrij vroeg stadium zonder mbo-diploma doorstromen (snelle doorstromers), geeft de hier gehanteerde methode een completer beeld. Ter vergelijking: van de deelnemers die in 2008-2009 met een diploma in een creatieve mbo-opleiding uitstromen vanuit niveau 4, gaat 44 procent naar het hbo. Bij de niet-creatieve mbo-opleidingen gaat 52 procent van de niveau 4-gediplomeerden naar het hbo. In de groep die doorstroomt naar het hbo zitten meer vrouwen dan mannen. Dat geldt voor zowel creatieve opleidingen (kunsten en creatieve zakelijke dienstverlening) als niet-creatieve opleidingen. Uitzondering hierop is de creatieve sector media en entertainment: mannen stromen hier vaker door dan vrouwen. Autochtone deelnemers die een creatieve mbo-opleiding hebben gevolgd, stromen vaker door naar het hbo dan autochtone deelnemers die een niet-creatieve opleiding hebben gevolgd. Allochtone deelnemers aan een creatieve opleiding blijven in dit opzicht juist achter bij allochtone deelnemers aan niet-creatieve opleidingen. Ruim de helft (54 procent) van de deelnemers die vanuit een creatieve mbo-opleiding doorstromen naar het hbo volgt daar eveneens een creatieve opleiding, zo blijkt uit tabel 10. Studenten zonder creatieve mbo-achtergrond kiezen niet snel voor een vervolgopleiding in deze sector: slechts 3 procent gaat op het hbo verder met een creatieve opleiding. Deelnemers met een mbo-opleiding media en entertainment stromen verhoudingsgewijs vaak (65 procent) door naar een niet-creatieve opleiding. Niet-creatieve hbo-opleidingen die vaak worden gevolgd zijn bouw- en bedrijfskunde, communicatie, economie, journalistiek, sociaal-pedagogische hulpverlening, vrijetijdsmanagement en docent-opleidingen, zoals opleiding tot leraar basisonderwijs en beeldende kunst en vormgeving. Voor een deel zijn dit hbo-opleidingen waarvan kan worden aangenomen dat ze raakvlakken hebben met de gevolgde creatieve mbo-opleidingen, zoals opleidingen

waarbij het gaat om communicatie. Andere hbo-opleidingen in de economie, bouw- en bedrijfskunde liggen verder uit de route.

TABEL 10_DOORSTROMERS VAN EEN MBO-OPLEIDING (2005-2006) NAAR EEN HBO-OPLEIDING (2006-2007)

Mbo 2005-2006	Hbo 2006-2007				
	Kunsten	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening	Totaal creatieve hbo-opleiding	Totaal niet-creatieve hbo-opleiding
Kunsten	49%	2%	2%	53%	47%
Media en entertainment	6%	13%	15%	35%	65%
Creatieve zakelijke dienstverlening	4%	4%	50%	59%	41%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	6%	6%	42%	54%	46%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	0%	1%	2%	3%	97%
Totaal mbo-opleidingen	1%	1%	4%	6%	94%

HOE SUCCESVOL ZIJN CREATIEVE MBO'ERS OP HET HBO?

DIPLOMA

Het is niet gezegd dat mbo'ers die beginnen aan een hbo-opleiding ook daadwerkelijk een diploma behalen in deze vervolgstudie. Om inzicht te geven in het studierendement worden gegevens van deelnemers die in 2006-2007 zijn begonnen op het hbo geanalyseerd. Deze groep kan in de vier daaropvolgende jaren in het hbo worden gevolgd. De diplomagegevens van deze groep na vier jaar zijn nu nog niet beschikbaar, wel is het mogelijk om de behaalde propedeuses in het hbo in beeld te brengen.

Het percentage behaalde hbo-propedeuses in tabel 11 en 12 geeft een indicatie van het studierendement van deelnemers met een mbo-diploma op het hbo, na een en na vier jaar. Circa vier van de tien mbo'ers die vanuit een creatieve mbo-opleiding doorstromen naar het hbo, halen binnen een jaar hun propedeuse. Voornamelijk deelnemers die vanuit de creatieve zakelijke dienstverlening komen, slagen in zo'n korte periode voor hun propedeutisch examen (43 procent). Studenten van de media en entertainment hbo-opleidingen halen minder vaak dan andere hbo'ers hun propedeuse al na een jaar (20 procent). In alle gevallen is het studierendement na een jaar van mbo'ers met een

TABEL 11_ PERCENTAGE DOORSTROMERS (UIT MBO 2005-2006) DAT BINNEN EEN JAAR OP HET HBO EEN PROPEDEUSE HEEFT BEHAALD

	Hbo 2006-2007	Mbo 2005-2006				
	Kunsten	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening	Totaal creatieve opleiding	Geen creatieve opleiding	Mbo
Kunsten	27%	31%	50%	41%	31%	36%
Media en entertainment	0%	20%	21%	20%	20%	20%
Creatieve zakelijke dienstverl.	0%	37%	45%	44%	35%	40%
Totaal creatieve hbo-opl.	29%	30%	43%	41%	31%	36%
Totaal niet-creatieve hbo-opl.	21%	31%	28%	29%	26%	26%
Totaal hbo-opleidingen	26%	30%	37%	41%	26%	27%

TABEL 12_ PERCENTAGE DOORSTROMERS (UIT MBO 2005-2006) DAT BINNEN VIER JAAR OP HET HBO EEN PROPEDEUSE HEEFT BEHAALD

	Hbo 2006-2007	Mbo 2005-2006				
	Kunsten	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening	Totaal creatieve opleiding	Geen creatieve opleiding	Mbo
Kunsten	55%	69%	74%	68%	74%	71%
Media en entertainment	0%	63%	74%	70%	56%	59%
Creatieve zakelijke dienstverl.	100%	65%	76%	75%	70%	73%
Totaal creatieve hbo-opleid.	58%	65%	76%	74%	67%	72%
Totaal niet-creatieve hbo-opl.	57%	69%	66%	66%	59%	59%
Totaal hbo-opleidingen	58%	68%	72%	70%	59%	60%

creatieve vooropleiding gelijk aan of hoger dan het studierendement na een jaar van studenten zonder creatieve mbo-vooropleiding. Bij de niet-creatieve mbo-opleidingen haalt 31 procent in een keer het propedeuse, dit is fors lager.

De selectie aan de poort die voor veel creatieve hbo-opleidingen geldt, is waarschijnlijk de reden dat de slaagpercentages na een jaar hoog zijn: voor de studie begint, is het kaf al van het koren gescheiden. Alleen de talentvolste en gemotiveerde studenten zijn immers toegelaten tot een creatieve hbo-opleiding.

Vooraf deelnemers die op het mbo een creatieve opleiding hebben gevolgd, halen relatief vaak een propedeuse op een creatieve hbo-opleiding. Het studiesucces op het hbo is dus groter als mbo- en hbo-opleiding op elkaar aansluiten.

Creatieve mbo'ers met een vervolgopleiding in de creatieve sector van het hbo behalen ook vaker binnen vier jaar een propedeuse dan de creatieve mbo'ers die in een niet-creatieve hbo-opleiding zijn ingestroomd, zo blijkt uit tabel 12. Zij behalen daarnaast sneller hun propedeuse dan havisten: 74 procent van de mbo'ers en 71 procent van de havisten heeft binnen vier jaar een propedeuse op zak.

Ook voor het eindexamen geldt dat het rendement hoger is voor mbo'ers dan voor havisten, zo blijkt uit cijfers over het hoger kunstvakonderwijs van de HBO-raad (2010). Ruim de helft (55 procent) van de havisten die in 2004 zijn ingestroomd heeft na vijf jaar een eindexamen, tegenover 60 procent van de mbo'ers. Voor vwo-leerlingen geldt dat 72 procent binnen vijf jaar een hbo-diploma heeft.

UITVAL

Uit cijfers van de HBO-raad blijkt dat de uitval in het kunstvakonderwijs op korte termijn het laagst van alle hbo-sectoren is (HBO-raad 2010). Van studenten die in 2006 zijn begonnen in het hbo kunstvakonderwijs is 14 procent na een jaar uitgevallen. Na drie jaar is dit opgelopen tot 21 procent. Oorzaak van de lage uitval is de selectie aan de poort voor deze opleidingen.

Uit tabel 13 komt naar voren dat 19 procent van de mbo'ers met een creatieve opleiding die doorstromen naar een creatieve hbo-opleiding binnen vier jaar uitstroomt zonder een diploma te halen. Dit percentage is vergelijkbaar met de uitval van havisten. Van de niet-creatieve mbo'ers valt 31 procent uit. Ook de uitval van creatieve mbo'ers die een hbo-opleiding volgen die niet aansluit op hun vooropleiding is hoger: iets meer dan een kwart (26 procent) verlaat het hbo zonder propedeuse.

Geconstateerd kan worden dat creatieve mbo'ers die een opleiding volgen die aansluit bij hun vooropleiding, het minst vaak uitvallen.

CONCLUSIE EN DISCUSSIE

—
Creatieve mbo-opleidingen zijn onverminderd populair. De interesse is groot en neemt jaarlijks toe; zowel het aantal deelnemers als het aantal opleidingen is in de afgelopen jaren sterk gegroeid. Bovendien hebben deelnemers vaker een hogere vooropleiding. Als gevolg van het overwegend technisch karakter van veel creatieve opleidingen

TABEL 13_PERCENTAGE DOORSTROMERS VAN HET HAVO EN HET MBO DAT BINNEN VIER JAAR OP HET HBO ZONDER PROPEDEUSE UITSTROOMT

Vooropleiding	Creatieve hbo-opleiding	Niet-creatieve hbo-opleiding
Havo	20%	20%
Mbo - Kunsten	21%	26%
Mbo - Media en entertainment	23%	23%
Mbo - Creatieve zakelijke dienstverlening	19%	27%
Totaal creatieve mbo-opleidingen	19%	26%
Totaal niet-creatieve mbo-opleidingen	22%	31%
Totaal mbo-opleidingen	21%	31%

zijn autochtone mannen oververtegenwoordigd. Mbo'ers kiezen vaker direct voor de gewenste mbo-opleiding en creatieve mbo-opleidingen zijn veelal een eerste keus. De meeste deelnemers (61 procent) behalen een diploma. Ongeveer een derde van de creatieve mbo'ers begeeft zich met diploma op de arbeidsmarkt, een derde stroomt door naar het hbo en een zesde valt uit. De schooluitval is hiermee iets hoger dan in niet-creatieve sectoren. Een deel van de leerlingen switcht van opleiding in of buiten het mbo. De kunstensector blijkt op een aantal punten een uitzondering te vormen in de creatieve opleidingen. Deelnemers in de kunstopleidingen zijn iets ouder en vrouwen zijn oververtegenwoordigd. Allochtonen zijn weliswaar ondervertegenwoordigd, maar er is wel een groei van deze deelnemers te zien. De studenten in deze sector switchen vaker van mbo-opleiding en halen minder vaak een mbo-diploma dan niet-creatieve mbo'ers. Dit is voor een deel te verklaren door het relatief hoge percentage deelnemers (13 procent) aan mbo-kunstopleidingen dat na een, twee of drie jaar overstapt naar het hbo met een eerder behaald havo- of vwo-diploma (snelle doorstromers). Mogelijk parkeert deze groep een jaar op het mbo, om daarna door te gaan naar het hbo. Het mbo voldoet voor deze deelnemers óf niet aan de verwachtingen óf was altijd al een tijdelijke optie. Er spreekt een zekere gedrevenheid en vasthoudendheid uit de versnelde doorstroom naar het hbo: deelnemers weten wat ze willen ('de kunsten in'), zijn in eerste instantie afgewezen maar proberen het een jaar later opnieuw op het hbo. Het mbo is voor deze leerlingen geen doel op zich, maar een middel om verder te komen. Het mbo kunstonderwijs fungeert hiermee vooral als tijdelijke schakel in de beroepskolom. Voor de meeste hbo-opleidingen geldt dat een mbo 4-diploma toegang biedt tot het hbo. Bij het hbo kunstonderwijs geldt daarnaast selectie aan de poort. Een redelijke verwachting zou zijn dat de doorstroom naar het hbo kunstonderwijs lager is

dan de totale doorstroom. Toch is de doorstroom van een afgeronde creatieve mbo-opleiding naar het hbo ongeveer gelijk aan de gemiddelde doorstroom van alle mbo-naar hbo-opleidingen, respectievelijk 28 procent en 29 procent. Kennelijk is een creatieve mbo-opleiding een goede basis om de selectie aan de hbo-poort te trotseren. Creatieve mbo-opleidingen bieden een goede opstap voor een aansluitende vervolgopleiding op het hbo. Ruim de helft van de creatieve mbo'ers die doorstroomt naar het hbo, volgt daar ook een creatieve hbo-opleiding. De uitval is onder deze groep mbo'ers lager dan in niet-creatieve sectoren, ongeveer gelijk aan de uitval van havisten. Creatieve mbo'ers die zijn doorgestroomd naar een creatieve hbo-opleiding behalen daar sneller hun propedeuse. Ook in vergelijking met havisten presteren mbo'ers goed: 74 procent van de mbo'ers behaalt binnen vier jaar een propedeuse, tegenover 71 procent van de havisten. Het studierendement van creatieve mbo'ers is daarnaast hoger als deelnemers een opleiding in dezelfde sector volgen. Een goede aansluiting in de beroepskolom loont. De onderwijsloopbaan van creatieve mbo'ers is hier beschreven aan de hand van instroom, doorstroom en uitstroom. De gegevens uit het onderwijsnummer bieden door hun volledigheid een rijke bron aan informatie over verschillende facetten van het onderwijs. Er blijft echter een aantal vragen onderbelicht die niet met behulp van deze cijfers te beantwoorden zijn, zoals het keuzegedrag van deelnemers. Waarom kiezen leerlingen voor een vervolgopleiding op het hbo of voor uitstroom naar de arbeidsmarkt? Maar ook: hoe tevreden zijn zij met hun gevolgde opleiding, waar komen creatieve mbo'ers op de arbeidsmarkt terecht en hoe is de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt?

In 2011 zal ecbo een vervolgonderzoek hierover houden onder creatieve mbo'ers.

Marieke Buisman, Sandra van den Dungen & Erik Fleur

Marieke Buisman studeerde Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam en werkt sinds 2005 bij ecbo en zijn voorloper, het Max Goote Kenniscentrum. Naast onderzoek naar creatieve opleidingen houdt zij zich bezig met (internationaal) onderzoek naar basisvaardigheden.

Sandra van den Dungen heeft na haar studie Economische en Sociale Psychologie aan de Universiteit van Tilburg gewerkt als jongerenonderzoeker bij een marktonderzoeksbureau. Sinds 2009 is zij kwantitatief onderzoeker bij ecbo bij de programmalijnen Leven lang leren en Beroepsonderwijs als keten.

Erik Fleur is afgestudeerd aan de Rijksuniversiteit van Leiden in de psychologische functie. Aansluitend heeft hij gewerkt als onderzoeker en projectleider bij commerciële beleidsonderzoeksbureaus en bij DUO (voorheen CFI). Sinds de zomer van 2010 werkt hij bij ecbo als kwantitatief onderzoeker. Hij houdt zich bezig met stromen in het onderwijs.

LITERATUUR

—

Braaksma, R., Jong, J. de & Stam, E. (2005). *Economische bedrijvigheid in Nederland. Structuur, ontwikkeling en innovatie.* Zoetermeer: EIM.

Bureau Louter (2008). *Pieken in Beeld: Nulmeting Pieken in de Delta monitor. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.* Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.

Commissie Dijkgraaf (2010). *Onderscheiden, verbinden, vernieuwen: De toekomst van het kunstonderwijs. Advies van de commissie-Dijkgraaf voor een sectorplan kunstonderwijs.* Den Haag: HBO-raad.

Dungen, S. van den & Westerhuis, A. (2010). *De route van havo naar mbo: uitweg of omweg? Feiten en opvattingen over de doorstroom van het havo naar het mbo.* 's-Hertogenbosch: ecbo.

Esch, W. van (2010). *De kleur van het middelbaar beroepsonderwijs: Een overzichtsstudie naar allochtonen in het mbo.* 's-Hertogenbosch: ecbo.

Gelderblom, A., Koning, J. de & Hartog, L. den (2008). *Allochtonen en de keuze voor technische opleidingen: een onbenut potentieel.* SEOR Working Paper No. 2. Rotterdam: SEOR.

GOC (2009). *Trends in de creatieve industrie. Nieuwe sterren schitteren.* Veenendaal: Kenniscentrum GOC.

HBO-raad (2009). *De waarde van kunstvakonderwijs. Position paper kunstvakonderwijs.* Den Haag: HBO-raad.

HBO-raad (2010). *Feiten en cijfers: Afgestudeerden en uitvallers in het hoger beroepsonderwijs.* Den Haag: HBO-raad.

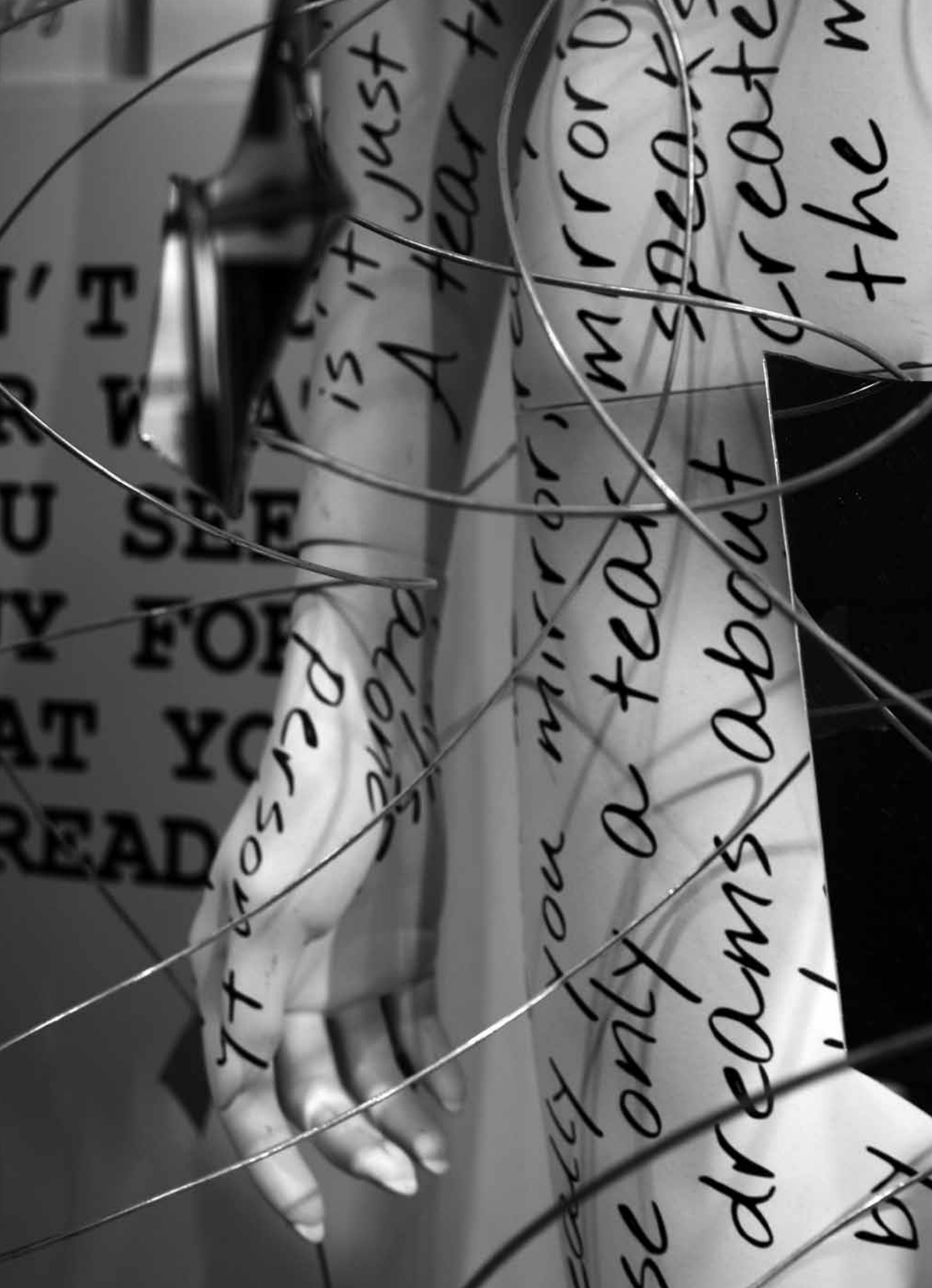
Hoogeveen, H. (2008). *Loopbaanleren in mbo kunstonderwijs: Werk maken van maatwerk in brede Beroepskwalificaties.* Enschede: SLO.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2008). *Werken aan vakmanschap. Strategische agenda Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie 2008-2011.* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Roso, M., Koops, O., Bussel, J. van, Hammen, J. van der, Rutten, P. & Huismans, J. (2008). *Cross Media Monitor 2008. ICT en Creatieve Industrie in de Noordvleugel. Bedrijvigheid, innovatiekansen en perspectieven.* Hilversum: Stichting iMMovator Cross Media Network.

Rutten, P., Manshanden, W., Muskens, J. & Koops, O. (2004). *De creatieve industrie in Amsterdam en de regio*. Delft: TNO

Twillert, M. van (2008, oktober 8). *Doorstromen of stapelen?* NRC Handelsblad.

Person
alone

is it just
A tear

mirror, mirror, mirror
se only a tear
dreams about
the w

U SEE
Y FOR
AT YO
READ

by

Brede cultuureducatie in het mbo

Van techniek tot horeca en van sociaal-pedagogisch werk tot ict, studenten op elke mbo-opleiding zouden kennis moeten maken met kunst en cultuur.

Dat was een van de doelstellingen van de *Regeling Cultuur en School voor de Bve-sector* in de jaren 2001-2006. In hoeverre is het gelukt deze te realiseren?

Bea Ros gaat in op de doelen en opbrengsten van de regeling en beschrijft wat er vier jaar later nog resteert van brede cultuureducatie in het mbo.

Tot besluit worden drie voorbeelden beschreven van ROC's die cultuureducatie hebben weten te behouden.

'Voordat de regeling begon, waren er al veel ROC's die veel deden aan kunst en cultuur. (...) Toen de regeling er was, waren zij het meest professioneel in het doen van aanvragen. Die voorlopers zijn ook degenen die nu de regeling er niet meer is, gewoon door zullen gaan, daar ben ik van overtuigd.' Dat zei Willem Houtkoop, destijds lid van de beoordelingscommissie van de aanvragen voor de Regeling Cultuur en School voor de Bve-sector, in zijn lezing tijdens de bve-inspiratiedag (Houtkoop 2007). De dag was bedoeld als feestelijke afsluiting van de bve-regeling en dus geen gelegenheid om sombere toekomstperspectieven te schetsen. Maar de werkelijkheid nu is dat een van de voorlopers die Houtkoop met naam en toenaam vermeldde, het Albeda College in Rotterdam, geen tijd en geen geld meer heeft voor een omvangrijk cultureel programma en het onderhouden van het netwerk met culturele partners. Gewoon doorgaan blijkt in tijden van bezuinigingen en nadruk op competentiegericht onderwijs, kwalificatiedossiers en bestrijden van voortijdig schoolverlaten niet zo eenvoudig.

MBO: EEN GEVAL APART?

—
In de *Regeling Cultuur en School voor de Bve-sector* (hierna kortweg bve-regeling) staat

telkens de zinsnede: 'de kernmissie van Cultuur en School geldt ook voor bve-sector'. Het staat er als vanzelfsprekendheid, zonder nadere uitleg of argumentatie. Maar is het ook vanzelfsprekend? Volgens Houtkoop wel. In zijn lezing hekelt hij het beeld dat mbo'ers een ander soort zijn dan jongeren op havo of vwo; hij is er verbaasd en verontwaardigd over en ook over het feit dat het mbo anders wordt behandeld dan de rest van het onderwijs (Houtkoop 2007).

Houtkoop vergelijkt het mbo met het algemeen vo (vmbo, havo, vwo); daar is wel ruimte en aandacht voor vaardigheden als taal en rekenen (en impliciet schaaft Houtkoop ook cultuureducatie onder deze basisvaardigheden), in het beroepsonderwijs niet. Daarmee wordt volgens Houtkoop het beeld bevestigd dat de scheiding tussen beroepsonderwijs en algemeen vo heel groot is en dat het om een ander soort jongeren gaat.

Houtkoop maakt de vergelijking alleen met lagere vormen van onderwijs en niet met het hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs. Het mbo valt daar in feite tussenin. Voor het mbo geldt net als voor het po en vo de Leerplichtwet: iedereen tot en met zestien jaar is leerplichtig en daarna geldt de kwalificatieplicht. Deze kwalificatieplicht eindigt als de jongere achttien jaar is geworden of een startkwalificatie heeft gehaald. Als startkwalificatie geldt een havo-, vwo- of mbo-diploma (minimaal niveau 2). Een jongere die het onderwijs zonder startkwalificatie verlaat, staat te boek als voortijdig schoolverlater. Leerplicht en algemeen vormend onderwijs, dat lijkt een twee-eenheid. Immers, gedurende de leerplichtige periode verschaft de overheid jonge burgers de basis die ze nodig hebben om zich te kunnen redden in de maatschappij. Daarbij is het voor de hand liggend om brede cultuureducatie ook voor het mbo van overheidswege te stimuleren.

Het mbo deelt echter met het hbo en wo dat het vervolg- of beroepsonderwijs is. Jongeren volgen gericht een opleiding voor een specifiek beroep(sveld).

Het is met andere woorden geen algemeen vormend onderwijs meer. Dat pleit tegen het van overheidswege stimuleren van brede cultuureducatie in het mbo. Er waren eerder subsidies van Cultuur en School voor het hbo, zoals de regelingen voor de pabo's en lerarenopleidingen. Maar hier was cultuureducatie nadrukkelijk gekoppeld aan het latere beroep: als cultuuroverdrager dient een leerkracht of docent zelf cultureel geschoold te zijn. De bve-regeling beoogde echter iets anders: brede cultuureducatie voor alle studenten van alle sectoren.

Kennelijk gold in de jaren 2001-2006 het mbo (ook) als algemeen onderwijs, maar vanaf 2006 als beroepsonderwijs. Dat wordt bevestigd door de uitspraak van een beleidsmedewerker van het ministerie van OCW dat de politiek er na 2006 voor gekozen heeft om zich op het po en vo te richten.

Overigens was de bve-regeling al anders dan die in het algemeen vormend onderwijs. Waar in het po en vo van rijkswege scholen werden verleid met extra geld, vouchers en cultuurkaarten om iets aan cultuur te doen, werd de bve-sector van meet af aan geacht zelf ook te investeren in cultuureducatie, want de bve-regeling was een matchingsregeling. Dat is voor het beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs een gangbare vorm van subsidiëring, voor po en vo niet. Het dubbele van de positie van de onderwijssector zelf kenmerkt ook de regeling. De financiële bijdrage door Cultuur en School vergeleken met die in po en vo was relatief klein. Maar hoe klein ook, het was wel een signaal dat de politiek cultuureducatie in het mbo belangrijk vond. Dat is nu anders. En gezien de toenemende bezuinigingen op cultuur zullen de keuzes alleen maar scherper worden.

DE AANLOOP TOT EEN LANDELIJKE REGELING (1997-2001)

—
In 1997 is de politieke wil om cultuureducatie in het mbo te stimuleren er nog wel. De projectgroep Cultuur en School besluit om de samenwerking tussen ROC's en culturele instellingen met een projectsubsidie te stimuleren. Op dat moment werkt 44 procent van de culturele instellingen wel eens samen met een ROC (ter vergelijking: voor havo en vwo is dat 73 procent, voor hbo en wo waren geen cijfers), maar het betreft dan voornamelijk incidentele contacten (Haanstra 2002, p. 56). Bovendien bestaan er grote verschillen tussen ROC's onderling en tussen de verschillende sectoren en opleidingen. Uit een in 1998 gehouden inventarisatie blijkt bijvoorbeeld dat de sectoren techniek en economie doorgaans weinig aandacht aan cultuur besteden en de sectoren dienstverlening/gezondheidszorg en basiseducatie wat vaker (Van Hoorn, Haanstra & De Groot 1998). Dat komt doordat cultuureducatie voornamelijk in dienst staat van de toekomstige beroepspraktijk: studenten sociaal-pedagogisch werk zullen in hun toekomstige baan wel eens te maken krijgen met toneel of muziek, voor studenten autotechniek is dat niet waarschijnlijk.

Met een projectsubsidie zou cultuureducatie een bredere basis krijgen bij ROC's. Voor het studiejaar 1999-2000 is een miljoen gulden beschikbaar en daarmee zijn dertien kunst- en cultuurprojecten op ROC's gesubsidieerd. Elf daarvan staan beschreven in *Van schrijftafelplannen, goede bedoelingen en steentjes in de vijver. Cultuur en School en projecten voor de BVE* (Van Hoorn 2001). Van Hoorn concludeert dat er twee soorten projecten te onderscheiden zijn: grootschalige projecten voor alle studenten en cursisten en projecten voor specifieke groepen op ROC's. Het eerste type

project blijkt lastiger te verwezenlijken: twee van de zes mislukten door gebrek aan draagvlak in de instelling en onvoldoende integratie in het onderwijsprogramma. Verder blijkt uit de rapportage dat inbedding nog nauwelijks gerealiseerd is, gezien de korte looptijd niet verbazingwekkend. Een aanbeveling is: 'Cultuureducatie op ROC's staat nog in de kinderschoenen. Richt het beleid nog niet op verankering, maar stimuleer de ontwikkeling van projecten die gericht zijn op koppeling van kunst/cultuuronderwijs met het curriculum en andere onderwijsdoelstellingen, en waarin ROC's ook eigen gelden investeren.' (Van Hoorn 2001, p. 39).

In het studiejaar 2000-2001 komt nogmaals een projectsubsidie van een miljoen gulden beschikbaar en in 2001 zijn tien projectaanvragen gehonoreerd. Het betreft voor een deel grootschalige, eenmalige manifestaties en voor een ander deel het opzetten van bureaus die culturele activiteiten voor mbo-studenten organiseren (Haanstra 2002, p. 58). Deze laatste opzet is aldus Haanstra een eerste aanzet tot en voorwaarde voor continuïteit.

De adviescommissie die de projectaanvragen vanuit scholen beoordeelt, constateert na afloop van de twee jaar dat er een kleine kopgroep is met ervaring en succes in grootschalige en goede projecten, een peloton dat op kleinere schaal en vaak nog incidenteel culturele activiteiten ontplooit en een forse achterhoede waar weinig tot niets gebeurt aan culturele activiteiten (Haanstra 2002, p. 58).

Op een klein aantal ROC's met veel ervaring en kennis na is het draagvlak voor cultuureducatie op ROC's smal. Hij adviseert het beleid te richten op het stimuleren en activeren van die achterhoede: 'Op termijn zou op elke instelling een structurele voorziening moeten worden opgezet of uitgebouwd die kan dienen als een permanent cultureel servicebureau of uitbureau, dat informatie verspreidt en culturele activiteiten bemiddelt en organiseert (Haanstra 2002, p. 60).

Op basis van de opgedane ervaringen stelt de projectgroep Cultuur en School samen met de directie BVE in 2001 een nieuwe stimuleringsregeling in: de Regeling Cultuur en School voor de Bve-sector. Deze bve-regeling wordt een aantal keren verlengd en tussen 2001 en 2006 is jaarlijks zes ton (1 miljoen gulden) beschikbaar. Onderwijsinstellingen kunnen maximaal vijftigduizend euro (honderdduizend gulden) subsidie aanvragen, op voorwaarde dat ze eenzelfde bedrag vanuit eigen middelen matchen.

DOELEN BVE-REGELING (2001-2006)

—
De doelen van de regeling zijn in de loop van vijf jaar niet hetzelfde gebleven. Bij elke jaarlijkse verlenging van de regeling zijn de doelen net iets anders geformuleerd en de

accenten anders. De doelstellingen zijn geformuleerd in artikel 2 van de jaarlijkse wettelijke regelingen (Staatscourant, ikregeer.nl).

DOELSTELLINGEN 2001-2002

In het eerste jaar, 2001-2002, is het doel met 'culturele projecten waarin cultuur- en onderwijsinstellingen participeren' het volgende bereiken:

- (a) kwaliteit van de aansluiting tussen het beroepsonderwijs in de zin van de wet en de afnemende culturele sector verbeteren;
- (b) de kennis bij de deelnemers van elkaars culturele achtergrond vergroten;
- (c) de deelnemers met verschillende culturele uitingen in contact brengen.

Het eerste doel ligt het dichtst aan tegen de kerntaken van de onderwijsinstellingen. Net als in alle beroepsopleidingen wordt gezocht naar een goede samenwerking met het latere beroepsveld. Mbo-afgestudeerden kunnen in de cultuursector interessant werk vinden, maar dan moeten ze tijdens hun opleiding al wel kennis opdoen met cultuur. Op dit moment schiet de kennis van elkaar bij zowel onderwijsinstellingen als culturele instellingen tekort.

Het tweede doel is het verbeteren van het schoolklimaat. ROC's hebben studenten van uiteenlopende nationaliteiten en met culturele projecten, zo is de gedachte, kan het begrip voor elkaars achtergrond worden vergroot. Het valt op dat deze doelstelling vergeleken met die van de voorgaande projectsubsidies minder ambitieus en minder expliciet is geformuleerd. Zo staat in de stukken over de projectsubsidie 2000-2001: 'het versterken van sociale cohesie, vooral in de volwasseneneducatie'. Ook het daarin genoemde streven naar de ontwikkeling van sectordoorsnijdende cultuureducatieprojecten blijft in de tekst van de nieuwe bve-regeling onvermeld.

Het derde doel ten slotte is het klassieke cultuureducatief doel: studenten in aanraking brengen met cultuur.

DOELSTELLINGEN 2002-2003

De doelstellingen voor het tweede jaar tonen een kleine verschuiving. Allereerst wordt gesproken over projecten 'waarin cultuur- en onderwijsinstellingen *duurzaam* participeren' (cursivering van mij). Het is dus de bedoeling dat ROC's structurele samenwerking aangaan met culturele instellingen (de kernmissie van Cultuur en School). Samenwerking met een externe deskundige culturele instelling is gedurende de hele regeling trouwens een voorwaarde om voor subsidie in aanmerking te komen.

Met de projecten wordt beoogd dat:

- (a) de aandacht voor cultuur in de beroepsopleidingen wordt vergroot;

- (b) de deelnemers meer dan voorheen in aanraking komen met cultuur ter versterking van de gezamenlijke bindingskracht van de individuele culturele waarden en normen.

De eerste doelstelling uit 2001-2002 wordt verruimd. Niet alleen de beroepsopleidingen met een natuurlijke band met de cultuursector moeten zich bezighouden met cultuur, maar ook de andere beroepsopleidingen. Zo kunnen alle studenten kennismaken met 'de mogelijkheden van een interessante werkring in de culturele sector'. Hier keren impliciet de sectordoorsnijdende projecten terug. Doel daarvan was mede de minder voor de hand liggende sectoren te betrekken bij cultuureducatie.

De tweede en derde doelstelling van 2001-2002 zijn in het tweede jaar samengevoegd tot één doelstelling: gezien de grote verscheidenheid aan nationaliteiten onder de studenten staat culturele vorming in dienst van wederzijds begrip voor 'de individuele waarden en normen', dit 'ter versterking van cultuur als natuurlijk element in het beroepsonderwijs'. Dat laatste is een lastig te duiden zinsnede. De vraag is of daarmee wordt bedoeld dat cultuur een 'natuurlijk' – ofwel vanzelfsprekend – onderdeel in het curriculum van het mbo is dan wel moet zijn. Of is het de bedoeling dat iedere mbo-student vanzelf geconfronteerd wordt met andere culturen gezien de nationale diversiteit van de studenten?

DOELSTELLINGEN 2003-2004

De doelen in het derde jaar blijven vrijwel hetzelfde, al luiden de formuleringen net iets anders:

- (a) de aandacht voor cultuur in de beroepsopleidingen wordt vergroot, vooral in die opleidingen die naar hun aard niet in aanraking komen met de culturele sector;
- (b) de kennis van cultuur onder de deelnemers van de onderwijsinstelling wordt vergroot door het leren van de individuele culturele waarden en normen van elkaar.

Stond in het voorgaande jaar de opmerking over de beroepsopleidingen die niet van nature een band hebben met de culturele sector nog in de toelichting, dit jaar staat dit in de tekst van het artikel zelf en daarmee krijgt het extra nadruk.

In de tweede doelstelling is de 'gezamenlijke bindingskracht' verdwenen. Verder is 'in aanraking komen met cultuur' versterkt tot 'vergroten van kennis van cultuur'. Bovendien lijken middel en doel omgedraaid: gelezen naar de letter is cultuur in 2002-2003 een middel om de 'gezamenlijke bindingskracht' te versterken, nu is leren kennen van elkaars culturele waarden en normen juist middel om de culturele kennis te vergroten. In de toelichting blijkt dat met dit subartikel hetzelfde wordt bedoeld als het voorgaande jaar: gezien de multiculturele studentenpopulatie is wederzijds begrip belang-

rijk. De mysterieuze zinsnede over 'cultuur als natuurlijk element van het beroepsonderwijs' is gehandhaafd.

DOELSTELLINGEN 2004-2005

Vanaf het vierde jaar wordt de regeling aangescherpt. Evaluaties door Cultuurnetwerk Nederland en het Cinop (waarover meer in de volgende paragraaf) laten zien dat instellingen die wel cultuureducatie aanbieden, maar geen gebruikmaken van de subsidie-regeling, daarin minder professioneel zijn. Cultuureducatie in de bve-sector moet professioneler en structureler worden. Dit wordt als derde doel toegevoegd aan de twee inmiddels vertrouwde doelen:

- (a) de aandacht voor cultuur in de beroepsopleidingen wordt vergroot, vooral in die opleidingen die naar hun aard niet in aanraking komen met de culturele sector,
- (b) de kennis van cultuur onder de deelnemers van de onderwijsinstelling wordt vergroot door het leren van de individuele culturele waarden en normen van elkaar,
- (c) professionalisering van de inzet van cultuur bij de onderwijsinstellingen wordt vergroot.

In de toelichting staat waaraan gedacht moet worden bij professionalisering: het specifiek inzetten van personeel (zoals een projectcoördinator, -leider, -medewerker), het laten verzorgen van lestrajecten door kunstenaars/gastdocenten, duurzame samenwerking tussen sectoren en met culturele instellingen, en het systematisch evalueren van de activiteiten. Opgemerkt wordt dat deze onderdelen 'ook kunnen worden verbeterd bij de instellingen die wel met subsidie hebben gewerkt'.

Om te stimuleren dat meer opleidingscentra gebruik maken van de regeling wordt in artikel 5 (Verplichtingen aanvrager project) de eis opgenomen dat aanvragers die in de afgelopen drie jaren tenminste tweemaal eerder subsidie uit de regeling hebben ontvangen, meer eigen geld inbrengen, in plaats van minimaal 100 procent wordt dit minimaal 150 procent van het aangevraagde bedrag.

DOELSTELLINGEN 2005-2006

In het vijfde en laatste jaar van de bve-regeling, 2005-2006, blijven de doelstellingen en toelichting uit 2004-2005 gehandhaafd.

AANDACHT EN STIMULANS

Samenvattend kan gesteld worden dat de regeling aansluit bij de twee kernmissies van Cultuur en School: aandacht voor cultuureducatie in het onderwijs en stimuleren van samenwerking tussen onderwijs- en culturele instellingen. Deze algemene doelen

zijn vervolgens geperst in de mal van de onderhavige onderwijssector. Cultuureducatie wordt gebracht als middel om mbo-afgestudeerden van alle opleidingen ruimere (en interessanter) baanzoekmogelijkheden te bieden, te weten in de creatieve industrie, ofwel culturele vorming omwille van betere arbeidsmarktperspectieven. Overigens, ook in het po en vo wordt culturele vorming niet louter als intrinsiek doel genoemd. Zo wordt ze voor het po onder meer aangeprezen als uitstekend instrument om omgevingsonderwijs te realiseren en voor het vo als invulling voor burgerschap en de maatschappelijke stage.

Bovendien wordt culturele vorming voor de bve-sector gezien als middel om het schoolklimaat en onderling begrip tussen studenten met diverse culturele achtergronden te verbeteren. Dit doel is wat wolliger en schimmiger; de projecten richten hier zich ook nauwelijks op.

In de loop van de regeling komen er aanscherpingen tot verankering van en draagvlak voor cultuureducatie, tot meer professionalisering en tot een bredere spreiding.

OPBRENGSTEN BVE-REGELING

–
Tussen 2001 en 2006 zijn in totaal 75 projecten gesubsidieerd. Het gaat daarbij onder meer om culturele festivals, manifestaties, workshops, talentenjachten en bezoeken aan culturele instellingen. Ook hebben diverse ROC's een intern productiehuis of cultuurbureau opgericht. Deze organiseren cultureel aanbod voor studenten en docenten; bovendien kunnen studenten hier stage lopen.

Dit zijn de tastbare resultaten. De activiteiten laten zien dat de regeling in elk geval een van de doelen, aandacht voor cultuureducatie, heeft gerealiseerd. Maar de vraag is uiteraard hoe blijvend die aandacht is. En in hoeverre zijn de andere hierboven samengevatte doelen – duurzame samenwerking met culturele instellingen, professionele cultuureducatie, spreiding en draagvlak, en consolidering – gerealiseerd?

Er zijn diverse bronnen om een antwoord op deze vraag te vinden. Cultuurnetwerk Nederland, uitvoerder van de regeling, hield in 2003 en 2005 interviews op deelnemende ROC's (Ottevanger, Taat & De Vreede 2004; Ensink, Kommers, Lieftink & De Vreede 2005). Cinop (inter)nationaal adviesbureau op het gebied van opleiden en ontwikkelen) deed een evaluatieonderzoek over de eerste twee jaren (Groenenberg, Van Esch & Geertsma 2004). Voor de laatste jaren zijn er de observaties uit de adviezen van de commissie die de aanvragen beoordeelde. In het Cinop-rapport worden bovendien instellingen die wel en geen gebruikmaken van de subsidieregeling met elkaar vergeleken.

DUURZAME SAMENWERKING MET CULTURELE INSTELLINGEN

Hoewel samenwerking met een deskundige culturele instelling een voorwaarde is voor subsidiëring, blijkt dit lastig. Instellingen zijn nog onvoldoende ingesteld op deze doelgroep. Zo behoort de bve-sector niet tot het werkveld van de centra voor de kunsten en is onder professionele kunstinstellingen weinig animo om met deze doelgroep samen te werken (Ottevanger et al. 2004, p. 50). Ook Cinop concludeert dat van duurzame samenwerking op enkele uitzonderingen na (nog) geen sprake is. Er zijn op dit punt geen verschillen tussen ROC's die wel en die niet van de bve-regeling gebruik hebben gemaakt.

Houtkoop (2007) signaleert dat de samenwerking inhoudelijk vaak nogal tegenvalt. Mede daardoor was het artistieke gehalte van de aanvragen laag. De adviescommissie zegt in het advies over de laatste ronde (2005-2006) het te betreuren 'dat de ROC's bij het concipiëren van hun plannen kennelijk weinig tot geen gebruik hebben gemaakt van de expertise van de culturele instelling waarmee wordt samengewerkt (...) inbreng van de kant van de culturele partners had veel aanvragen op een artistiek hoger niveau kunnen tillen. Nu zijn de plannen over het algemeen nogal voor de hand liggend en weinig vernieuwend of verrassend.' (Advies Regeling Cultuur & School voor de BVE-sector 2005-2006, p. 25).

PROFESSIONELE CULTUUREDUCATIE

Behalve duurzame samenwerking met culturele instellingen noemt de regeling als voorbeelden van professionaliteit het specifiek inzetten van personeel (zoals een projectcoördinator, -leider, -medewerker), het gebruikmaken van kunstenaars en gastdocenten en het systematisch evalueren van de activiteiten. Uit de Cinop-evaluatie blijkt dat ROC's die gebruik maakten van de subsidie, vaak een speciale coördinator of medewerker voor cultuureducatie hebben; op andere ROC's is dit vaak niet het geval. Ook maken de eerste ROC's vaker gebruik van kunstenaars en gastdocenten dan de onge-subsidieerde instellingen en evalueren ze regelmatig en systematischer. De regeling gaf dus het nodige duwtje in de richting van professionalisering.

SPREIDING

In de eerste jaren blijft cultuureducatie, net als voor de regeling, beperkt tot sectoren die een 'natuurlijke' band met cultuur hebben, zoals Welzijn en Onderwijs. Sectoren als Economie, Ict, Handel, Laboratorium en Bedrijfsvakopleidingen doen nauwelijks mee, blijkt uit het Cinop-rapport. Vanaf het derde jaar vermelden de doelstellingen expliciet dat juist ook de andere sectoren mee moeten doen. De effecten daarvan zijn in de

Cinop-evaluatie van halverwege dit derde jaar nog niet terug te vinden. Maar het effect blijkt er wel te zijn, getuige de opmerking van de adviescommissie in 2006 dat aanvragen minder van traditionele sectoren als sociaal-cultureel werk en welzijn afkomstig zijn en meer van sectoren als techniek en economie (Advies 2006, p. 25). Ook op dit punt heeft de regeling dus wat teweeggebracht.

VERANKERING EN DRAAGVLAK

Diverse sectoren mogen dan actief zijn, ze doen dat vooral op eigen houtje. Een handjevol ROC's heeft weliswaar met actieve steun van het college van bestuur cultuureducatie instellingsbreed verankerd, dat is eerder uitzondering dan regel. Van duurzame samenwerking tussen sectoren is bij het realiseren van culturele activiteiten nauwelijks sprake. Zowel Ensink et al. (2005) als het Cinop-rapport noemen als reden de omvang en organisatie van de onderwijsinstellingen. Een gemiddeld ROC telt achtduizend studenten en sectoren die veelal zelfstandig en gescheiden (vaak letterlijk op een andere locatie) functioneren. Dat is een handicap om instellingsbreed te werken en belemmert een goed zicht op alle activiteiten die individuele docenten ondernemen.

De enkele ROC's die wel schoolbrede samenwerking hebben weten te realiseren, noemen als belangrijkste succesfactoren een netwerk van contactpersonen vanuit iedere locatie of sector, een combinatie van enthousiaste docenten en ondersteuning van de directie, en een van bovenaf vastgesteld kader met vrijheid voor de werkvloer (Groenberg et al. 2004, p. 11).

In alle evaluaties komt gebrek aan verankering en draagvlak terug als probleem. Incidenteel en nog niet ingebed, luidt bijvoorbeeld de conclusie bij Ottevanger et al. (2004). Dat blijft ook in de latere jaren het geval; voor Houtkoop is het de vraag hoe instellingsbreed gedragen en duurzaam initiatieven zijn. 'Soms verdwenen initiatieven met het vertrek van een bepaalde docent.' (Houtkoop 2007, p. 12).

Het Cinop-rapport meldt dat de cultuurprojecten niet hebben geleid tot een grotere prioriteit voor cultuur. 'Het draagvlak is vooral ideëel.' (p. 39)

NA DE REGELING

—
Toen de adviescommissie in de laatste rapportage schreef dat de tijd is gekomen om de Regeling Cultuur en School op te heffen (Advies 2006, p. 30), was het niet de bedoeling dat stimuleringsgelden voor cultuureducatie in de bve-sector helemaal geschrapt zouden worden. Voornaamste argument van de commissie om de bestaande regeling op te

heffen is dat vooral de voorlopers ervan profiteren. Een nieuwe regeling zou het verhogen van het artistieke gehalte van de projecten ten doel moeten hebben, bijvoorbeeld door betere samenwerking met culturele instellingen. Ook meer uitwisseling tussen ROC's en begeleiding bij ontwikkeling van cultuureducatiebeleid is nodig.

De politieke wil om die uitdaging aan te nemen ontbreekt echter. Het accent van Cultuur en School komt zoals eerder gemeld, bij po en vo te liggen. Bovendien dringt de brancheorganisatie, de MBO Raad, er juist in die tijd bij de overheid op aan iets te doen aan de wildgroei aan stimuleringsregelingen. Het antwoord daarop is de zogeheten Innovatiebox: in plaats van een groot aantal aparte regelingen voor onderwijsvernieuwing komt er nu één pot met geld van 20 miljoen euro per jaar, waaruit onderwijsinstellingen aanvragen kunnen doen. Tussen 2006 en 2009 (de periode waarin instellingen subsidie kunnen aanvragen uit de Innovatiebox) wordt het geld van Cultuur en School voor cultuureducatieve projecten in bve-instellingen opgenomen in de Innovatiebox. Doel van de Innovatiebox is het bevorderen van competentiegericht beroepsonderwijs, betere programmatische aansluiting tussen vmbo, mbo en hbo, vernieuwing in beroepsonderwijs en bedrijfsleven en het bevorderen van ondernemerschap.

Eén pot met geld is handig en aantrekkelijk voor het onderwijs, maar minder profijtelijk voor cultuureducatie. Het geld in de Innovatiebox is niet geoormerkt, dus aanvragen voor cultuureducatieve projecten concurreren met bijvoorbeeld vernieuwing van het techniekonderwijs of invoering van competentiegericht onderwijs. Mede gezien de doelstellingen van de Innovatiebox is de kans op honorering van een cultuureducatieve aanvraag gering. Zoals Houtkoop – met gevoel voor understatement – zei: 'Het zijn niet per se doelstellingen die heel erg resoneren met laten we zeggen intrinsieke waarden van kunst en cultuur in het mbo.' (Houtkoop 2007, p. 13). In de database van de Innovatiebox (platformberoepsonderwijs.nl) zijn nauwelijks treffers op 'cultuur' of 'cultuureducatie'. Bovendien betreffen de schaarse treffers niet zozeer brede cultuureducatie, maar versterking en vernieuwing van het kunstonderwijs op het mbo. Dat geldt bijvoorbeeld voor de projecten Studieloopbanen Kunstonderwijs Oost-Nederland of FAME-ish. Het enige project dat in de buurt komt van brede(re) cultuureducatie is Een leertraject dat bij je past: een project in de sector Zorg bedoeld om voortijdig schoolverlaten te bestrijden en een goede studiekeuze te propageren. Hierin is sprake van buitenschoolse activiteiten en wordt onder meer samengewerkt met kunstinstellingen.

Vanaf 2006 is er dus geen overheidssubsidie meer voor brede cultuureducatie in het mbo. Wat betekent dit voor datgene wat onder de regeling is opgebouwd? Brokkelt alles af zonder stimuleringsregeling of weet cultuureducatie zich te handhaven? ROC's

verkeren, zoals het gehele onderwijs, in zwaar weer, met bezuinigingen achter de rug en bezuinigingen voor de boeg. Geldgebrek in combinatie met de invoering van het competentiegericht onderwijs (vanaf 2008), waarbij al het onderwijs uitgedrukt wordt in voor het toekomstige beroep vereiste competenties en kwalificaties, maakt het klimaat voor cultuureducatie er niet gunstiger op. Dat heeft in enkele gevallen geleid tot stagnatie of afbouwen van cultuureducatieve initiatieven, blijkt uit de interviews die Cultuurnetwerk Nederland in 2009 heeft gehouden met vertegenwoordigers van acht ROC's.

Het zijn dezelfde ROC's die in 2006, bij het einde van de regeling, werden gepresenteerd als de goede voorbeelden voor anderen. Uit de interviews wordt andermaal duidelijk dat er van 'gewoon doorgaan' geen sprake is. Drie van de acht hebben hun culturele activiteiten en voorzieningen al dan niet in gewijzigde vorm weten te handhaven (ROC Tilburg, Friesland College, ROC Midden-Nederland), maar op vier van de acht is daar geen tijd, geld en draagvlak meer voor (ID College, ROC Amsterdam, ROC Landstede, Da Vinci College) en eentje kan slechts in afgeslankte vorm aanbod overeind houden (Mondriaan College). Culturele leerbedrijven zijn opgeheven, formatie voor cultuureducatie is ingekrompen of opgeheven en hetzelfde geldt voor structurele financiering. Zolang er subsidie was, wilden collegebesturen wel geld uit eigen budget matchen, zodra ze er alleen voor komen te staan, is dat een ander verhaal. Het is het verschil tussen meeliften met een landelijk project of zelf strategische keuzes maken. Van deze acht ROC's heeft slechts eentje expliciet gekozen voor cultuureducatie: op ROC Tilburg is cultuureducatie opgenomen in de notitie *Leren, Loopbaan, Burgerschap* en dit betekent dat alle eerstejaarsstudenten verplicht workshops met als thema burgerschapscompetenties, sport en cultuur moeten volgen. Dit wordt bekostigd uit eigen budget. Zonder die strategische keuze zullen subsidies tijdelijke injecties blijven en niet leiden tot consolidering. Niet alles is verdwenen wat ooit bij deze acht is opgezet. Wel geldt dat het losse projecten blijven, dat aanbod vrijwillig en niet verplicht is, dat financiering en dus voortgang ongewis is en dat er weinig draagvlak is.

DRIE PRAKTIJKVOORBEELDEN

–
Uit gesprekken met de MBO Raad blijkt dat de brancheorganisatie niets voelt voor een nieuwe landelijke subsidieregeling voor cultuureducatie in het mbo. De raad wil cultuureducatie faciliteren en ondersteunen, maar niet van bovenaf stimuleren, laat staan verordonneren. Bovendien zou ze extra bekostiging wel toejuichen, maar niet exclusief

voor cultuureducatie. De raad vindt brede cultuureducatie belangrijk, maar vindt dat ook van andere maatschappelijke thema's als duurzaamheid, veiligheid, internationalisering, beweging en sport. Deze thema's staan niet in de kwalificatiedossiers en dat betekent dat bekostiging niet uit reguliere onderwijsmiddelen kan komen. De onderwijsinstellingen zelf bepalen hun keuze uit maatschappelijke thema's, niet de brancheorganisatie, aldus de raad. Wel biedt de MBO Raad ondersteuning.

De MBO Raad zal enkele op het gebied van cultuureducatie actieve ROC's vragen de koppen bij elkaar te steken en na te denken over formats voor brede cultuureducatie in het mbo. Dit netwerk kan ROC's die cultuureducatie willen opnemen ondersteunen bij hun keuzes en de invoering ervan.

Voor dit netwerk zijn al benaderd Ritzo Bloem (ROC Almelo), Marianne Evegroen (ROC Zadkine) en Geke Buwalda (ROC Midden-Nederland). Deze drie ROC's hebben een manier gevonden om cultuureducatie te handhaven; ze vertegenwoordigen elk een mogelijk scenario of format.

ROC VAN TWENTE: BEROEPSGERICHTE CULTUUREDUCATIE

Het MBO College voor Sport, Onderwijs & Cultuur is een van de veertien colleges van ROC van Twente. Hieronder vallen onder meer opleidingen voor artiest, sociaal-cultureel werk, onderwijsassistent, sport en recreatie. Waar relevant voor de latere beroepsuitoefening is cultuureducatie vast onderdeel van het curriculum en van het kwalificatiedossier. 'Studenten sociaal-cultureel werk krijgen drama en beeldende vorming, omdat dat past bij hun toekomstig beroepsprofiel. Hetzelfde geldt voor studenten onderwijsassistent: zij krijgen later in de klas te maken met creatieve werkvormen als tekenen, muziek en handvaardigheid. Dus moeten ze die zelf ook kennen en kunnen', zegt directeur Ritzo Bloem. Het college heeft vakdocenten drama, muziek en beeldende vorming en nodigt daarnaast gastdocenten uit de regio uit. Bloem participeert in een regionaal cultuurnetwerk waarin bijvoorbeeld ook culturele instellingen, muziekscholen en hbo-kunstopleidingen zijn vertegenwoordigd.

Naast de opleidingen waar cultuur deel uitmaakt van het verplichte curriculum ontstaan er steeds meer netwerken tussen opleidingen, ook uit andere colleges. Een netwerk van de opleidingen Artiest en Horeca organiseert bijvoorbeeld gezamenlijk events. Een soortgelijk netwerk van de opleidingen Techniek en Artiest wordt opgezet. De studenten techniek verzorgen dan bijvoorbeeld de licht- en geluidstechniek bij voorstellingen. Dit zijn contextrijke leersituaties, een wezenlijk onderdeel van competentiegericht onderwijs.

Bloem vindt dat cultuureducatie deel moet zijn van de algemeen vormende vakken

voor alle studenten, ongeacht hun opleiding. ‘Persoonlijke ontwikkeling en menswording zijn net zo belangrijk als een beroepsopleiding. Afgestudeerden zijn niet allemaal perfecte timmermannen of sportleraren; ze hebben een startkwalificatie om dat te worden, maar moeten zich al werkende verder ontwikkelen. Of ze dat kunnen heeft te maken met algemene vorming. Cultuur is iets waarmee je persoonlijke ontwikkeling van mensen kunt stimuleren.’

ZADKINE: CULTUUR TEN DIENSTE VAN BURGERSCHAP

Zadkine, Rotterdams opleidingscentrum voor mbo, heeft destijds de regeling benut om Cultdock op te zetten, een intern bureau voor kunst en cultuur. Vanuit Cultdock organiseerde Marianne Evegroen culturele activiteiten voor alle studenten. Daar had ze tien uur per week voor. Inmiddels werkt ze fulltime als zakelijk leider en heeft ze zeven collega’s. Het geheim? Cultuureducatie is opgenomen in het nieuwe, voor alle mbo-studenten verplichte vak Burgerschap. Alle vijf- tot zesduizend eerstejaarsstudenten krijgen per jaar tachtig uur – ofwel twee themaweken – kunst en cultuur als middel voor burgerschap. Het aanbod wordt gefinancierd uit gewone onderwijsgeldten. Opnemen van kunst en cultuur in het reguliere onderwijs is de redding gebleken om ze te laten voortbestaan.

Kunst en cultuur is een uitstekende manier om burgerschap voor jongeren tot leven te brengen, stelt Evegroen. ‘Burgerschap is iets wat je niet alleen moet bespreken, maar vooral moet doen: jongeren meenemen de stad in, laten zien wat er gebeurt en hen aansporen daarover na te denken en over hun eigen rol daarin.’

Cultdock organiseert voor elk docententeam een zogeheten Eyeopener: een kunstzinnige opdracht met als thema burgerschap. Docenten merken dat dergelijke opdrachten aanzetten tot zelfreflectie, een essentieel onderdeel van competentiegericht onderwijs. Per opleiding wordt een ambassadeur gekozen en met die ambassadeurs bespreken Evegroen en haar collega’s hoe het cultuuraanbod kan aansluiten bij de behoeften van de opleiding. Dat kan betekenen dat studenten techniek drama doen om hun sociale vaardigheden beter te ontwikkelen.

Studenten van de hbo-master Urban Education hebben in opdracht van Evegroen drie jaar onderzoek gedaan naar de effecten van het aanbod. De lessen werden beter bezocht dan andere lessen, maar er waren geen cijfers. Die cijfers zijn er nu wel: 75 procent van de studenten zegt door de culturele themaweken meer plezier te hebben in hun schoolloopbaan. In een volgend onderzoek wordt nagegaan of cultuureducatie een goed wapen is tegen voortijdig schoolverlaten.

Cultdock is sinds 2006 partner van de SKVR en heeft dankzij hun kennis, kunstenaars-

netwerken en gastdocenten een goed aanbod. Er wordt ook met andere culturele instellingen nauw samengewerkt onder het motto jongeren zoveel mogelijk instellingen in de stad te laten bezoeken. Waar mogelijk probeert Cultdock producties van studenten ook zichtbaar te maken in de stad. Als studenten cartoons maken, worden de beste gedrukt als gratis Boomerangkaarten, die een week later te vinden zijn op plaatsen waar jongeren veel komen. Cultdock heeft studenten filmpjes van hun eigen opleiding laten maken die in het Jongerenloket in de stad gebruikt worden om voorlichting te geven over mogelijke vervolgoopleidingen.

Volgens Evegroen is de aanpak van Zadkine goed overdraagbaar: 'In elke stad zijn kunstinstellingen te vinden als partner voor de school. Iedere culturele instelling worstelt immers met het probleem hoe jongeren te bereiken. De enorme mbo-groep laten ze nu door hun vingers glippen.'

ROC MIDDEN-NEDERLAND: PRODUCTIEHUIS

Productiehuis The Learning Experience is een werk- en leerbedrijf van ROC Midden-Nederland voor Kunst, Cultuur en Media. Studenten van alle opleidingen, van techniek tot en met sociaal-pedagogisch werk, kunnen hier praktijkervaring opdoen door mee te werken aan culturele activiteiten en projecten. Ze voeren opdrachten uit voor partners in de regio of het land. Ze bieden bijvoorbeeld technische ondersteuning bij een modeshow of musical, verzorgen video- en geluidsregistraties, maken documentaires en websites en helpen bij het programmeren, organiseren, ondersteunen van evenementen en culturele en sportieve activiteiten. Daarnaast fungeert het productiehuis als impresariaat voor studenten van de opleiding dans en muziek.

Deelname aan het Productiehuis is geen extraatje of vrijwilligerswerk, maar gebeurt in onderwijstijd. Doordat studenten meewerken aan evenementen en activiteiten worden deze zichtbaar voor een grotere groep studenten. Soms kan het ROC op deze manier een voorstelling goedkoop in huis halen.

Daarnaast is het ROC bezig een Creative College op te zetten. Vanaf studiejaar 2011-2012 zullen alle opleidingen voor kunst, cultuur en media onder dit college geschaard worden. Dit maakt deel uit van een algehele herindeling – van sectoren naar colleges – en betere profilering van ROC Midden-Nederland. Geke Buwalda, directeur Sport en Bewegen, werkte mee aan het plan voor het Creative College. Er zijn partners in het werkveld en beroepskolom gevonden, zodat er doorlopende leerlijnen komen. In kaart wordt gebracht wat de cultuur van de jongeren is, hoe hun medialandschap, communicatie en vrijetijdsbesteding eruit ziet en hun omgeving. Bezien wordt wat dat betekent voor de school en de studenten. Een nieuw

te benoemen manager zal de vorm en inhoud van het college verder invullen. Het Creative College is bedoeld voor studenten die beroepsmatig willen werken in kunst, cultuur en media. Vanuit dat college kan ook aanbod verzorgd worden voor alle studenten. Anders dan haar collega bij Zadkine denkt Buwalda daarbij niet aan onderbrengen bij het onderdeel burgerschap. Dat is een politiek onderwerp, vindt ze, nu zeer actueel, maar ook zo weer van de agenda. Liever zou ze cultuuraanbod analoog aan sport en bewegen onderbrengen in de 5 procent onderwijstijd – 40 blokken – per leerjaar die ROC's reserveren voor alles wat niet in kwalificatiedossiers is ondergebracht: 'Wat met sport kan, kan met cultuur ook.'

Sport loopt voor op cultuur. Sinds 2009 proberen diverse ROC's, met subsidie van het ministerie van VWS, sport en bewegen weer op het rooster voor alle studenten te zetten (net zoals voor leerlingen uit po en vo). Daarvoor is een Platform Beweging en Sport mbo opgezet, waarvan Buwalda directeur is: 'Sport hoort op het rooster vanwege de fysieke gezondheid van onze studenten. Maar ook de mentale en sociale gezondheid van studenten is van belang. En dan komt cultuur in beeld.'

Voor sport en cultuur elk 5 procent onderwijstijd is volgens Buwalda niet realistisch. Wel kun je studenten laten kiezen tussen sport of cultuur dan wel een combinatie van beide. Het mooiste zou zijn om zowel sport als cultuur onder te brengen in het kwalificatiedossier en vanuit het gewone onderwijsbudget te betalen. In opleidingscurricula en kwalificatiedossiers wordt nu gekeken naar aanknopingspunten daarvoor ter verankering. Buwalda: 'Een competentie als ruimtelijk inzicht kun je bijvoorbeeld ook via sport en cultuur verwerven.'

TOT SLOT

– Het verloop en de afloop van de bve-regeling hebben laten zien dat de eerste kernmissie van Cultuur en School, aandacht voor cultuureducatie in het onderwijs, voor de bve-sector bijgesteld dient te worden. Het invoeren van algemene cultuureducatie zoals in po en vo is voor deze onderwijssector niet realistisch. Niet alleen zijn ROC's te omvangrijk en sectoren en locaties te verspreid, algemene cultuureducatie past slecht bij onderwijs dat strak is gericht op latere beroepsuitoefening. In die zin is het mbo echt anders dan het po en vo. Het van bovenaf invoeren van een verplicht vak als CKV is voor deze onderwijssector niet haalbaar. Dat is ook nooit het doel van de regeling geweest, maar mogelijk waren de verwachtingen toch te hoog gespannen. Nergens is algemene cultuureducatie opgenomen als verplicht en structureel onderdeel van het curriculum;

daar waar het wel verplicht is, is het opgenomen bij burgerschap (zoals bij Zadkine of ROC Tilburg) dan wel gekoppeld aan beroepscompetenties (zoals ROC Almelo).

Veel ROC's hadden tijdens de regeling niet als doel cultuureducatie een structureel en verplicht onderdeel van het curriculum te maken, maar gebruikten de subsidie om cultureel aanbod te creëren voor liefhebbers. Dit valt te vergelijken met naschoolse cultuurcursussen in het vo (filmclub of theaterclub), maar nog meer met de diverse voorzieningen in het hbo en wo, zoals theatercafés, filmvoorstellingen, studium generale en subsidiëring van culturele studentenverenigingen.

Dat de bve-regeling weinig succesvol was in het realiseren van samenwerking tussen ROC's en culturele instellingen, de tweede kernmissie van Cultuur en School, hoeft gezien het bovenstaande geen verbazing te wekken. ROC's onderhouden weliswaar goede contacten met het bedrijfsleven en werkveld, maar die contacten zijn bedoeld voor een goede aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt. Pas als ROC's cultuureducatie een vaste plaats in hun beroepsonderwijs hebben gegeven, is samenwerking met culturele instellingen relevant. Dat laten de drie voorbeelden van Zadkine, ROC Almelo en ROC Midden-Nederland ook zien.

Het door de MBO Raad voorgenomen netwerk of platform van deze drie ROC's is uiteindelijk een soort vervolg op de bve-regeling. Immers, de adviescommissie stelde in het laatste advies dat ROC's te weinig gebruik maken van elkaars ervaringen en nauwelijks weten wat hun collega's elders in het land doen. Anders dan in het po en vo waren en zijn er geen lokale of regionale cultuureducatienetwerken. Die lacune zou nu opgevuld kunnen worden. Vooral nog telt het netwerk drie deelnemende ROC's. Maar het is de bedoeling dat elke opleiding die iets met cultuureducatie wil, zich kan aansluiten dan wel kan aankloppen voor advies en bruikbare formats.

Bea Ros

Bea Ros is mede-eigenaar van Zunneberg & Ros Tekstproducties. Haar specialismen zijn onderwijs, cultuureducatie en literatuur. Ze is onder meer wetenschapsredacteur bij onderwijsmaandblad *Didaktief* en redacteur van de websites jeugdboekenplein.nl en jongerenliteratuurplein.nl.

LITERATUUR

- **Advies Regeling Cultuur & School voor de BVE-sector 2005-2006** (2006). *Utrecht*. Ongepubliceerd beleidsstuk.
- Ensink, J., Kommers, M.-J., Liefink, J. & Vreede, M. de** (2005). *Financiering cultuureducatie in de BVE. Inventarisatie*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Groenberg, R., Esch, W. van & Geertsma, A.** (2004). *Cultuureducatie in de bve-sector. Op de golven van enthousiasme*. Den Bosch: CINOP.
- Haanstra, F.** (2002). *Een kunstencollege voor het mbo?* Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie.
- Hoorn, M. van** (2001). *Van schrijftafelplannen, goede bedoelingen en steentjes in de vijver*. Cultuur en School en projecten voor de BVE. Utrecht: LOKV.
- Hoorn, M. van, Haanstra, F. & Groot, B. de** (1998). *Inventarisatie onderzoek 'Cultuur en School' deel 3. Cultuureducatie op regionale opleidingscentra*. Utrecht: LOKV.
- Houtkoop, W.** (2007). 'Het mbo: een ander soort jongeren?'. In M.-J. Kommers (red.), *Zicht op ... cultuureducatie in de bve-sector* (pp. 7-13). Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Ottevanger, D., Taat, J. & Vreede, M. de** (2004). *De cultuur van het verleiden. Cultuureducatie en cultuurbeleid in de bve*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

INTERVIEWS MET:

- **Ritzo Bloem** (ROC van Twente)
Geke Buwalda (ROC Midden-Nederland)
Marianne Evegroen (Zadkine)
Marije Hulsbosch (MBO Raad)
Joost Kuggeleijn (Cultuur en School)
Melissa de Vreede (Cultuurnetwerk Nederland)

LOSSE UITGAVEN EN ABONNEMENTEN

Jaarlijks verschijnen drie uitgaven. Een jaarabonnement kost € 37,50; voor studenten € 28,-.
De prijs per uitgave is € 16,50; voor studenten € 12,40. Groepskorting is mogelijk in overleg.

ABONNEMENTENADMINISTRATIE EN BESTELLINGEN

Cultuurnetwerk Nederland

Ganzenmarkt 6

Postbus 61

3500 AB Utrecht

Telefoon 030-236 12 00

Fax 030-236 12 90

E-mail abonementenadministratie@cultuurnetwerk.nl

Internet www.cultuurnetwerk.nl

Cultuurnetwerk Nederland is het landelijk expertisecentrum voor de cultuureducatie. Cultuureducatie is de verzamelnaam voor alle vormen van educatie met kunst en cultuur als doel of als middel. De medewerkers van Cultuurnetwerk Nederland verzamelen en verspreiden informatie en kennis over theorie, beleid en praktijk van cultuureducatie in Nederland en het buitenland. Zij maken deze informatie en kennis toegankelijk en toepasbaar voor iedereen die werkt in of voor de cultuureducatie in instellingen voor kunst en cultuur, de amateurkunst, het onderwijs, de centra voor de kunsten en bij de verschillende overheden.

Cultuurnetwerk Nederland heeft een gespecialiseerde bibliotheek, organiseert studiedagen, debatten, trainingen en congressen, geeft publicaties uit en onderhoudt internetsites.

CULTUUR + EDUCATIE

Reeks thematische uitgaven over cultuureducatie, uitgegeven door Cultuurnetwerk Nederland.

Cultuur+Educatie 29 geeft zowel een beeld van huidige staat van de discussie over de creatieve opleidingen in het mbo als het onderzoek naar deze opleidingen, bijna anderhalf decennium na de invoering van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB). Karin Laarakker en Teunis IJdens (Cultuurnetwerk Nederland) proberen orde te brengen in de soms heftige debatten over nut, noodzaak en kwaliteit van creatieve mbo-opleidingen. Hermien Mijnen (GOC) beschrijft en evalueert de totstandkoming van het Kwalificatiedossier Artiest, de meest omstreden opleiding. Een ander controversieel onderwerp is de doorstroom van mbo naar hbo. Marieke Buisman, Sandra van Dungen & Erik Fleur presenteren resultaten van een analyse van de omvang, richting en het succes van doorstroom van creatieve mbo-opleidingen naar het hbo op basis van gegevens die door de invoering van het onderwijsnummer beschikbaar zijn. Tot slot geeft Bea Ros een beeld van de praktijk van cultuureducatie in het mbo na de opheffing van de subsidieregeling die van 2001 tot 2006 werd toegepast en die ten doel had cultuureducatie in het middelbaar beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie te versterken.

IN VOORBEREIDING

- Informeel leren in een sociale context (werktitel)
- Tien jaar onderzoek authentieke kunsteducatie (werktitel)
- Kwaliteit in kunsteducatie (werktitel)

